

Заснавальнік і рэдактар/ Założyciel i redaktor/ Founded and Edited by

Радаслаў Калета / Radosław Kaleta – Польшча, Варшаўскі ўніверсітэт / Polska, Uniwersytet Warszawski, / Poland, University of Warsaw

Чальцы рэдакцыі / Zespół redakcyjny / Editorial board

Вольга Барысенка / Wolha Barysienka – Беларусь, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт / Białoruś, Miński Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny / Belarus, Minsk State Linguistic University

Надзея Старавойтава / Nadzieja Starawojtawo – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт (моўны рэдактар, беларуская мова) / Białoruś, Białoruski Państwowy Uniwersytet Ekonomiczny (redaktor językowy, język białoruski) / Belarus, Belarusian State Economic University (language editor, Belarusian)

Ангела Эспіноса Руіс / Angela Espinosa Ruiz – Польшча, Варшаўскі ўніверсітэт (моўны рэдактар, англійская мова) / Polska, Uniwersytet Warszawski (redaktor językowy, język angielski) / Poland, University of Warsaw (language editor, English)

Навуковая рада / Rada naukowa / Advisory Editorial Board

Генадзь Цыхун / Hienadz Cychun – Беларусь, Нацыянальная акадэмія навук Беларусі / Białoruś, Narodowa Akademia Nauk Białorusi / Belarus, National Academy of Sciences

Лідзія Сямешка / Lidzija Siamieszka – Беларусь, Нацыянальны інстытут адукацыі / Białoruś, Państwowy Instytut Edukacji / Belarus, National Institute for Education

Сяргей Важнік / Siarhiej Ważnik – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт / Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Людміла Сінькова / Ludmiła Sińkowa – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт / Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Таццяна Рамза / Tacciana Ramza – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт / Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Ларыса Пісарэк / Larysa Pisarek – Польшча, Уроцлаўскі ўніверсітэт / Polska, Uniwersytet Wrocławski / Poland, University of Wrocław

Аляксандр Кіклевіч / Aleksander Kiklewicz – Польшча, Вармінска-Мазурскі ўніверсітэт у Ольштыне / Polska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / Poland, University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Алена Пацехіна / Helena Pocięcina – Польшча, Вармінска-Мазурскі ўніверсітэт у Ольштыне / Polska, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie / Poland, University of Warmia and Mazury in Olsztyn

Аляксандр Скапненка / Oleksandr Skopnenko – Украіна, Нацыянальная акадэмія навук Украіны / Ukraina, Narodowa Akademia Nauk Ukrainy / Ukraine, National Academy of Sciences

Зінаіда Пахолак / Zinaida Paholok – Украіна, Луцкі інстытут развіцця чалавека Універсітэта “Украіна” / Ukraina, Łucki Instytut Rozwoju Człowieka Uniwersytetu “Ukraina” / Lutsk University Institute of Human Development “Ukraine”

Джым Дынглі / Jim Dingley – Вялікабрытанія, Беларуска-дзяржаўны бібліятэка імя Францішка Скарыны ў Лондане / Wielka Brytania, Białoruska Biblioteka im. F. Skaryny w Londynie / UK, Francis Skaryna Belarusian Library in London

Арнольд Макмілін / Arnold McMillin – Вялікабрытанія, Лонданскі ўніверсітэт / Wielka Brytania, Uniwersytet Londyński / UK, University of London

Курт Вулхайзер / Curt Woolhiser – ЗША, Брандайска-дзяржаўны ўніверсітэт / USA, Uniwersytet Brandeis / U.S.A., Brandeis University

Рэцэнзенты / Recenzenci / Reviewers

Святлана Якуба / Swiatłana Jakuba – Беларусь, Беларуска-дзяржаўны ўніверсітэт / Białoruś, Białoruski Uniwersytet Państwowy / Belarus, Belarusian State University

Ганна Жаброўская / Anna Żebrowska – Польшча, Універсітэт ім. Адама Міцкевіча ў Познані / Polska, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu / Poland, Adam Mickiewicz University in Poznań

Праект вокладкі ды вёрстка / Projekt okładki, skład i łamanie / Cover Design, Computer-aided Composition

Кацярына Калета / Jekatierina Kaleta

Адрас рэдакцыі, Выдавец / Adres redakcji, Wydawca / Editorial Board Office, Publisher

Майстэрня беларусістычнай глотыдактыкі / Pracownia Glottodydaktyki Białorutenistycznej / Laboratory of Belarusian Glottodidactics

Кафедра беларусістыкі / Katedra Białorutenistyki / Department of Belarusian Studies

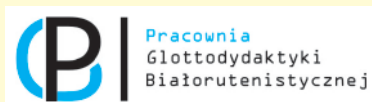
Факультэт прыкладной лінгвістыкі / Wydział Lingwistyki Stosowanej / Faculty of Applied Linguistics

Варшаўскі ўніверсітэт / Uniwersytet Warszawski / University of Warsaw

вул. Штурмова, 4, 02-678 Варшава, Польшча / ul. Szturmowa 4, PL 02-678 Warszawa, Poland

<http://kb.uw.edu.pl/pracownia-glottodydaktyki-bialorutenistycznej>

e-mail: rkaleta@uw.edu.pl

Belaruskaja Mova jak Zameznaja eISSN 2544-5448, ISSN 2544-6789, <http://kb.uw.edu.pl/bmz/>, KRS PR 21248

© Copyright by the Authors and Editorial Board

Наклад / Nakład / Journal Circulation 100 асобнікаў / 100 egzemplarzy / 100 copies

Printed in Poland. Belaruskaja Mova jak Zameznaja is published in print and online. The online version is primary.

Выдадзена пры дафінансаванні Культурнага цэнтра Беларусі ў Рэспубліцы Польшча / Druk czasopisma sfinansowało Centrum Kulturalne Białorusi w Rzeczypospolitej Polskiej / This journal is sponsored by Cultural Center of Belarus in Poland

Змест

Артыкулы.....	5
<i>Лідзія Сямешка</i>	
Вучэбны дапаможнік “Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў”: метадычная канцэпцыя выдання.....	5
<i>Вольга Шахаб</i>	
Асаблівасці навучання кітайскіх студэнтаў беларускаму вымаўленню	11
<i>Алена Калечыц</i>	
Імпліцытны характар формул прабачэння ў маўленчых паводзінах беларусаў.....	18
<i>Ганна Жаброўская</i>	
Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове як замежнай	24
<i>Кацярына Півавар</i>	
Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен: рэпрэзентацыя ў лінгвакультуралагічным слоўніку.....	30
<i>Алена Пагрэбняк, Аксана Палій</i>	
Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы «Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова» для студэнтаў Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі.....	36
<i>Знаёмімся з фразеалагізмамі.....</i>	<i>44</i>
Рэцэнзіі.....	45
<i>Ніна Баршчэўская</i>	
Radosław Kaleta, Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców, Warszawa 2021, 106 с.	45
VARIA.....	47
Новыя выданні па БМЗ	47
Да 5-годдзя часопіса Беларуская мова як замежная.....	50
<i>Звесткі пра аўтараў.....</i>	<i>52</i>
<i>Патрабаванні да афармлення артыкулаў і рэцэнзіяў для часопіса «Беларуская мова як замежная»</i>	<i>55</i>

Content

Articles.....	5
<i>Lidziya Siameshka</i>	
Course Book “Belarusian Language for Chinese Students”: Education Delivery Methods.....	5
<i>Volga Shachab</i>	
Features of Teaching Chinese Students Belarusian Pronunciation	11
<i>Alena Kalechyc</i>	
The Implicit Nature of Apology Formulas in the Speech Behaviour of Belarusians	18
<i>Anna Żebrowska</i>	
The Song as an Artistic Text in Belarusian as a Foreign Language Classes	24
<i>Katsiaryna Pivavar</i>	
Belarusian Language as a National and Cultural Phenomenon: Representation in the Linguistic and Cultural Dictionary	30
<i>Alena Pagrebniak, Aksana Palij</i>	
The Conception of the Educational and Professional Program «Belarusian Language and Literature, Ukrainian Language and Literature, English Language» for Students of Taras Shevchenko National University of Kyiv	36
<i>Getting to Know Phraseologisms.....</i>	<i>44</i>
Reviews.....	45
<i>Nina Barszczewska</i>	
Radosław Kaleta, Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców, Warszawa 2021, 106 c.	45
VARIA.....	47
Belarusian Language as a Foreign New Edition.....	47
5 years of the «Belarusian as a Foreign Language»	50
<i>About Authors.....</i>	<i>52</i>
<i>For Authors</i>	<i>55</i>

Артыкулы

Artykuly

Articles

DOI: 10.32612/uw.bmz.2021.5.pp.5-10

Лідзія Сямешка

Нацыянальны інстытут адукацыі (Беларусь)

e-mail: lidiya1408@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6817-9786>

**Вучэбны дапаможнік “Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў”:
метадычная канцэпцыя выдання**

Рэзюмэ

У прапанаваным артыкуле апісваецца метадычная канцэпцыя вучэбнага дапаможніка “Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў” (Лідзія Сямешка, Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў. Пачатковы ўзровень /Л.І. Сямешка. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2021. – 288 с.: іл.), які падрыхтаваны на кафедры кітайскай мовы Рэспубліканскага інстытута кітаязнаўства імя Канфуцыя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (РІКК БДУ). Вучэбны курс арыентаваны на стандарты патрабаванняў Элементарнага ўзроўню (A1) агульнага валодання беларускай мовай як замежнай.

Мэта артыкула – пазнаёміць чытачоў са структурай выдання, метадамі і прыёмамі арганізацыі вучэбнага матэрыялу.

Ключавыя словы: вучэбны дапаможнік, беларуская мова як замежная, лінгвістычны

модуль, граматыка, візуальны слоўнік, сістэма практыкаванняў.

Abstract

Course Book “Belarusian Language for Chinese Students”: Education Delivery Methods

The proposed article describes a methodical concept of the “Belarusian Language for Chinese Students” course book (Lidziya Siameshka Belarusian Language for Chinese Students. Beginner level / L.I. Siameshka. – Minsk, BSU, 2021. – 288 p.: il.), based on Beginner level requirements (A1) for Belarusian as a foreign language. The purpose of the article is to introduce readers to the structure, methods and organization of the study materials.

Keywords: Course Book, Belarusian as a Foreign Language, Language Modules, Grammar, Visual Vocabulary, System of Exercises.

Лідзія Сямешка

Дапаможнік «Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў» прызначаны для пачатковага вывучэння беларускай мовы кітайскімі студэнтамі. Вучэбны курс арыентаваны на забеспячэнне навучэнцаў актуальнымі моўнымі ведамі ў межах Элементарнага ўзроўню А1 і авалоданне ў мінімізаваным выглядзе навыкамі і ўменнямі ва ўсіх відах маўленчай дзейнасці, неабходнымі для ўспрымання і стварэння нескладаных выразаў з паўсядзённага жыцця, умення даць простую інфармацыю пра сябе, зразумець носьбітаў беларускай мовы, калі яны размаўляюць павольна і выразна. У дапаможніку шырока выкарыстоўваюцца малюнкi і графічныя сродкі, што спрыяе лепшаму разуменню і запамінанню вучэбнага матэрыялу. Агульная мэта выдання – закласці асновы беларускамоўнай камунікатыўнай кампетэнцыі навучэнцаў (веды, навыкі, уменні ў галіне фанетыкі, графікі, граматыкі, лексікі, вымаўлення, успрымання, чытання, пісьма, гаварэння) як базы для далейшага вывучэння беларускай мовы і стымуляваць пазнавальную матывацыю і цікавасць кітайскіх навучэнцаў да самога працэсу авалодання мовай. Гэтым абумоўлены метадычная сістэма, пакладзеная ў аснову навучання, структура і змест выдання.

Дапаможнік уключае два раздзелы: уводны фанетыка-граматычны курс і асноўны курс. Уводны курс складаецца з кароткага апісання правілаў фанетыкі і граматыкі беларускай мовы, якія адлюстроўваюць заканамернасці фанетычнага і граматычнага ладу, і шасці ўрокаў, у рамках якіх навучэнцы практычна знаёмяцца з графіка-фанетычнай сістэмай, алфавітам, асаблівасцямі беларускай рытмікі, акцэнтацыі, інтанацыі, простымі граматычнымі структурамі.

Дзеля фарміравання ў навучэнцаў асноў артыкуляцыйнай базы беларускай мовы і адпа-

ведных слыха-вымаўленчых навыкаў, якія ёсць перадумовай авалодання ўсімі відамі маўленчай дзейнасці, выкарыстаны наступныя прыёмы: на ўзроўні азнаямлення – апісанне артыкуляцый гукаў і прынцыпаў кіравання артыкуляцыяй з апорай на важныя моманты ў вымаўленні беларускіх гукаў і ў суадносінах з падобнымі фанетычнымі з’явамі ў кітайскай мове; характарыстыка дыферэнцыяльных прымет і апазіцый фанем; тлумачэнне фанемна-гука-літарных адпаведнікаў; на ўзроўні трэніроўкі – шматразовае слуханне, імітацыйнае ўзнаўленне гукаў, складоў, словазлучэнняў, рытмічных і інтанацыйных мадэляў; на ўзроўні прымянення – выкананне камунікатыўна арыентаваных заданняў з улікам актуальных фанетыка-інтанацыйных мадэляў.

Усе ўрокі ўводнага курса складаюцца з модуляў, пабудаваных паводле схемы: “Вывучаем гукі”. “Знаёмімся з фразамі”. “Практыкаванні”. Асноўнай задачай у галіне развіцця практычнай маўленчай дзейнасці навучэнцаў на гэтым этапе ёсць паралельнае авалоданне элементарнымі навыкамі ва ўсіх яе відах (графіка-арфаграфічнымі, вымаўленчымі, у тэхніцы чытання і інш.). Аднак прыярытэтнае значэнне, згодна з прынцыпам вуснага апярэджання, надаецца развіццю аўдытыўных навыкаў (успрымання і разуменне слыхавых вобразаў), артыкуляцыйных (вымаўленчых), рытміка-інтанацыйных навыкаў, на аснове якіх ажыццяўляецца пераход да чытання і пісьма.

Граматычны матэрыял ўводнага курса ўключае паняцці пра род і лік назоўнікаў, прыметнікаў, асабовых і прыналежных займеннікаў, ужыванне займеннікаў. Уводзяцца таксама простыя маўленчыя мадэлі, якія рэпрэзентуюць элементарныя схемы суб’ектна-прэдыкатных адносін у беларускай мове, і на якіх адпрацоўваюцца фанетычны і лексічны бакі маўлення. Заданні і практыкаванні арыентаваны на дасягненне асэнсаванай імітацыі фанетычнага эталону і рытміка-меладычнага малюнка беларускай мовы, засваенне элементарных граматычных структур і рэцэптыўнага лексічнага мінімуму. Уводны курс разлічаны на першы месяц навучання (16 аўдыторных гадзін).

Асноўны курс структураваны 18 тэматычнымі раздзеламі, якія прысвечаны розным

Вучэбны дапаможнік «Беларуская мова...»

аспектам жыцця і сітуацыям, істотным для пачатковай адаптацыі да беларускамоўнага асяроддзя. З улікам таго, што кожная моўная і маўленчая з'ява, будучы ў складзе большага маўленчага твора, суадносіцца з пэўнай тэмай, канкрэтнай сітуацыяй ці характарам структуры вучэбнага тэксту, тэматычны прынцып арганізацыі вучэбнага матэрыялу разглядаецца як адзін з важных чыннікаў матывацыі навучання. Тэматыка раздзелаў датычыцца пераважна актуальнай для Элементарнага ўзроўню А1 сферы асабістай камунікацыі, у тым ліку вучэбных і сацыяльных стасункаў бытавога характару (знаёмства, узрост, сям'я, дом і рэчы, вучоба, праца, арыентацыя ў часе (дзень, тыдзень, месяцы і поры года), арыентацыя на месцы (горад і мясціны), ежа і напоі, адзенне і аксесуары, вольны час).

Кожны тэматычны раздзел складаецца з некалькіх навучальных блокаў/модуляў, якія маюць сваю мэту і пэўную паслядоўнасць. Кожная тэма мае назву і арыгінальны нумар, які сведчыць пра дасягнуты прагрэс у вывучэнні моўнага і маўленчага матэрыялу. Дзеля забеспячэння асэнсаванага і мэтанакіраванага характару навучання кожны тэматычны раздзел пачынаецца з лапідарнай фармулёўкі мэты, якая ставіцца, і рэзюмэ сутнасці навыкаў і ўменняў, якімі навучэнец авалодвае. Задача матывацыйнага этапу сканцэнтравана на увагу навучэнцаў на новай тэме, паказаць карысць яе вывучэння і акрэсліць лагічную паслядоўнасць ведаў.

Структура кожнага раздзела ўключае: 1) лінгвістычны модуль, які змяшчае візуальны тэматычны слоўнік і лінгвістычныя ключы – максімальна сціслае тлумачэнне найбольш частотных моўных канструкцый і маўленчых узораў, якія іх рэалізуюць; 2) тэкставы/маўленчы матэрыял тэматыка-сітуацыйнага характару, дыялогі, міні-дыялогі, якія мадэлююць сітуацыі, набліжаныя да рэальнага маўленчага асяроддзя; 3) заданні і практыкаванні, арыентаваныя на арганізацыю навучання кожнаму з відаў маўленчай дзейнасці і моўным аспектам.

Тэматычны слоўнік кожнага з раздзелаў будзецца на навукова абгрунтаваным лексічным мінімуме пачатковага этапу навучання (няма архаічных і малаўжывальных слоў). Гэтая ж лексіка і мадэлі распрацоўваюцца ва

ўсіх заданнях і практыкаваннях. Фарміраванне лексічнага складніка моўнай кампетэнцыі ўключае два этапы працы: этап семантызацыі лексічных адзінак і этап аўтаматызацыі дзеянняў навучэнцаў з лексікай на ўзроўні словазлучэння, фразы, тэксту. Неабходны ўзровень успрымання, ад якога залежыць трываласць запамінання значэння і ўжывання слова і захавання яго ў доўгатэрміновай памяці, дасягаецца праз паўтаральнасць (зрокавую і слыхавую) лексічных адзінак у розных кантэкстах. Семантызацыя лексем (пераважна з дапамогай перакладу на кітайскую мову і выяўленчай нагляднасці) суправаджаецца выкананнем рознага тыпу практыкаванняў (падстаноўка, трансфармацыя, заканчэнне сказаў адпаведнымі словамі, групоўка лексічных адзінак паводле пэўных прымет, запаўненне пропуску і інш.). Візуальныя слоўніковыя старонкі да кожнай тэмы дапамогуць навучэнцам самастойна кантраляваць веды значэнняў беларускіх слоў і выразаў. На этапе аўтаматызацыі дзеянняў з новымі моўнымі адзінкамі, які мае на мэце актыўнае ўжыванне лексем у кантэксце, увага акцэнтуюцца на ўмоўна-камунікатыўных практыкаваннях: адказы на пытанні, пабудова простых, сітуацыйна абумоўленых і граматычна карэктных выказванняў.

Адносіны да граматыкі ў любой метадычнай сістэме выступаюць важным чыннікам, які вызначае сутнасць самога метаду навучання. У дапаможніку выкарыстаны структурна-функцыянальны падыход да арганізацыі і мадэлявання граматычнага матэрыялу. Традыцыйная граматычная метамова і правілы пасіўнай граматыкі апісальнага, паводле спосабу выкладу, характару зведзены да мінімуму. Асноўным спосабам прэзентацыі граматычнага матэрыялу і моўнай тэорыі, неабходнай для фарміравання камунікатыўных навыкаў і ўменняў, выступаюць лінгвістычныя ключы, якія маюць адмысловую арганізацыю. Кожная граматычная тэма мае арыгінальны нумар, назву і выразную структуру, якая ўключае: кароткае семантычнае тлумачэнне лексіка-граматычнай мадэлі, простае апісанне умоў выкарыстання маўленчых узораў, якія яе рэалізуюць, а таксама схему пабудовы моўнай канструкцыі і прыклады ўжывання. Гэты падыход прадугледжвае магчымасць паступовага азнаямлення навучэнцаў

Лідзія Сямешка

з граматычнымі з’явамі не толькі праз сістэму фармальных паказчыкаў, але і праз канцэптуалізацыю значэнняў граматычных катэгорый і пэўныя спосабы выражэння канцэптуальных (універсальных) паняццяў (суб’ект і прэдыкат, дзеянне і стан, тыпы прасторавых адносін, дынаміка / статыка, вынік дзеяння / адсутнасць выніку і пад.). Так, напрыклад, семантычны складнік ёсць надзвычай істотным пры апісанні розных спосабаў выражэння актыўнага суб’екта ў назоўным склоне і пасіўнага суб’екта ва ўскосных склонах. Пры вызначэнні (цяжкім для іншаземцаў) адрозненняў склонавых формаў з аднолькавымі прыназоўнікамі прасторавага значэння канцэптуалізацыя прасторавых адносін з пазіцыі адкрытасці/закрытасці прасторавых характарыстык (працаваць на будоўлі/ працаваць у інстытуце) ці з пазіцыі статыкі/дынамікі (статычнае размяшчэнне / дынамічнае перамяшчэнне): *знаходзіцца, быць, працаваць (дзе?) – у школе (М. скл.) / ісці, ехаць (куды?) – у школу (В. скл.)* і інш.) дазваляць навучэнцам адрозніваць і правільна ўжываць прыназоўнікава-склонавыя канструкцыі.

Мадэляванне граматычнай прагрэсіі грунтуецца на практычна мэтазгодным абмежаванні вучэбнага матэрыялу да мінімальнага аб’ёму ў адпаведнасці з патрабаваннямі пачатковага этапу навучання. Падаюцца найбольш важныя ў камунікатыўным плане фармальныя і функцыянальныя рысы граматыкі слова і неабходныя для зносін граматычныя структуры (у складзе маўленчых мадэляў), суадносныя з адной ці з некалькімі камунікатыўнымі сітуацыямі. Вылучаныя ў якасці маўленчага ўзору граматычныя структуры (мадэлі ідэнтыфікацыі асобы, схемы выражэння канцэптуальных паняццяў прыналежнасці, прасторавых і часавых адносін, частаты дзеяння, колькасці, вагі, аб’ёму, патрэбы і меры, мадальных значэнняў і інш.), маюць канкрэтны і тыпавы характар, што дазваляе навучэнцам будаваць паводле кожнай з мадэляў іншыя фразы. Зыходным для навучэнцаў з’яўляецца асэнсаванне функцыі (прызначэння) і/ці камунікатыўнай інтэнцыі. Тлумачэнні да граматычнага матэрыялу ва ўсіх тэмах суправаджаюцца, па магчымасці, ілюстрацыямі, графічнымі ўказальнікамі, якія забяспечваюць простую і зразумелую візуальную падтрымку ў прэзентацыі новых моўных і

маўленчых узораў, іх вывучэнні і прымяненні.

Кожны раздзел змяшчае тэкставы матэрыял тэматыка-сітуацыйнага характару: рознага тыпу паведамленні, лісты, e-мэйлы, кароткія, апісальныя тэксты, у тым ліку краіназнаўчага і лінгвакультурнага характару, тэматычныя дыялогі, міні-дыялогі, пыгальна-адказныя рэплікі, праца над якім займае цэнтральнае месца ў навучальным працэсе. Тэкставы матэрыял аб’яўляецца на базавыя будаўнічыя блокі лексікі і абмежаваную колькасць граматычных формаў і маўленчых узораў, якія выкарыстоўваюцца ў прэзентацыі граматычнага матэрыялу і яго замацаванні. Пры гэтым моўныя і маўленчыя аспекты падаюцца ва ўзаемасувязі ў рэцэптыўным і прадуктыўным фарматах (успрыманне, стварэнне, выкарыстанне). У большасці выпадкаў тэкставы матэрыял з уключэннем новай граматычнай структуры папярэдняе новаму лінгвістычнаму ключу, што дае магчымасць выкладчыку арганізаваць пошук ведаў, выяўлення іх логікі самімі навучэнцамі.

Заданні да тэкстаў, арыентаваныя на арганізацыю розных рэжымаў працы, і сістэма практыкаванняў маюць на мэце фарміраванне ў навучэнцаў навыкаў і ўменняў утвараць і вар’іраваць моўныя формы і канструкцыі з улікам іх значэння і функцыі, выбіраць і ўжываць іх у залежнасці ад сітуацыі ці камунікатыўнага намеру, а таксама самастойна мадэляваць асобныя кампаненты сітуацый і/ці маўленчыя сітуацыі ў цэлым. Фармальныя практыкаванні падпарадкаваны практыкаванням з маўленчай устаноўкай. Апошнія ствараюць аснову для развіцця ў навучэнцаў навыкаў і ўменняў элементарнай камунікацыі – слухання, чытання, маналагічнага, дыялагічнага маўлення, а таксама служаць базай для арганізацыі працы ў парнай, групавой формах маўленчага ўзаемадзеяння ў сітуацыйна абумоўленым кантэксце, якія разглядаюцца як патэнцыял для развіцця ўмення працаваць самастойна.

Усе практыкаванні выконваюцца ў адпаведнасці з заданнем. Першае пытанне кожнага практыкавання дэманструе ўзор выканання (адказу), што дапаможа навучэнцам лепш асэнсаваць заданне. Кожнае практыкаванне пазначаецца сімвалам (гл. табл. 1) – індыкатарам маўленчага ўмення, у якім практыкуюцца на-

Вучэбны дапаможнік «Беларуская мова...»

вучэнцы. Заканчваюцца тэматычныя раздзелы рознымі тыпамі дадатковых заданняў і практыкаванняў, якія накіраваны на замацаванне і падагульненне вучэбнага матэрыялу, на сістэматызацыю і самакантроль ведаў, а таксама падаюцца заданнямі адкрытага тыпу, якія стымулююць маўленчую дзейнасць і творчую актыўнасць навучэнцаў. На жаль, па тэхнічных прычынах не ўвайшлі ў дапаможнік аўдыядадатак і ключы (адказы) да практыкаванняў, якія магчыма будзе далучыць толькі пры перавыданні кнігі.

Такім чынам, агульная канцэпцыя вучэбнага дапаможніка распрацоўвалася з улікам метадычных прынцыпаў, паводле якіх будзе сучасная дыдактыка замежных моў і беларускай як замежнай: асэнсаваная камунікатыўна-дзейнасная накіраванасць навучання; асобна арыентаваны падыход; комплекснае авалоданне відамі маўленчай дзейнасці; структурна-функцыянальны прынцып прэзентацыі моўнага матэрыялу; прынцып уліку роднай мовы навучэнцаў, які дазваляе прадухіляць міжмоўную інтэрферэн-

цыю. Паводле ўзроўню запланаваных уменняў і тыповасці ўключаных лексіка-граматычных з'яў дапаможнік адпавядае патрабаванням Элементарнага ўзроўню беларускамоўнай камунікацыі, што, як уяўляецца, робіць кнігу актуальнай на пачатковым этапе вывучэння беларускай мовы кітайскімі студэнтамі.

Дапаможнік прыдатны як для працы пад кіраўніцтвам выкладчыка, так і для самастойнага навучання. Уся неабходная вучэбная інфармацыя падаецца на дзвюх мовах: каротка – па-беларуску і ў больш разгорнутым фармаце – на кітайскай мове. Заданні да практыкаванняў падаюцца на дзвюх мовах. Лексічны і граматычны мінімумы ўводзяцца з перакладам на кітайскую мову.

Пераклад на кітайскую мову выкананы супрацоўніцай РІКК БДУ Ганнай Волкавай. Навуковы рэдактар кітайскага тэксту – дацэнт кафедры кітайскай мовы РІКК БДУ Лю Сіньфэн.

Табл. 1. Як пабудаваны дапаможнік

	<p>Тэмы раздзелаў Кожны раздзел пачынаецца з рэзюмэ сутнасці ключавых уменняў.</p>	<p>Нумар раздзела Нумар раздзела сведчыць аб прагрэсе ў вывучэнні мовы</p>
<p>Лінгвістычны модуль уключае тэматычны слоўнік і лінгвістычныя ключы.</p> <p>Візуальны слоўнік</p>		
	<p>Слоўнікавыя старонкі да кожнай тэмы спрыяюць запамінанню новых слоў і кантролю ведаў сэнсу беларускіх слоў і выразуў.</p>	<p>Лінгвістычны модуль (ключы) змяшчае асноўныя граматычныя палажэнні і маўленчыя ўзоры.</p>

Лідзія Сямешка

	Заданні да практыкаванняў. Практыкаванні выконваюцца ў адпаведнасці з заданнем і ўзорам	
Графічная падтрымка. Графічныя малюнкi дапамагаюць разумець заданні практыкаванняў.		

Практыкаванні Модуль змяшчае практыкаванні, выкананне якіх дапамагае замацаваць новы матэрыял.				
Модулі практыкаванняў				
Практыкаванні спрыяюць больш глыбокаму і трываламу засваенню вучэбнага матэрыялу, дазваляюць ацаніць ступень авалодання матэрыялам і дасягнуць бегласці маўлення. Кожнае практыкаванне пазначаецца сімвалам - індыкатарам маўленчага ўмення, якое замацоўваецца.		Граматыка Выкарыстанне новых моўных правілаў і маўленчых узораў у розных кантэкстах.		Аўдыяванне Праверка ўменняў і навыкаў разумення вуснага беларускага маўлення.
		Дыялагічнае маўленне Праверка ўменняў і навыкаў дыялагічнага маўлення.		Праверка ўмення чытання і навыкаў маналагічнага маўлення ў кантэкстах.
		Замацаванне і праверка разумення сэнсу беларускіх слоў і выразаў.		Замацаванне і праверка ўменняў і навыкаў беларускага пісьма.

Літаратура

Сямешка Л., 2021, Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў. Пачатковы ўзровень, Мінск [Sáměška L., 2021, Belaruská mova dlá kitajskih studěntaŭ. Pačatkovy ŭzroveń, Minsk].

Вольга Шахаб

Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў (Кітайская Народная Рэспубліка)

e-mail: shahab.olga@yandex.by

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5519-8999>

Асаблівасці навучання кітайскіх студэнтаў беларускаму вымаўленню

Рэзюмэ

Вывучэнне беларускай мовы як спецыяльнасці ў Кітаі пачалося з 2017 года ў Цяньцзінскім універсітэце замежных моў і паспяхова працягваецца сёння ўжо ў трох універсітэтах краіны. Артыкул прысвечаны навучанню кітайскіх студэнтаў беларускаму вымаўленню. Акцэнт робіцца на спецыфіцы, непасрэдна звязанай з фанетычнымі ўласцівасцямі мовы навучэнцаў. Выяўлены найбольш тыповыя памылкі і фактары, якія іх абумоўліваюць. Акрэслены алгарытм дзейнасці навучэнцаў па засваенні норм літаратурнага вымаўлення, пералічаны найбольш прадуктыўныя заданні на этапе засваення ўводна-фанетычнага курса.

Ключавыя словы: вымаўленне, уводна-фанетычны курс, станойчы і адмоўны перанос.

Abstract

Features of Teaching Chinese Students Belarusian Pronunciation

The study of the Belarusian language as a specialty in China began in 2017 at Tianjin University of Foreign Languages and is successfully continuing today in three universities of the country. The article is devoted to teaching Chinese students Belarusian pronunciation. Emphasis is placed on the specifics directly related to the phonetic properties of students' speech. The most typical errors and the factors

causing them are revealed. The algorithm of students' activity on mastering the norms of literary pronunciation is outlined, the most productive tasks at the stage of mastering the introductory-phonetic course are listed.

Keywords: Pronunciation, Introductory Phonetic Course, Positive and Negative Transference.

Вывучэнне беларускай мовы ў Кітаі сёння – рэальнасць, якую ў недалёкім мінулым цяжка было нават уявіць, і каштоўны ўнёсак у развіццё дыялогу паміж краінамі. Сённяшні ўзровень развіцця Кітая і яго эканомікі настолькі высокі, што натуральнай усведамляецца неабходнасць у больш глыбокай гуманітарнай падрыхтоўцы спецыялістаў. Таму дзяржава ўсвядомлена пашырае кола магчымасцей для свайго бізнесу, эканамічнага ўплыву свайёй краіны за яе межамі (мова – гэта “мяккая сіла”) і ўзаемавыгоднага абмену спецыялістамі. І кітайская моладзь успрымае вывучэнне шматлікіх моў, у тым ліку беларускай, як магчымасць прыносіць карысць свайёй дзяржаве, як шанец для ўласнага ўдасканалення і да таго ж перавагу пры працаўладкаванні. Таму кітайскія спецыялісты з веданнем беларускай мовы сёння ўжо запатрабаваны на рынку працы. Гэта не толькі перакладчыкі, якія

абслугоўваюць афіцыйныя і дзелавыя стасункі, культурныя і мастацкія праекты, але перш за ўсё спецыялісты ў сферы міжкультурнай камунікацыі, якія здольны забяспечваць беларуска-кітайскі дыялог. Ужо сёння праз мову, самы невычэрпны рэсурс, кітайскія навучэнцы паступова спасцігаюць беларускі менталітэт, каб эфектыўна наладжваць стасункі ў самых розных сферах зносін¹.

Статус беларускай мовы як замежнай патрабуе ўзмацнення прагматычных аспектаў яе вывучэння, інакш кажучы, магчымасцяў і сітуацый рэальнага маўленчага выхаду на носьбітаў беларускай культуры. У сваю чаргу рост кітайска-беларускіх стасункаў пашырае сферы прымянення прафесійных і іншых кампетэнцый, набытых падчас навучання. Гэта і культура, і эканоміка, і палітыка, і сацыяльныя зносіны.

Агульнавядома, што засваенне мовы адбываецца натуральна і прадуктыўна, калі чалавек знаходзіцца сярод яе носьбітаў. Якасць ведаў, набытых студэнтамі-беларусістамі Кітая, будзе ацэнена перш за ўсё запатрабаванасцю набытых ім кампетэнцый у практычных стасунках з носьбітамі мовы. Таму найбольш абгрунтаваным бачыцца такі падыход да навучання мове і развіцця маўлення, які забяспечыць успрыняцце замежнікамі мовы як жывой субстанцыі. Стварэнне такога навучальнага кантэксту і другага моўнага асяроддзя для замежных на-

вучэнцаў – шматаспектная метадычная задача.

На пачатковым этапе навучання беларускай мове найбольшая ўвага надаецца фарміраванню ў кітайскіх навучэнцаў вымаўленчых навыкаў. Менавіта гэтая праца закладае асновы далейшага навучання беларускай мове. Як правіла, не ліквідаваныя своечасова памылкі ў вымаўленні з часам становяцца ўстойлівымі і перашкаджаюць успрымання маўлення суразмоўцамі. Выпрацоўка арфаэпічных норм у студэнтаў адбываецца толькі праз усвядомленае засваенне гукаў і літар беларускай мовы. Гэта складае грунтоўную аснову для далейшага трывалага развіцця маўлення ў навучэнцаў.

Фарміраванне вымаўленчых навыкаў складаецца з некалькіх этапаў: падрыхтоўка галасавога апарату, трэніроўка, пастаноўка гуку, яго дыферэнцыяцыя і аўтаматызацыя праз самастойнае выкарыстанне ў маўленчай практыцы. Для падрыхтоўкі галасавога апарату, трэніроўкі і пастаноўкі гукаў бачыцца мэтазгодным выкарыстоўваць не толькі метадычныя, але і лагаледычныя сродкі: дыхальную гімнастыку, артыкуляцыйную гімнастыку, у тым ліку заснаваную на гукаперайманні, з дапамогай механічных сродкаў (напрыклад, пры навучанні дрыжачага [р] раздражненне вуздэчкі з дапамогай ватнай палачкі) ці без іх. На этапе аўтаматызацыі вымаўлення неабходна прамаўляць гукі ў складах, затым у словах, сказах, звязных тэкстах і, нарэшце, вучыцца распознаваць гукі ў моўнай плыні і рэпрадукаваць іх ва ўласным звязным маўленні ў адпаведнасці з нормамі беларускага вымаўлення. Асабліваю ўвагу варта звяртаць на прасадныя сродкі, перш за ўсё інтанацыю і націск. Акрамя таго, варта давесці да студэнтаў, што беларуская фанетыка не толькі цесна ўзаемязвязана з іншымі ўзроўнямі мовы, але і часам дыктуе выбар той ці іншай формы.

Галоўнай умовай правільнай артыкуляцыі з'яўляецца добрае ўспрыманне мовы на слых, ці, інакш кажучы, здольнасці студэнтаў да распознавання і сэнсавай інтэрпрэтацыі маўленчай плыні ў поўным аб'ёме, а таксама асаблівасці будовы артыкуляцыйнага апарату, рухомасць яго органаў. Слушным з'яўляецца сцвярджанне А.А. Каляды: “Для авалодання нормамі літаратурнага вымаўлення неабходна ўважліва ўслухоўвацца ў яго лепшыя ўзоры і за-

¹На 2021 год у Кітаі ўжо налічваецца звыш за 12 цэнтраў даследаванняў Беларусі ў найбуйнейшых універсітэтах, у Цяньцзінскім, Сіянскім і Пекінскім універсітэтах замежных моў беларуская мова вывучаецца як асноўная. Паказальным з'яўляецца вопыт Цяньцзінскага ўніверсітэта замежных моў, дзе ўпершыню ў Кітаі ў 2017 годзе адбыўся набор студэнтаў на спецыяльнасць бакалаўрыату “Беларуская мова” (сёлета быў першы выпуск дыпламаваных беларусістаў) і была створана кафедра беларускай мовы. Актыўныя беларуска-кітайскія стасункі выявілі пытанні, вырашэнне якіх патрабавала пэўнай лакалізацыі сумесных намаганняў і абмеркавання навукова-выкладчыцкай супольнасці абедзвюх краін. Таму ў чэрвені 2019 года Цяньцзінскі ўніверсітэт замежных моў і Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт заснавалі першы ў Кітаі і за межамі Беларусі Цэнтр Якуба Коласа. Улічваючы тое, што помнік Якубу Коласу ў 2018 годзе быў урачыста ўстаноўлены на тэрыторыі кампуса кітайскага ўніверсітэта, а сам паэт абраны своеасаблівым апекуном беларускай прысутнасці ў Цяньцзіні, назва Цэнтра была абрана невыпадкова. У сучаснай культурнай прасторы творчасць Якуба Коласа мае вялікую культуралагічную, гістарычную, сацыяльную, філасофскую, псіхалагічную, педагогічную і метадычную каштоўнасць. Мэтамі Цэнтра Якуба Коласа з'яўляюцца пашырэнне беларуска-кітайскіх сувязяў у сферы навукі, адукацыі і культуры, папулярызацыя беларускай культуры, мовы і літаратуры ў Кітаі, прафесійная падтрымка педагогаў-беларусістаў у Кітаі.

Асаблівасці навучання кітайскіх студэнтаў...

свойваць іх. І хаця вымаўленне – працэс амаль што аўтаматычны, яго можна і трэба кантраляваць. Пры належнай трэніроўцы магчыма навучыцца добра ўсведамляць становішча языка, форму губ, мяккага паднябення і іншых органаў моўнага апарату. Пазбегнуць адхіленняў і парушэнняў правілаў арфаэпіі можна толькі ў тым выпадку, калі чалавек заўважыць (пачуе, усвядоміць) адрозненні, якія існуюць паміж узорным і сваім уласным вымаўленнем. А для гэтага вельмі важна ведаць тэхніку артыкуляцыі паасобных гукаў і характар іх зменаў у моўнай плыні” [Каляда 2006: 9].

Варта адзначыць, што кітайская мова з’яўляецца сілабічнай (складовай), а не фанемнай. Гэта тое, што моцна ўплывае як на здольнасць студэнтаў распазнаваць вуснае маўленне, так і на здольнасць яго інтанаваць і прадумаваць. Акрамя таго, у Кітаі існуе вялікая колькасць дыялектаў, і носьбіты кожнага з іх робяць унікальныя памылкі ва ўспрыманні і вымаўленні, якія ў поўным аб’ёме не могуць быць прадугледжаны выкладчыкам (у студэнцкіх вучэбных групах кітайскіх універсітэтаў аб’яднаны прадстаўнікі розных правінцый краіны, у тым ліку малыя нацыянальнасці, якіх у Кітаі пяцьдзясят шэсць). Гэта накладвае сур’ёзны адбітак на ўсю сістэму навучання, пазбаўляючы вучэбны працэс універсальных рэкамендацый і патрабуючы карпатлівай працы з кожным складаным выпадкам. Тым не менш, у дадзеным артыкуле мы дазволім сабе абагульніць некаторыя важныя для выкладчыка аспекты.

У працэсе навучання кітайскіх студэнтаў беларускай мове былі выяўлены некаторыя фактары, якія ўплываюць на асаблівасці засваення кітайскімі студэнтамі беларускай фанетыкі. Вядома, што ў лінгвістыцы і методыцы выкладання замежных моў існуюць такія паняцці, як станоўчы і адмоўны перанос. І калі пры станоўчым пераносе навучэнец можа з дапамогай валодання адной мовай папоўніць прабелы ў ведах мэтавай мовы, то пры адмоўным пераносе валоданне адной мовай выклікае стылістычныя, граматычныя, фанетычныя і іншыя памылкі, інакш кажучы, паўстае інтэрферэнцыя. Слушным з’яўляецца сцвярджэнне, што “без уліку фізічных асаблівасцей фанетычных з’яў цяжка ахарактарызаваць сітуацыю пры розных

відах інтэрферэнцыі моўных сістэм...” [Бурлыка і інш. 1989: 15].

Фанетычную сістэму сучаснай нарматыўнай кітайскай мовы (путунхуа) звычайна апісваюць пры дапамозе тэрмінаў “ініцыяль”, “фіналь”, “тон”. У кітайскай мове маецца 21 ініцыяль, якая стаіць у пачатку склада і суадносіцца з зычным гукам. Калі слова пачынаецца з галоснага, мы маем справу з нулявой ініцыялялю. Фіналь (іх 37, у тым ліку дыфтонгі, трыфтонгі і фіналі на назальныя гукі) – абавязковая астатняя частка склада – можа ўтрымліваць галосны ці спалучэнне зычнага з галосным гукам. Спалучэнні галосных у адным складзе – натуральная з’ява ў кітайскай мове, а спалучэнні зычных у межах склада не сустракаюцца. Складоў у кітайскай мове 414, яны спалучаюцца паводле строгіх правіл. Што датычыцца кітайскіх тонаў, то пры навучанні беларускай мове яны для нас не маюць значэння, таму што не ўплываюць на артыкуляцыю гукаў, а толькі выконваюць сэнсаўтваральную функцыю. З іх улікам колькасць складоў сягае 1332.

Да станоўчага пераносу на фанетычным узроўні мы можам аднесці, па-першае, тое, што ў кітайскай мове існуюць так званыя змычна-фрыкатыўныя і каранальныя нёбныя гукі (舌尖后音), сярод якіх такія, як [zh], [ch], якія па сваім гучанні набліжаюцца да беларускіх змычна-шчылінных [ž] і [ч]. Менавіта гэта служыць прычынай таго, што гэтыя гукі пераважна добра ўспрымаюцца кітайскімі навучэнцамі і прамаўляюцца вельмі выразна і чыста. Таксама ў кітайскай мове ёсць апікаль на-зубны гук [z] (舌尖前音), які па сваім гучанні падобны да беларускага змычна-шчыліннага [z’]. Вышэйназваныя гукі кітайскай мовы маюць агульныя характарыстыкі паводле месца ўтварэння з беларускімі, таму кітайцы, якія вывучаюць беларускую мову, у большасці выпадкаў распазнаюць іх і прамаўляюць правільна і без складанасцяў. Адметна і тое, што кітайскія студэнты выключна добра чуюць і пасля перадаюць у вусным маўленні асімілятыўныя з’явы ў спалучэннях зычных, у прыватнасці асіміляцыю па мяккасці.

Па-другое, нельга не адзначыць падабенства паміж беларускім гукам [j’] і кітайскім складам [w]. Гэта дае магчымасць студэнтам добра

чуць гэты адметны беларускі гук і вымаўляць яго прыгожа і выразна.

З практыкі навучання заўважана, што кітайскімі студэнтамі горш, чым астатнія, распазнаюцца і вымаўляюцца дрыжачы [p], губна-губныя [b]–[p], [bʰ]–[pʰ], змычныя (выбухныя) [ʌ]–[t], а таксама заднеязычныя [ɣ]–[ɣʰ] і ў меншай ступені [k]–[kʰ] і [x]–[xʰ].

Агульнавядома, што гук [p] у кітайскай мове цалкам адсутнічае, як і адсутнічае які-небудзь іншы гук, аддалена падобны на [p]. Менавіта з гэтай прычыны шматлікім (але не ўсім) кітайскім навучэнцам ён даецца цяжка як пры распазнаванні, так і ў вымаўленні (часам пры артыкуляцыі ў пачатку слова гучыць выразна, але ў сярэдзіне слова – як [ʌ]).

Што тычыцца [b]–[bʰ], [p]–[pʰ], [ʌ]–[t], [ɣ]–[ɣʰ], [k]–[kʰ], [x]–[xʰ], заўважана: носьбіты кітайскай мовы часам не распазнаюць іх (некаторыя навучэнцы не адрозніваюць гукі [b]–[p], [bʰ]–[pʰ] адзін ад аднаго і ў сувязі з гэтым часта іх блытаюць), і ў сувязі з гэтым падчас іх вымаўлення можа паўстаць шэраг пытанняў. Напрыклад, хоць і кітайскія, і беларускія [b]–[bʰ] належаць да губна-губных, кітайскі гук [b] зусім не падобны да беларускага варыянта. Тое ж мы можам сказаць і пра гукі [p]–[pʰ], якія гэтак жа належаць да губна-губных, але ў абедзвюх мовах вымаўляюцца па-рознаму. З пункту гледжання фізіялогіі, пры вымаўленні беларускага [b] гук утвараецца з дапамогай галасавых звязак, а пры вымаўленні [p] галасавыя звязкі не працуюць, таму “выбух” мацнейшы. Язычная артыкуляцыя [bʰ]–[pʰ] таксама істотна адрозніваецца ад іх цвёрдых пар: язык не адцягваецца назад, а прасоўваецца наперад [Бурлыка і інш. 1989: 42–43]. У кітайскай мове няма супрацьпастаўлення зычных паводле глухасці – звонкасці, а ёсць паводле напружанасці – прыдыхальнасці. Вымаўленне любога з існуючых варыянтаў складоў з гукамі [p] прыдыхальнае, таму студэнты дапускаюць памылкі менавіта ў пачатку слоў, калі вышэйразгледжаныя гукі павінны вымаўляцца больш напружана.

Тое ж самае назіраецца з успрыманням і вымаўленнем пярэднеязычных цвёрдых [ʌ]–[t], у артыкуляцыі якіх не ўдзельнічаюць губы (акрамя некаторых выпадкаў). Беларускі [ʌ]

таксама характарызуецца ваганнем галасавых звязак, пры вымаўленні ж [t] галасавыя звязкі не вагаюцца наогул [Бурлыка і інш. 1989: 47]. Бліжэйшыя да іх кітайскія гукі адносяцца да апікальна-альвеялярных (па месцы ўтварэння) і змычна-выбухных (паводле спосабу артыкуляцыі) гукаў. Пры вымаўленні [d] няма прыдыхання, [t] наадварот з’яўляецца аспіратай.

Акрамя зычных, існуюць гэтак жа два найбольш праблемныя галосныя гукі [i] і [y], асабліва ў пазіцыі пасля зычных. Пры вымаўленні беларускага [i] моўны апарат нагадвае рупар з вузкім канцом спераду (такая нагляднасць дапамагае патлумачыць студэнтам асаблівасць вымаўлення дадзенага галоснага). Палажэнне языка пры вымаўленні кітайскага гука [i] вышэйшае, чым пры ўтварэнні беларускага. Асабліва гэта заўважна, калі [i] знаходзіцца ў моцнай пазіцыі пасля [ʌ]. Вымаўленне ж [y] ў беларускай літаратурнай мове характарызуецца больш шырокім праходам паміж языком і паднябеннем, чым пры артыкуляцыі [i] [Бурлыка і інш. 1989: 37–38]. У кітайскай мове гука, адпаведнага [y], няма, хаця ёсць дыфтонг [ei], які да яго набліжаецца. Магчыма, менавіта гэтым тлумачыцца тое, што студэнты часта блытаюць [i] і [y] ў маўленні, замяняюць адзін гук на другі і, адпаведна, горш за іншыя распазнаюць і прамаўляюць іх.

Заўважана, што ў беларускім вымаўленні кітайскіх студэнтаў назіраюцца таксама з’явы, абумоўленыя ўплывам рускай мовы (напрыклад, вымаўленне мяккага [чʰ] у спалучэннях [чк], [чн], рэдукцыя галосных у пераднаціскных складах і пад.) і графікі англійскай мовы (напрыклад, блытаніна ў чытанні англійскага [e] і беларускага спалучэння [йэ]). Гэта можна патлумачыць тым, што навучэнцы адначасова вывучаюць тры мовы – беларускую, рускую і англійскую. Таму дадатковую ўвагу варта звярнуць на істотныя адрозненні паміж згаданымі мовамі ў фанетыцы (напрыклад, аканне / яканне і оканне) і графіцы (аднолькавыя ў напісанні і розныя ў вымаўленні літары кірыліцы і лацінцы). Неабходна пазнаёміць студэнтаў і з асновамі транскрыпцыі. Гэта істотна паляпшае якасць засваення тэарэтычнага матэрыялу і дапамагае адпрацоўваць практычныя навыкі вымаўлення і чытання.

Асаблівасці навучання кітайскіх студэнтаў...

У сувязі з тым, што склады ў кітайскай мове досыць простыя і лёгкія для вымаўлення, некаторыя беларускія словы ўяўляюць асаблівую праблему ў вымаўленні. У ходзе заняткаў мы заўважылі, што словы кшталту *Беларусь, Барбара, крыламі, цырульня, растрывожыў, усхваляванья, тульхны, скарылася, драпежнікі, сустрэліся, паразумеліся і г.д.* выклікалі сур’ёзныя складанасці ў распазнаванні гукаў і, адпаведна, у вымаўленні. На наш погляд, гэта перш за ўсё звязана з даўжынёй і фанетычнай складанасцю некаторых слоў, а таксама са збегам зычных, у тым ліку на стыку марфем.

Безумоўна, пералічаныя памылкі складаюць няпоўны пералік усіх праблемных момантаў навучання беларускай фанетыцы, але толькі акрэсліваюць кола будучых даследаванняў у дадзеным напрамку. Бачыцца мэтазгодным абавязкова ўлічваць і карэктаваць уплыў кітайскай мовы на беларускую, супастаўляючы і проціпастаўляючы артыкуляцыйныя характарыстыкі гукаў абедзвюх моў ужо пачынаючы з прапедэўтычнага этапу, падчас так званых фанетычных размінак. Варта адзначыць, што лагічным будзе засваенне артыкуляцыі беларускіх гукаў у напрамку ад тых, якія максімальна набліжаны ў вымаўленні да беларускіх, да тых, якія часткова супадаюць па артыкуляцыйных характарыстыках. Што датычыцца тых гукаў, якія не маюць аналагаў у кітайскай мове, то іх засваенне таксама варта пачынаць амаль з першых заняткаў, рэгулярна паўтараючы іх і аўтаматызуючы вымаўленне. Метадычна абгрунтаваным уяўляецца і паралельнае ўключэнне ў заняткі па фанетыцы элементаў аўдыявання, таму што рэгулярнае праслухоўванне і фанетычны разбор правільна агучаных тэкстаў развівае фанематычны і інтанацыйны слых студэнтаў.

Метады навучання замежным мовам традыцыйна дыферэнцыруюцца ў залежнасці ад асаблівасцяў роднай мовы навучэнцаў і магчымасці абапірацца на яе ў працэсе навучання. Улічваючы дастаткова розныя фанетычныя характарыстыкі дыялектаў кітайскай мовы, носьбітамі якіх з’яўляюцца навучэнцы, і ўласцінасці нацыянальнай кітайскай мовы *путунхуа*, найбольш рацыянальным бачыцца спалучэнне прамых, свядомых, камбінаваных і інтэнсіў-

ных метадаў навучання. Прычым на кожных занятках выкладчык павінен надзвычай добра “адчуваць” аўдыторыю, ніколі не пакідаючы па-за ўвагай вымаўленчыя памылкі.

Патэнцыяльныя цяжкасці навучання кітайскіх студэнтаў беларускай фанетыцы павінны быць улічаны ў дыферэнцаваных практыкаваннях:

- на распазнаванне і артыкуляцыю беларускіх гукаў і фанетычных слоў у моўнай плыні;
- на распазнаванне і артыкуляцыю блізкіх паводле артыкуляцыі гукаў;
- на распазнаванне і артыкуляцыю беларускіх гукаў, якія адсутнічаюць у кітайскай мове;
- на засваенне фанетычных законаў беларускай мовы: акання, якання, аглушэння, асіміляцыі па мяккасці, глухасці, звонкасці;
- на засваенне рытміка-інтанацыйных асаблівасцяў беларускага маўлення.

Пацвердзілі эфектыўнасць фанетычныя размінкі і дыктанты, шматразовае выразнае паўтарэнне слоў з самымі “праблемнымі” для кітайскіх навучэнцаў гукамі разам з выкладчыкам, праслухоўванне і аналіз невялікіх фраз, добра агучаных адаптаваных тэкстаў з правільным беларускім вымаўленнем і дэталёвы іх разбор з члянэннем на фанетычныя словы. За заключным этапе эфектыўным будзе самастойнае чытанне навучэнцамі новых слоў з ужо патлумачанымі фанетычнымі з’явамі без апоры на вымаўленне выкладчыка ці праслуханы аўдыязапіс.

На сённяшні дзень уводна-фанетычны курс для кітайскіх навучэнцаў забяспечаны належным чынам. Так, у Цяньцзінскім універсітэце замежных моў быў распрацаваны дапаможнік “Беларуская мова як замежная. Уводны курс для кітайскіх навучэнцаў = 白俄罗斯语入门教程” [Валочка, Фу, Юань 2020]. Ён змяшчае 11 заняткаў і дадатковыя матэрыялы для выпрацоўкі фанетычных уменняў і развіцця пачатковых навыкаў чытання, слухання, разумення і маўлення на беларускай мове. У прадроме да

кнігі ў якасці асноўных задач навучання фанетыцы вылучаны наступныя:

- “фарміраванне артыкуляцыйных навыкаў (навучыць правільна гаварыць, правільна вымаўляць гукі і іх спалучэнні, каб таго, хто гаворыць, разумелі);
- фарміраванне перцэптыўных навыкаў (навучыць чуць і адрозніваць гукі ў маўленчай плыні, што з’яўляецца асновай адекватнага ўспрымання і разумення маўлення);
- фарміраванне рытміка-інтанацыйных навыкаў (навыкаў рытмічна і інтанацыйна правільнага афармлення маўлення: націск, рытм, мелодыка, размеркаванне паўз і г.д.)” [Валочка, Фу, Юань 2020: 4].

Істотна важна, што вышэйзгаданае выданне можна выкарыстоўваць як асноўны курс на пачатковым этапе навучання, як дапаможны пры засваенні асноўнага курса і як карэкцыйны курс на любым этапе навучання. У кнізе пададзены пераклад асноўнага тэксту, заданняў і лексікі на кітайскую мову, што дазваляе выкладчыку рацыянальна выкарыстаць час заняткаў, а навучэнцам пазбегнуць пэўнага камунікатыўнага бар’еру, сканцэнтраванне увагу непасрэдна на прыкладах і трэніровачных заданнях. З улікам таго, што кітайскія навучэнцы вельмі сур’ёзна ставяцца да вымаўленчай практыкі, ахвотна выконваюць арфаэпічныя заданні, асабліва калектыўнага характару, канцэптually дапаможнік арганізаваны максімальна зручна як для навучэнцаў, так і для выкладчыка. Улічана ступень складанасці гукаў для кітайскіх навучэнцаў, неабходнасць іх рэгулярнага паўтарэння ў розных пазіцыях і ў розных інтанацыйных канструкцыях і адначасова багаты лексічны і граматычны матэрыял па вузкім коле тэм, што дазваляе, замацоўваючы матэрыял, паэтапна развіваць вуснае маўленне.

Матэрыял кнігі надзвычай разнастайны з фанетычнага пункту гледжання. “Для фарміравання і аўтаматызацыі вымаўленчых і рытміка-інтанацыйных навыкаў у маўленчай плыні выкарыстоўваюцца творы малых жанраў, у тым ліку вуснай народнай творчасці (лічылі, хуткагаворкі і чыстагаворкі, загадкі, прыказкі і прымаўкі, вершы), лексіка якіх адносіцца да псіўнага засваення. Асноўная іх мэта – вы-

працаваць навык вымаўлення пэўных гукаў, бо тэксты спецыяльна падобраны з улікам высокай канцэнтрацыі ў іх канкрэтных гукаў ці спалучэнняў гукаў. Выкарыстанне ў якасці дыдактычнага матэрыялу разнастайных твораў малых жанраў дазваляе прадэманстраваць ужыванне гукаў у розных пазіцыях у слове, а завучванне на памяць прыказак і прымавак, загадак, невялікіх вершаў будзе спрыяць правільнаму гукаўтварэнню і гукавымаўленню, а таксама засваенню рытміка-мелодычных асаблівасцей беларускай мовы” [Валочка, Фу, Юань 2020: 4].

Багаты тэарэтычны і практычны матэрыял па фанетыцы беларускай мовы з перакладам на кітайскую мову прадстаўлены таксама ў новым навучальным дапаможніку “Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў. Пачатковы ўзровень”, падрыхтаваным на кафедры кітайскай мовы Рэспубліканскага інстытута кітаязнаўства імя Канфуцыя Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта [Сямешка 2021]. Уводная фанетычная частка складаецца з 6 заняткаў. На кожным з іх прапануецца знаёмства з гукамі, фразамі (у адпаведнасці з вызначанай інтанацыйнай канструкцыяй), асобна пададзена лексіка да кожнага ўрока. Практыкаванні ўключаюць праслухоўванне, чытанне і напісанне гукаў, складоў, словазлучэнняў, засваенне базавых фраз суадносна з ІК, рытмічных мадэляў (навучэнцам прапануецца прастукаць рытм), паступова ўводзіцца граматычная інфармацыя. Падагульняльны ўрок падводзіць вынік па засвоеным матэрыяле і падводзіць навучэнцаў да ўсвядомленага засваення граматычнага ладу мовы і развіцця вуснага і пісьмовага маўлення.

У кантэксце нашай тэмы варта згадаць вучэбны дапаможнік “Беларуская мова для пачаткоўцаў: дапаможнік для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі, якія навучаюцца па спецыяльнасцях 1-21 06 01 “Сучасныя замежныя мовы (выкладанне)”, 1-23 01 02 “Лінгвістычнае забеспячэнне міжкультурных камунікацый (па напрамках)” і 1-26 01 02 “Сучасныя замежныя мовы (пераклад)” [Барысенка і інш. 2017]. Хаця выданне адрасавана перш за ўсё рускамоўным студэнтам, якія пачынаюць вучыць беларуску мову, ці студэнтам, якія на дастатковым узроўні валодаюць рускай мовай, яно можа выкарыстоўвацца як дапаможны сродак з мэтай пера-

Асаблівасці навучання кітайскіх студэнтаў...

адолення дэструктыўнай інтэрферэнцыі пры адначасовым навучанні беларускай і рускай мове. Уводны камунікатыўна-фанетычны курс складаецца з 4 заняткаў. “Студэнты вучацца спачатку фанетычна правільна афармляць абмежаваную колькасць завучаных фраз, потым засвойваць навыкі самастойнага гаварэння на беларускай мове. У выніку выпрацоўваецца навык чытання з захаваннем фанетычных законаў беларускай мовы. У далейшым студэнты змогуць выкарыстоўваць атрыманыя фанетычныя, пачатковыя лексічныя і граматычныя навыкі пры спантаным спараджэнні выказванняў у розных камунікатыўных сітуацыях (прывітанне, развітанне, выбачэнне, падзяка), запісваць беларускія словы на слых” [Барысенка і інш. 2017: 4].

Нельга абмінуць увагай і дастаткова старыя выданні, якія, мяркуючы, будуць вельмі карыснымі для выкладчыкаў падчас навучання вымаўленню замежнікаў. Першае – гэта кніга Ф. Янкоўскага “Беларускае літаратурнае вымаўленне” [Янкоўскі 1960], якая змяшчае грунтоўны і ў той жа час кампактны тэарэтычны матэрыял і кароткі даведнік са словамі (іх формамі), што нярэдка вымаўляюцца з памылкамі. Другое – кніга А. А. Каляды “Беларускае літаратурнае вымаўленне: Практыкум па дыкцыі і арфаэпіі” [Каляда 2006], у якой не толькі раскрываюцца артыкуляцыйныя асаблівасці беларускіх гукаў, але і падаецца мноства трэніровачных практыкаванняў для выпрацоўкі трывалых арфаэпічных навыкаў, у тым ліку прыказак, прымавак, хуткагаворак і іншых узораў слоўнай выразнасці. Кніга суправаджаецца цікавымі, прафесійна агучанымі тэкстамі для выпрацоўкі дыкцыійнай выразнасці.

Такім чынам, навучанне кітайскіх студэнтаў беларускаму вымаўленню грунтуецца на ўсведамленні характару ўспрымання і распазнавання кітайскімі студэнтамі гукаў, фанетычных слоў і фраз на беларускай мове. Неабходным бачыцца наяўнасць у выкладчыка багатага дос-

веду па агульным мовазнаўстве. Толькі паэтапнае засваенне фанетычнага ладу беларускай мовы праз апору на родную мову навучэнцаў, суразмернае са ступенню складанасці вучэбнага матэрыялу, забяспечыць станоўчы эффект у навучанні вымаўленню і створыць прыдатную глебу для далейшага ўсвядомленага асэнсавання граматычнага ладу мовы.

Літаратура

Каляда А. А., 2006, Беларускае літаратурнае вымаўленне. Практыкум па дыкцыі і арфаэпіі, Мінск [Kaláda A. A., 2006, Belaruskae litaraturnae vumáilenne. Praktykum pa dykcyi i arfaèpiï, Minsk].

Бурлыка І. Р., Выгонная А. Ц., Лосік Г. В., Падлужны А. І., 1989, Фанетыка беларускай літаратурнай мовы, Мінск [Burlyka I. R., Vygonnaá L. C., Losik G. V., Padlužny A. I., 1989, Fanetyka belaruskaj litaraturnaj movy, Minsk].

Валочка Г. М., Фу Мэйянь, Юань Хаа, 2020, Беларуская мова як замежная. Уводны курс для кітайскіх навучэнцаў, Мінск [Valočka G. M., Fu Mèjǎn, Úǎn Haa, 2020, Belaruskaá mova ák zamežnaá. Uvodny kurs dlá kitajskih navučèncaŭ, Minsk].

Сямешка Л., 2021, Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў. Пачатковы ўзровень, Мінск [Šáměška L., 2021, Belaruskaá mova dlá kitajskih studèntaŭ. Pačatkovy ŭzroven', Minsk].

Барысенка В. У., Васючэнка П. В., Казакевіч Т. Г., Кныш Л. С., Семянькевіч А. В., 2017, Беларуская мова для пачаткоўцаў: дапаможнік для студэнтаў устаноў вышэйшай адукацыі, якія навучаюцца па спецыяльнасцях 1-21 06 01 “Сучасныя замежныя мовы (выкладанне)”, 1-23 01 02 “Лінгвістычнае забеспячэнне міжкультурных камунікацый (па напрамках)” і 1-26 01 02 “Сучасныя замежныя мовы (пераклад)”, Мінск [Barysenka V. U., Vasúčénka P. V., Kazakevič T. G., Knyš L. S., Semáńkevič A. V., 2017, Belaruskaá mova dlá pačatkoŭcaŭ: dapamožnik dlá studèntaŭ ustanou vyšějšaj adukacyi, ákiá navučaŭcca pa specyál' nascáh 1-21 06 01 “Sučasnyá zamežnyá movy (vykladanne)”, 1-23 01 02 “Lingvistyčnae zabespáčénne mižkul'turnyh kamunikacyj (pa napramkah)” i 1-26 01 02 “Sučasnyá zamežnyá movy (peraklad)”, Minsk].

Янкоўскі Ф., 1960, Беларускае літаратурнае вымаўленне, Мінск [Ánkoŭski F., 1960, Belaruskae litaraturnae vumáilenne, Minsk].

Алена Калечыц

Універсітэт імя Канстанціна Філосафа ў Нітры (Славакія)

e-mail: kalechytsalena@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5738-7168>

Імпліцытны характар формул прабачэння ў маўленчых паводзінах беларусаў

Рэзюмэ

У артыкуле прадстаўлена пазіцыя ўжывання камунікатыўна-дзеяснага падыходу да вывучэння этыкетных формул прабачэння ў выкладанні беларускай мовы як замежнай. Асноўныя вывады грунтоўца на камунікатыўна-прагматычным падыходзе, асветленым у сучасных лінгвістычных даследаваннях. З гэтай мэтай зроблены аналіз мовазнаўчых, навукова-метадычных і вучэбна-метадычных прац, прысвечаных дадзенаму пытанню. Акрамя таго, сцісла сфармуляваны ўласныя вынікі даследавання найбольш ужывальных у дыялагічным дыскурсе беларускай мовы выказаў з кампанентамі *прабач(це)*, *выбачай(це)* і *даруй(це)*. У працы прыводзяцца разнастайныя ілюстрацыйныя прыклады, спампаваныя з Нацыянальнага корпуса беларускай мовы, матэрыялы якога з'яўляюцца аб'ектам даследавання і, думаецца, пацвярджаюць занатаваныя палажэнні. Дзякуючы зробленым вывадам, стала магчыма звярнуць увагу студэнтаў на асаблівасці ў моўных паводзінах беларусаў, што праяўляюцца на ўзроўні стандартных сітуацый зносін. Выкарыстоўваючы ў сваім маўленні формулы прабачэння ва ўскосным (імпліцытным) значэнні, а таксама ў якасці сітуацыйных фрэймаў, беларусы дэманструюць пэўныя асаблівасці ў сваім менталітэце і нацыянальным характары. У канцы артыкула прапанаваны

прыкладны комплекс камунікатыўных і маўленчых заданняў да практыкаванняў, якія рэкамендуюцца для выканання на занятках па БМЗ. Такая праца, верагодна, паспрыяе больш эфектыўнаму развіццю і фарміраванню камунікатыўнай і культурна-моўнай кампетэнцыі у замежных студэнтаў.

Ключавыя словы: формулы ветлівасці, формулы прабачэння, формулы самапрэзентацыі, сітуацыйныя фрэймы, камунікатыўна-прагматычны аспект, камунікатыўна-дзеясны падыход.

Abstract

The Implicit Nature of Apology Formulas in the Speech Behaviour of Belarusians

The article presents the position concerning the communicative-activity approach to the study of etiquette formulas of apology in teaching Belarusian as a foreign language, which is based on the communicative-pragmatic aspect in modern linguistic research. To this aim, an analysis of linguistic, scientific, methodological and educational works on the subject was carried out. In addition, the results of previous research into the most frequently used expressions in dialogic discourse with the components *prabach(ce)*, *vybачaj(ce)* and *daruj(ce)* are briefly outlined. The article provides a variety of illustrations taken from the National Corpus of the Belarusian language, which became the

Імпліцытны характар формул прабачэння...

basis of the research, confirming the proposed position. Due to the conclusions made, it became possible to draw students' attention to the peculiarities in the speech behaviour of the Belarusians, manifested at the level of standard communication situations. By using in their speech the apology formulas in indirect (implicit) meaning and as situational frames, the Belarusians demonstrate certain features of their mentality and national character. At the end of the article a sample set of communicative and speech tasks for the exercises is suggested which is likely to contribute to more effective development and formation of communicative and cultural-linguistic competences of foreign students.

Keywords: Politeness Formulas, Apology Formulas, Self-presentation Formulas, Situational Frames, Communicative-Pragmatic Aspect, Communicative-Activity Approach.

У беларускім мовазнаўстве, а таксама ў школьнай практыцы выкладання беларускай мовы звароты са значэннем прабачэння, як правіла, разглядаюцца з функцыянальна-стылістычнага пункту гледжання і адносяцца да формул ветлівасці, або этыкетных выразаў. Дадзены падыход лічыцца традыцыйным (параўн. працы А. А. Грымаця, С. А. Важніка, Т. А. Піваварчык; У. П. Саўко, І. Э. Саўко, А. В. Солахава, М. І. Навумчыка, В. М. Сімановіча і г.д.). Акрамя таго, названыя звароты слоўнага этыкету аналізуюцца ў тэорыі маўленчых актаў (гл. публікацыі Г. Грайса, Дж. Ліча, С. Р. Агапавай, Н. І. Фарманоўскай, А. С. Ісерс і інш.), у даследаваннях кагнітыўна-дыскурсіўнага напрамку (А. С. Кубракова, А. А. Кібрык, І. К. Макеева, Я. В. Ключева і г.д.), а таксама ў працах камунікатыўна-прагматычнага напрамку (Дж. Осціна, Дж. Сёрля, А. Вежбіцкай, Ю. Д. Апрасяна і інш.). З гэтай прычыны, акрамя вышэйназваных спецыяльных найменняў, вучонымі прапанаваны яшчэ іншыя тэрміны: *пастулаты кааператыўнасці і ветлівасці, камунікатыўныя і прагматычныя клішэ, экспліцытныя перфарматыўныя формулы*. Існаванне тэрмінаў-сінонімаў і варыянтаў сведчыць пра іх мнагазначнасць і шматаспектнасць у функцыянаванні, а таксама незакончанасць у фарміраванні і няпоўную асветленасць дадзенага пытання ў прагмалінгвістыцы, а таму пра пастаянную за-

цікаўленасць з боку мовазнаўцаў – і, значыць, яго актуальнасць. Следам за Ю. Дольнікам і Я. Сакаловай [Dolnik 2008; Sokolová 2020], звароты са значэннем прабачэння мы называем формуламі самапрэзентацыі [Калечыц 2021: 38], паколькі разглядаем іх з камунікатыўна-прагматычнага аспекту, дзякуючы якому ўлічваецца пазіцыя ўдзельнікаў зносін (фактар адрасацыі), іх узаемаадносін, галоўныя інтэнцыі ў камунікацыі і некаторыя іншыя складнікі. Дадзены падыход, думаемца, з'яўляецца запатрабаваным і з метадычнага пункту гледжання, бо адпавядае сучаснаму камунікатыўна-дзеяснаму падыходу ў выкладанні замежных моў.

Так, як вядома, вывучэннем непасрэдна формулаў прабачэння ў беларускай мове займаўся С. А. Важнік [Важнік 2008]. Гістарычны аспект, у тым ліку і адзінак прабачэння, закранаўся ў працах, прысвечаных беларускаму маўленчаму этыкету, Ю. С. Бушлякова (1999), Н. П. Старавойтавай (2006), Д. С. Томчыка (2009), Д. А. Доўгаля (2011) і некаторых іншых. Варта падкрэсліць, што ў вучэбна-метадычных публікацыях па маўленчым этыкеце формулы прабачэння аналізаваліся ў адпаведнасці з пазіцыяй С. А. Важніка [параўн., Солахаў 2016; Леванцэвіч 2017]. У дапаможніках па вывучэнні беларускай мовы як замежнай звяртаецца ўвага на найбольш ужывальныя формулы маўленчага этыкету, пры гэтым асобна выразы са значэннем *прабачэння* не разглядаюцца, паколькі пераважная большасць прац прысвечана элементарнаму (пачатковаму) і базаваму ўзроўням авалодвання мовай [гл. Сямешка (рэд.) 1999; Сямешка і інш. 2017; Рамза 2010; Паўлоўская і інш. 2012; Бандаровіч 2013; Мыцык 2015; Літвіноўская, Лабадзенка 2016; Валочка, Фу Мэйянь, Юань Хаа 2020; Сямешка 2021]. Аднак у размоўніках і некаторых іншых навуковых і вучэбна-метадычных працах названым адзінкам маўлення ўсё ж такі прысвечваюцца асобныя параграфы, паколькі ў іх формулы прабачэння супастаўляюцца з адпаведнымі этыкетнымі выразамі іншых славянскіх моў [гл. Крывіцкі, Паддужны 1990; Міхневіч 1991; Саўчук 1996; Pisarek 2002; Гізун, Рааго 2011 і г.д.]. Думаемца, варта падкрэсліць, што ў вышэйпералічаных публікацыях ўключаны толькі асобныя рэплікі з першасным (прамым) значэннем формул прабачэння,

Алена Калечыц

калі разглядаюцца і апісваюцца сітуацыі, пры якіх звычайна чалавек адчувае сябе вінаватым і патрабуе ўрэгуляваць або захаваць свае стасункі з суб'едзікам. Аднак практыка паказвае, што замежныя студэнты (менавіта іншаславянская аўдыторыя) зацікаўлены пераважна ў дадатковай інфармацыі, якую нясуць формулы прабаачэння, яго імпліцытным змесце, калі выкладчык звяртае ўвагу на іх эгапрэзентацыйныя і культуралагічныя асаблівасці. Верагодней за ўсё, на пачатковых этапах азнаямлення з мовай паглыбленне ў прагматычны аспект з'яўляецца немэтазгодным, аднак на прасунутым этапе вывучэння мовы, у тым ліку на асобных занятках па міжкультурнай камунікацыі і маўленчым этыкеце, такія веды запатрабаваныя.

Дадзеная праца прапаноўвае новы погляд на разгляд не толькі формул прабаачэння, але і іншых этыкетных зваротаў пры вывучэнні беларускай мовы ў замежнай аўдыторыі. Такі падыход садзейнічае ўліку камунікатыўных і лінгвакультуралагічных асаблівасцяў у выкладанні, а таксама станоўча ўплывае на развіццё і фарміраванне камунікатыўнай і культурна-моўнай кампетэнцыі студэнтаў.

Вядома, што да формул прабаачэння адносяцца розныя звароты, аднак самымі прадуктыўнымі з'яўляюцца тыя, у склад якіх уваходзяць імператывы адзіночнага і множнага ліку з займеннікамі *мне (мяне)*, прычым, па сведчанні нашага статыстычнага аналізу, найбольш ужывальнымі ў моўнай практыцы беларусаў з'яўляюцца іх кампаненты *прабач(це)* (51,3%, ці 3645 прыкладаў, ад агульнай колькасці сабраўнага матэрыялу, які складаецца з 7110 ілюстрацый), *выбачай(це)* (20,5%, што адпавядае 1460 фактам) і *даруй(це)* (28,2% – 2005) [Калечыц 2021: 49]. Паводле назіранняў, з формуламі прабаачэння замежныя студэнты сустракаюцца пераважна на пачатковым этапе навучання беларускай мове і ў вуснай камунікацыі з носьбітамі мовы. У славацкіх студэнтаў звычайна не ўзнікае праблем пры засваенні і выкарыстанні дадзеных этыкетных формул у маўленні, паколькі найбольш ужывальныя кампаненты *прабач(це)* / *выбачай(це)* вельмі падобныя па фанетычным складзе са славацкай мовай – *prepáč(te)*. Аднак, безумоўна, у абедзвюх мовах, акрамя названых лексічных адзінак, з тым жа

значэннем выкарыстоўваюцца іншыя лексемы: у беларускай мове гэта словы *даруй(це)*, *не крыўдуй(це)*, *не сярдуй(це)* і некаторыя іншыя, а ў славацкай – *ospravedlňuj(te)*, *odpust'(te)*, *nehnevaj(te)* *sa*, *pardon* і пад., ужыванне якіх залежыць ад розных фактараў, у тым ліку і сітуацый зносін, дзе яны выступаюць своеасаблівымі ўказальнікамі на канкрэтны камунікацыйны выпадак. З гэтай прычыны мы некаторыя з названых формул прабаачэння прапаноўваем называць *сітуацыйнымі фрэймамі*. А гэта менавіта такія словы прабаачэння, у якіх паступова сціраецца першаснае значэнне, бо яны часта ўжываюцца ў аднолькавых шаблонных выпадках і, такім чынам, набываюць здольнасць характарызаваць моўныя паводзіны беларусаў або самапрэзентаваць іх. Так, згодна з нашымі назіраннямі, *сітуацыйнымі фрэймамі* формулы прабаачэння робяцца ў выказваннях з пыгальнай прапозіцыяй (ці ўстаноўкай у выказванні), пры выражэнні ўласнай думкі, адрознай ад пазіцыі суразмоўцы, пры крытычных заўвагах, развітанні, словах-табу і некаторых іншых выпадках [Калечыц 2021: 47 – 56]. Звернем увагу:

– *І хто там, прабачце, спышаецца зафіксаваць факт пажару?* (“Наша ніва”);

– *Чаму старшынямі таварыстваў становяцца несумленныя асобы? Адкуль яны, выбачайце, бяруцца?* (“Звязда”);

– *Прабачце, але я думаю, што медыцына тут бяссільная ...* (“Рэгіянальная газета”);

– *Другім жа – прабачце, хоць кол на галаве чашы* (“Звязда”);

– *Справы, Маруся, прабач... Дзякую за ўсё! ...* (Л. Адамовіч);

– *Даруйце, трэба ісіці... Бывайце здаровы!* (І. Мележ);

– *Я потым не сказаў, што яго бацька быў, прабач, дзярмом. Гэта самае галоўнае...* (“Новы час”);

– *Д'ябал... прабачце, лёс прыгнаў прадзеда майго дзеда сюды* (У. Караткевіч) і пад.

Разам з тым у маўленні беларусаў названыя формулы прабаачэння вельмі часта набываюць ускосныя значэнні, некаторыя з якіх ужо зафіксаваны ў тлумачальных слоўніках белару-

Імпліцытны характар формул прабачэння...

скай мовы: а менавіта іх выкарыстанне ў выпадках выражэння пратэсту або нязгоды¹. Акрамя таго, іх ужыванне не абмяжоўваецца названымі сітуацыямі, пра што сведчыць сабраная база моўных фактаў, спампаваная з Нацыянальнага корпуса беларускай мовы². Вынікам дадзенага аналізу сталі наступныя вывады: формулы прабачэння могуць ужывацца не толькі з семамі ‘нязгоды’ і ‘пратэсту’, але і ‘адмаўлення’ (звярніце ўвагу на апошнія тры ілюстрацыі). Напрыклад:

– <...> Прабачце, гэта не так проста... (У. Дамашэвіч);

– <...> Я паважваю арганізацыю, у якой працую, так што, прабачце, не магу... (А. Гаўрылін);

– Калі не, то тады мы, выбачайце, нічога зрабіць не можам (“Еўрарадыё”);

– Выбачайце, мы не можам вярнуць плацеж (“Звязда”);

– <...> на словах падтрымаць можам, а падпіс наставіць – выбачайце! (“Новы час”);

– Я б з задавальненнем, але... Выбачай (“Дзеяслоў”);

– Выбачай, Ядзя, я пайду лягу – есці не хачу... (Я. Нёманскі) і многія іншыя.

Трэба падкрэсліць, што аналіз формул прабачэння дазволіў выявіць асаблівасці ўжывання найбольш прадуктыўных кампанентаў. Напрыклад, каб выказаць адмаўленне, беларусы часцей за ўсё выкарыстоўваюць слова *выбачайце*, а лексема *даруйце* найбольш ужывальная пры рытарычных пытаннях і ў камунікацыі паміж блізкімі асобамі – у бытавой сферы зносін, зваротах да Вышэйшых сіл і Бога, а таксама ва ўнутраным дыялогу. Аднак, згодна з вынікамі аналізу матэрыялу, зафіксаванага ў НКБМ, найбольш прадуктыўным застаецца імператыву *прабачце*, які выкарыстоўваецца ў разнастайных сітуацыях зносін, у тым ліку і афіцыйных. Паназіраем:

– Я нічога вам не магу сказаць, выбачайце, –

¹ Гл., напрыклад, у “Скарніку”, [онлайн] <https://www.skarnik.by/tsbm/62268> [доступ 20.05.2021].

² Нацыянальны корпус беларускай мовы (далей – НКБМ), [онлайн] <https://bnkorporusinfo/index.htm/> [доступ 20.05.2021].

распавяла супрацоўніца крамы (“Еўрарадыё”);

– Э-э, выбачайце, не можам (“Наша ніва”);

– Вы... выбачайце, я сёння не магу дэкламаваць! (Я. Нёманскі);

– Душагубы вы, а не людзі... *Даруйце мне, родныя мае, за мае крывяднае слова ...* (М. Лынькоў);

– *Татчка... татчка... Даруй мне... Я буду слушаць...* (М. Зарэцкі);

– *Сярожка, мой родненькі, даруй* (Р. Сабаленка);

– *Божка, даруй, даруй... І злітуйся, Божка* (А. Курэйчык);

– *Даруй мне, Божка!* (А. Дудароў);

– *Даруй мне, Божка, мае думкі нядобрыя...* (Н. Гілевіч) і пад.

Згодна з вышэйсказаным, мяркуем, што пры выкладанні беларускай мовы як замежнай, асабліва на прасунутым узроўні яе вывучэння, мэтазгодна звяртаць увагу студэнтаў не толькі на ўжыванне этыкетных выразаў у першасным, традыцыйным значэнні, але і на сітуацыі, у якіх яны набываюць імпліцытны характар – ускосную семантыку, каб пазбегнуць у камунікацыі магчымага непаразумення і нават у некаторых выпадках культурнага шоку.

Так, на занятках па беларускай мове як замежнай, на якіх аддаецца перавага камунікатыўна-дзеяснаму падыходу ў выкладанні, на прасунутым узроўні выкладання мы прапануем выкарыстоўваць наступны комплекс маўленчых і камунікатыўных заданняў:

1. Назавіце выпадкі, калі вы просіце прабачэння, і іх прычыны (за што?).

2. Прачытайце. Звярніце ўвагу на сітуацыі ўжывання формул прабачэння ў беларускай мове, запішыце назвы гэтых сітуацый.

3. Вызначце выпадкі ўскоснага ўжывання слоў прабачэння.

4. Параўнайце сітуацыі ўжывання формул прабачэння ў беларускай і славацкай мовах.

5. Прачытайце і зрабіце вывады адносна

Алена Калечыц

перавагі ўжывання кампанентаў *прабачце, выбачайце* і *даруйце* ў маўленні беларусаў.

6. Уключыце ў рэплікі словы *прабачце, выбачайце* або *даруйце*.

7. Трансфармуіце выказванні так, каб у іх ужываліся формулы прабачэння.

8. Складзіце дыялогі, у якіх вы патрабуеце выказаць свае нязгоду, пратэст або адмаўленне ў просьбе, патрабаванні і пад.

9. Выкарыстайце словы прабачэння пры:
а) крытычнай заўвазе; б) выказванні ўласнага меркавання; в) развітанні; г) нетактоўным пытанні.

10. Перакладзіце выказванні на беларускую мову.

Вышэйпералічаныя заданні з’яўляюцца толькі прыкладнымі і могуць быць рэалізаваны на моўным матэрыяле з НКБМ або спецыяльна напісаных выкладчыкам аўтарскіх тэкстах ці дыялогах на асобных занятках, прысвечаных пытанням маўленчага этыкету.

Думаецца, што падобная праца з устойлівымі выразамі дазволіць замежным студэнтам бліжэй пазнаёміцца з менталітэтам беларусаў, далучыцца да іх унутранага свету, маўленчых традыцый і ў некаторых момантах нават адзначыць іх уяўленні пра сябе, маральна-этычныя якасці.

Літаратура

Бандаровіч В., 2013, Стыльна па-беларуску, Мінск [Bandarovič V., 2013, Styl’ na ra-belarusku, Minsk].

Бушлякоў Ю., 1999, Ветлівыя звароты ў беларускай мове. З гісторыі выбару, “Роднае слова”, № 9, с. 17–21 [Bušlakoŭ Ū., 1999, Vetlívyyà zvaroty ŭ belaruskaj move. Z gistoryi vybaru, “Rodnae slova”, № 9, s. 17 – 21].

Важнік С., 2008, Навука выбачаць, або як правільна па-беларуску прасіць прабачэння і як выбачаць, “Роднае слова”, № 6, с. 56 – 59 [Važnik S., 2008, Navuka vybačas’, abo âk pravil’na ra-belarusku prasic’ prabačennâ i âk vybačas’, “Rodnae slova”, № 6, s. 56– 59“].

Валочка Г., Фу Мэйянь, Юань Хаа, 2020, Беларуская мова як замежная. Уводны курс для кітайскіх навучэнцаў, Мінск [Valočka G., Fu Mějân’, Ūan’ Хаа, 2020, Belaruskaa mova âk zamežnaâ. Uvodny kurs dlâ kitajskih navučensaŭ, Minsk].

Гізун А., Рааго П., 2011, Беларуска-славацкі размоўнік-даведнік, Мінск [Gizun A., Raago P., 2011, Belarуска-slavacki razmoŭnik-davednik, Minsk].

Доўгаль Д., 2011, Сучасны стан даследавання беларускага вербальнага этыкету, “Веснік МДУ імя А. А. Куляшова”, серыя: А, №1 (37), с. 79 – 85. [Doŭgal’ D., 2011, Sučasny stan dasledavannâ belaruskaga verbal’naga ètyketu, “Vesnik MDU imâ A. A. Kulâšova”, seryâ: A, №1(37), s. 79 – 85].

Калечыц А., 2021, Прагматычныя прэсупазіцыі формул прабачэння, апраўдання і прымірэння, “Slavica Nitrensia”, roč. 10, č.1, с. 37 – 84 [Kalečyc A., 2021, Pragmatyčnyâ prěsupazicyi formul prabačennâ, apraŭdannâ i prymirènnâ, “Slavica Nitrensia”, roč. 10, č. 1, s. 37 – 84].

Кривицкий А., Подлужный А., 1990, Белорусский язык для говорящих по-русски, Мінск [Krivickij A., Podlužnyj A., 1990, Belorusskij âzyk dlâ govoraših porusski, Minsk].

Леванцэвіч Л., 2017, Маўленчы этыкет і культура зносін, Брэст [Levancèvič L., 2017, Maŭlency ètyket i kul’tura znosin, Brèst].

Літвіноўская А., Лабадзенка Г., 2016, 20 крокаў да беларускай мовы, Мінск [Litvinoŭskaâ A., Labadzenka G., 2016, 20 krokaŭ da belaruskaj movy, Minsk].

Міхневич А., 1991, Русско-белорусский разговорник, Мінск [Mihnevič A., 1991, Russko-belorusskij razgovornik, Minsk].

Мыцько Г., 2015, По-белорусски? Пожалуйста! Па-беларуску? Калі ласка!, Мінск [Mycyk G., 2015, Po-belorusski? Požalujsta! Pa-belarusku? Kali laska!, Minsk].

Павловская Н. и др., 2012, Белорусский язык для стран СНГ, Москва [Pavlovskaa N. i dr., 2012, Belorusskij âzyk dlâ stran SNG, Moskva].

Рамза, Т., 2010, Беларуская мова? З задавальненнем!, Мінск [Ramza, T., 2010, Belaruskaa mova? Z zadaval’nennem!, Minsk].

Савчук Т., 1996, Речевой этикет в русских и белорусских народных сказках. Автореф. дисс. канд. филол. наук: 10.02.02; 10.02.01, Мінск [Savčuk T., 1996, Rečevoj ètyket v russkih i belorusskih narodnyh skazkah. Avtoref. diss. kand. filol. nauk: 10.02.02; 10.02.01, Minsk].

Солахаў А., 2016, Навучанне маўленчаму этыкету, Мазыр [Solahaŭ A., 2016, Navučanne maŭlencamu ètyketu, Mazyr].

Сомин А., 2017, Белорусский язык. Самоучитель, Москва [Somin A., 2017, Belorusskij âzyk. Samoučitel’, Moskva].

Старавойтава Н., 2006, Гісторыя і сучаснасць беларускага слоўнага этыкету, “Роднае слова”, № 6, с. 39 – 42 [Staravojtava N., 2006, Gistoryâ i sučasnasc’ belaruskaga sloŭnaga ètyketu, “Rodnae slova”, № 6, s. 39 – 42].

Імпліцытны характар формул прабачэння...

- Сямешка Л., 2021, Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў. Пачатковы ўзровень, Мінск. [Sâmeška L., 2021, *Belaruskâ mova dlâ kitajskih studêntaŭ*. Pačatkovy ŭzroveň, Minsk].
- Сямешка Л. і інш., 2017, Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2), Мінск. [Sâmeška L. i inš., 2017, *Leksičny minimum pa belaruskaj move âk zamežnaj*. Bazavy ŭzroveň (A2), Minsk].
- Сямешка Л. і інш., 2019, Тэсты па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне. Базавы ўзровень (A2). Агульнае валоданне (з электронным дадаткам), Мінск. [Sâmeška L. i inš., 2019, *Têsty pa belaruskaj move âk zamežnaj. Èlementarny ŭzroveň (A1). Agul'nae valodanne (z èlektronnym dadatkam)*, Minsk].
- Сямешка Л. (рэд.), 1999, Гаворым па-беларуску, Мінск [Sâmeška L. (red.), 1999, *Gavorym pa-belarusku*, Minsk].
- Томчык Д., 2009, З гісторыі вывучэння этыкетных формаў зносін, “Весці Белар. дзярж. пед. ун-та імя Максіма Танка”, серыя 1: Педагогіка. Псіхалогія. Філалогія, № 2, с. 67 – 71 [Tomčyk D., 2009, *Z гісторыі вывучэння этыкетных формаў зносін*, “Vesci Belar. dzârž. ped. un-ta imâ Maksîma Tanka”, seryâ 1: Pedagogika. Psihologiâ. Filalogiâ, № 2, s. 67 – 71].
- Dolník J., 2008, Egolinguistika, “Slovenská reč”, roč. 73, č. 5, s. 257 – 270.
- Pisarek L., 2002, Приветствия и прощания в белорусском языке по сравнению с русским и польским, “Akta Polono-Ruthenica”, t. 7, s. 81 – 88.
- Sokolová J., 2020, Formuly odpustenia, prepáčenia a ospravedlnenia v pragmatických súvislostiach, “Jazykovedný časopis”, roč. 71, č. 1, s. 5 – 23.

Ганна Жаброўская

DOI: 10.32612/uw.bmz.2021.5.pp.24-29

Ганна Жаброўская

Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані (Польшча)

e-mail: zanna@amu.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2551-3753>

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове як замежнай

Рэзюмэ

Артыкул прысвечаны песеннаму матэрыялу як мастацкаму тэксту, за якім хаваецца велізарны дыдактычны патэнцыял і які дазваляе пазнаваць не толькі сістэму мовы, але і нормы, правілы зносін, характэрныя для дадзенай культуры, а таксама маўленчыя паводзіны ў розных жыццёвых сітуацыях. Падчас разважанняў закранаецца пытанне адносна галоўных функцый, якія выконвае мастацкі тэкст, выбару адпаведнай песні, а таксама прыкладных заданняў, на падставе якіх можна апрацаваць практыкаванні для развіцця навыкаў вуснага маўлення, аўдыявання, пісьма і інш.

Ключавыя словы: беларуская мова як замежная, мастацкі тэкст, песня, моўныя навыкі, граматычныя і лексічныя практыкаванні.

Abstract

The Song as an Artistic Text in Belarusian as a Foreign Language Classes

The article is focused on the song material as an artistic text which has a huge didactic potential and allows the students to learn not only the language system but also the norms and rules of communication characteristic for the given culture as well as the language behavior in different life situations. The discourse touches upon the main functions performed by a literary text, the choice of the appropriate song, as well as the exemplary tasks which could be used as the basis for developing the skills of speaking, listening, writing, etc.

Keywords: Belarusian as a Foreign Language, Artistic Text, Song, Language Skills, Grammatical and Lexical Exercises.

Сучасная методыка нястомна імкнецца да распрацоўкі розных падыходаў, здольных аптымізаваць аб'ём вучэбнага матэрыялу і паскорыць яго засваенне. Адным з найбольш

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове...

эфектыўных сродкаў па-ранейшаму лічацца друкаваныя і слышныя матэрыялы, у тым ліку мастацкі тэкст і песні, якім і будуць прысвечаны дадзеныя разважанні.

Мастацкая літаратура, якая адлюстроўвае культурныя традыцыі народа, выконвае шэраг функцый. Іх неабходна ўлічваць, выбіраючы матэрыял да працы на занятках па беларускай мове як замежнай. Галоўнымі з іх, на нашу думку, з'яўляюцца наступныя тры: эстэтычная, сацыяльна-камунікатыўная і пазнавальная. Кожная з гэтых функцый выконвае важную ролю, аднак, з пункту гледжання выкладання замежных моў, дзве апошнія займаюць прыярытэтнае месца.

Варта прыгадаць, што роля эстэтычнай функцыі мастацкай літаратуры заключаецца ў перажыванні чытачом пэўнай асалоды, задавальнення ад формы тэксту, яго сюжэтнай асновы, экспрэсіі і інш. Пазнавальная функцыя адкрывае межы новага, яшчэ не адкрытага свету, знаёміць і ўводзіць у культуру краіны, нормы і правілы паводзін, звычаі, абрады і г.д.

Літаратурныя помнікі (мы маем на ўвазе папулярныя і сусветна прызнаныя творы вядомых пісьменнікаў і паэтаў) садзейнічаюць з'яднанню і самавызначэнню нацыі (напрыклад, палякаў аб'ядноўвае А. Міцкевіч, І. Крашэўскі, Ч. Мілаш, В. Шымборска і інш.; беларусаў – Я. Купала, Я. Колас, М. Багдановіч, М. Танк, У. Караткевіч і інш.; рускіх – А. Пушкін, Ф. Дастаеўскі, Л. Талстой і іншыя пісьменнікі і паэты, вядомыя не толькі ў сваёй краіне, але і за мяжой). Акрамя таго, літаратурныя помнікі здольныя інтэграваць розныя нацыянальныя групы ў межах адной культуры. Такім чынам, сутнасць сацыяльна-камунікатыўнай функцыі і заключаецца ў павелічэнні згуртаванасці і адзінства той сацыяльнай групы, у якой мастацкія творы карыстаюцца папулярнасцю.

У гэтай сувязі К. Фрумкін піша: «Агульнавядомыя кнігі выконваюць функцыю міфалогіі дадзенага грамадства, а міфалогія – гэта стрыжань культуры і інтэгратар камунікацыі. Той факт, што два чалавекі, якія нічога не ведаюць адзін пра аднаго, чытаюць адну і тую ж кнігу, азначае, што яны нібыта знаходзяцца ў зносінах адзін з адным – паколькі ў іх свя-

домасці існуе агульны элемент, а менавіта ва ўзнікненні такога роду агульных для розных свядомасцей элементаў і заключаецца сама ідэя зносінаў» [Фрумкін 2008].

З гэтага вынікае, што навучэнцы, якія знаёмяцца з мастацкімі творамі беларускіх творцаў і гістарычнымі ўмовамі іх стварэння, не толькі даведаюцца пра характэрныя для эпохі падзеі, яны бліжэй пазнаюць беларускі народ і яго культуру. Гэта, на нашу думку, сведчыць пра наяўнасць у свядомасці маладых людзей агульнага элемента, агульных сімвалаў мовы, якія з'яўляюцца важнымі ўмовамі ўзаемадзеяння і паўнаважнай камунікацыі.

Адным з фактараў, якія фарміруюць гэтыя перадумовы ў сучасным глабальным свеце, з'яўляецца менавіта мастацкі тэкст – унікальны матэрыял, які паспяхова выкарыстоўваецца пры навучанні замежнай мове. Досвед настаўнікаў, назіранні, а таксама навуковыя даследаванні падкрэсліваюць наяўнасць велізарнага гэтадыдактычнага патэнцыялу, змешчанага ў мастацкім тэксце. Правільна адабраны мастацкі тэкст дазваляе пазнаваць не толькі сістэму мовы, але і нормы, правілы зносінаў, характэрныя для дадзенай культуры, а таксама маўленчыя паводзіны ў розных жыццёвых сітуацыях. Пры сістэматычнай працы над мастацкім тэкстам навучэнцы лягчэй успрымаюць аўтэнтычны тэкст і ствараюць уласныя выказванні. Акрамя таго, дзякуючы мастацкаму тэксту, моўнае асяроддзе на занятках па беларускай мове становіцца натуральным і прыязным.

Стварыць яшчэ больш свабодную абстаноўку на занятках дазваляе спалучэнне мастацкага тэксту з музыкай, якая з'яўляецца неад'емнай часткай нашага жыцця. Музыка – гэта частка культуры кожнага народа, а значыць у ёй адлюстраваны яго побыт, традыцыі, каштоўнасці, светапогляд і інш. Спевы на ўроку – гэта магутны дыдактычны сродак, які арганізуе, аб'ядноўвае навучэнцаў і выходзіць іх пачуцці.

Музыка свабодна інтэрпрэтуецца, пакідае след у культурнай свядомасці, узбуджае крэатыўнасць і выклікае індывідуальныя моўныя рэакцыі. Яна пранікае ў глыбіню чалавечай свядомасці і стымулюе, матывуе навучанне.

Ганна Жаброўская

Станоўчыя эмоцыі, выкліканыя асобнымі кампанентамі дыдактычнага працэсу, уздзейнічаюць на матывацыйную сферу навучэнца, якая, у сваю чаргу, звязана з механізмам утрымання ўвагі на тым ці іншым аспекце мовы. Дзякуючы музыцы, якая закранае эмацыйна-пачуццёвую сферу навучэнца, вучань выступае ў ролі не пасіўнага слухача і назіральніка, а непасрэднага, актыўнага ўдзельніка навучальнага працэсу.

Музыка – гэта таксама скарбніца нацыянальнай культуры. Большасць песняў заключае ў сабе істотныя элементы культуры дадзенай мовы. Так, напрыклад, у беларускіх народных песнях (напрыклад, *Ой, рэчанька, рэчанька; Купалінка; Туман ярам, ярам-даліною; А ў полі вярба; Ой, сівы конь бяжыць; Там, каля млына; Ежаў Ясь на кані; Ой, ляцелі гусі з броду; Прымакі; Чаму ж мне не пець; Шэрая лашадачка; Шумяць вербы каля грэблі; Чэраз рэчаньку, чэраз быструю; Касіў Ясь канюшыну* і шмат іншых) заключаны сімвалы беларускага свету, прыроды, светаадчування, адлюстравана бытавое жыццё беларускага народа і яго мінулае.

Эпохі і гістарычныя моманты прасочваюцца ў такіх песнях, як: *Было у салдата два полі* (словы А. Вярцінскага, музыка Э. Ханка); вакальны цыкл *Партызанскія баллады* (музыка Л. М. Абеліевіча; словы У. Дубоўкі, М. Танка і іншых беларускіх паэтаў); *Армейская сям'я, Салдацкая восень* (словы С. Макея). У ваенна-патрыятычных песнях часоў Вялікай Айчыннай вайны, як і пасляваеннага перыяду адлюстроўваюцца не толькі ваенныя часы, але і адданасць, самаахвярнасць беларусаў у барацьбе за вызваленне і мірнае жыццё.

Разважаючы пра беларускія песні, якія адлюстроўваюць асаблівасці беларускай душы, неабходна прыгадаць вакальна-інструментальны ансамбль «Песняры» пад кіраўніцтвам У. Мулявіна (створаны ў Мінску ў 1969 годзе). Ён вядомы шырокай аўдыторыі слухачоў па песнях *Малітва* (словы Я. Купалы, музыка А. Моўчана), *Ты мне вясною прыснілася* (словы М. Шушкевіча, музыка Ю. Семянкі), *Алеся* (словы А. Куляшова, музыка І. Лучанка), *Бывайце здаровы* (словы А. Русака, музыка І. Лобана), якія не раз гучалі ў выкананні іншых артыстаў і інш. У 1974 годзе быў створаны ансамбль «Сябры» – яшчэ адзін вядомы музыч-

ны калектыў, які праславіўся такімі песнямі, як: *Вы шуміце, шуміце* (словы Н. Гілевіча, музыка Э. Ханка), *Крынічанька* (словы М. Геца, музыка А. Елісеенкі), *Гуляць дык гуляць* (словы У. Някляева, музыка В. Іванова), *Полька беларуская* (словы Л. Дранько-Майсюка, музыка І. Лучанка), *Каханая* (словы Л. Пранчака, музыка В. Іванова) ці *Шлях да Беларусі* (словы Н. Гілевіча, музыка М. Сацеры) і інш.

Існуе шмат сучасных музычных калектываў, творчасць якіх закранае праблемы рэчаіснасці (напрыклад, «J:морс» – беларускі поп-рок гурт, адзін з найбольш вядомых поп-рок гуртоў Беларусі і такія песні, як *Крылы ці Мы дыхаем зноў*). Нельга не ўгадаць пра беларускі рок-гурт «Nizkiz», створаны ў 2008 годзе ў Магілёве з іх песнямі *Небяспечна, Цемра, Правілы*, а таксама добра вядомы гурт «Naviband» і песні *Гісторыя майго жыцця, Іншымі, Бяжы, Вольныя сны* і іншыя. Песня, на што мы ўжо звярнулі ўвагу раней, раскрывае жыццё народа, яго душу, пачуцці, думкі і імкненні, рэалізуючы тым самым кагнітыўную (пазнавальную) функцыю музычных твораў.

Безумоўнай перавагай музыкі з'яўляецца яе ўніверсальнае выкарыстанне ў дыдактыцы. Звяртацца да музыкі можна на любым узроўні навучання, на розных этапах заняткаў, а таксама пры навучанні ўсіх відаў маўленчай дзейнасці. Такім чынам, песня на ўроку можа выступаць у якасці:

- моўнай размінкі – песня дапамагае пераадолець моўны бар'ер;
- дамінанты ўрокаў – песня можа выступаць як ілюстрацыя лексічных, граматычных, сінтаксічных, камунікатыўных узораў;
- так званай «фізкультхвілінкі», асабліва ў выпадку, калі вучні выконваюць заданне, якое патрабуе напружанага мыслення;
- прыемнага падвядзення вынікаў урока – пасля заняткаў у вучняў застануцца прыемныя адчуванні і ўзнёслы настрой, што ў далейшым можа паўплываць на станоўчы падыход да самога прадмета беларускай мовы як замежнай мовы;
- асноўнай тэмы ўрока (напрыклад, знаём-

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове...

ства з творчасцю аўтара песні ці кампазітара, знаёмства з лексічным матэрыялам, граматычнымі канструкцыямі і г.д.), паколькі ў правільна выбранай песні знойдзем як розныя моўныя аспекты, так і культурныя элементы краіны, мову якой мы вывучаем.

Песню як аўтэнтычны матэрыял, што заключае ў сабе пэўныя рэаліі і звесткі пра культуру, гісторыю і лад жыцця дадзенай краіны, а таксама шырокі спектр фанетычных, марфалагічных, сінтаксічных і фразеалагічных асаблівасцяў, характэрных для замежнай мовы, можна выкарыстоўваць на занятках як асноўны фактар фарміравання ўсіх неабходных для авалодання мовай навыкаў (фанетычных, граматычных, лексічных), а таксама развіцця фанематычнага і інтанацыйнага маўленчага слыху навучэнцаў. Такім чынам, «Тэкст песні ў сукупнасці з акампанеентам уяўляе з сябе каштоўны ў метадычным плане і культурна-лінгвістычны феномен, які дае шырокія магчымасці для працы з ім» [Кочеткова, Данова 2012: 68-69].

Музыка і песня, бяспрэчна, станоўча ўплываюць на глотадыдактычны працэс. Аднак неабходна памятаць, што выкарыстанне музычных твораў, таксама як і любое дыдактычнае дзеянне, можа выклікаць некаторыя цяжкасці, што здольна прывесці да адмоўных вынікаў. Цяжкасці гэтыя ўзнікаюць у тым выпадку, калі сюжэт, музыка песні не прыцягвае навучэнцаў; калі заданні, прапанаваныя вучням, падаюцца занадта цяжкімі або занадта лёгкімі, манатоннымі і аднастайнымі. Таму настаўнік, рыхтуючы заняткі з выкарыстаннем песні, абавязаны старанна прадумаць не толькі тое, якую песню выкарыстаць, але і якім чынам пабудаваць заняткі, каб атрымаліся яны і цікавымі, і эфектыўнымі.

Настаўнік, для таго каб правільна адбраць песенны матэрыял, павінен валодаць элементарнымі ведамі адносна музычнага твора. Такім чынам, песня павінна:

- матываваць і даваць задавальненне;
- падабацца вучням, а таксама адпавядаць узросту і ўзроўню падрыхтаванасці групы;
- мець адпаведны рытм (занадта павольны – песня здасца сумнай і непрыватнай, а занад-

та хуткі можа ўскладніць ўспрыманне на слых тэксту песні);

- па меры магчымасці ідэальна падыходзіць для арганізацыі і падрыхтоўкі практыкаванняў.

Неабходна памятаць таксама і пра тое, што песня не павінна быць доўгай, а яе выкананне павінен мець выразнае і правільнае вымаўленне.

Выбар музычнага твора – гэта толькі першы крок, за якім ідзе чарговы – выкарыстанне музыкі і песні як эфектыўнага сродку навучання замежнай мове (у нашым выпадку беларускай). Гэта, у сваю чаргу, патрабуе ад настаўніка ведаў і ўжывання асноўных прынцыпаў увядзення музыкі і песні ў глотадыдактычны працэс.

Перш чым прадставіць песню навучэнцам, неабходна апаніць патэнцыйную дыдактычную каштоўнасць дадзенага твора і адказаць на наступныя пытанні:

- ці ёсць у тэксце песні структуры, якія могуць паслужыць прыкладам будовы сказаў;
- ці адпавядае тэма песні праграме навучання, якая рэалізуецца ў дадзены момант;
- ці заахвочвае змест песні да дыскусіі;
- ці змогуць вучні запомніць мелодыю і праспяваць дадзеную песню;
- наколькі папулярная падрыхтаваная намі песня.

Выкарыстанне музыкі і песні на занятках замежнай мовы патрабуе ад настаўніка не толькі канкрэтных метадычных ведаў, але і творчых здольнасцяў, якія дазваляюць распрацаваць цікавыя і каштоўныя фанетычныя, лексічныя, граматычныя і камунікатыўныя практыкаванні ў залежнасці ад віду маўленчай дзейнасці.

Мастацкі тэкст песні можа быць паспяхова выкарыстаны ў якасці артыкуляцыйнай гімнастыкі (асабліва на пачатковым этапе навучання). Практыка паказвае, што навучэнцы неахвотна імітуюць артыкуляцыю за настаўнікам / выкладчыкам. Відавочны таксама элемент сарамлівасці, боязі няправільнага вымаўлення, быць высмеяным і г.д. Песенны тэкст будзе прыдатным дыдактычным матэрыялам, таму

Ганна Жаброўская

што на яго падставе можна практыкавацца ў вымаўленні гукаў, складоў і асобных слоў. Для развіцця гэтых навыкаў можна ўключыць вучням незнаёмы запіс і папрасіць вызначыць, які гук / гукі сустракаецца / сустракаюцца ў ім часцей за ўсё.

З мэтай развіцця ўспрымання маўлення на слых паспехам карыстаюцца такія практыкаванні, як: запіс прапушчаных у тэксце слоў ці таго, што вучні зразумелі; аднаўленне паслядоўнасці радкоў (абзацаў); падбор рыфмы; выпраўленне памылак¹.

Для развіцця навыкаў / уменняў вуснага маўлення на падставе песні можна вобразна паказаць, разыграць дыялогі; скласці міні-выказванне; коратка перадаць змест песні; прыдумаць уласную назву песні; скласці міні-дыялогі (на падставе фраз з тэксту); правесці ролевыя гульні; правесці дыскусію на тэму песні, яе персанажаў і дзеяння.

З пісьмовых заданняў да песні можна вылучыць наступныя: складанне дыялогаў / маналагічных міні-выказванняў, гісторыі да тэмы песні; напісанне ліста спеваку-выканаўцу, працягу песні, рэцэнзіі і г.д.

Тэкст песні можна выкарыстоўваць таксама для падрыхтоўкі граматычных і лексічных практыкаванняў, напрыклад: змяненне дзеясловаў па часах; змяненне асабовых займеннікаў або запаўненне пропускаў займеннікам ці іншай часцінай мовы; змяненне прыметнікаў па родах, ліках, склонах або падбор сінонімаў / антонімаў; пошук цяжкіх слоў, выразаў і іх дэфініцый; выбар ключавых слоў; замена некаторых частак песні; перадача сваімі словамі радаснага настрою замест сумнага ці наадварот; замена слоў гутарковай / дыялектнай мовы іх эквівалентамі беларускай літаратурнай мовы і інш.

Безумоўна, усё залежыць ад мэты заняткаў, этапу навучання і ўзроўню ведаў навучэнцаў. Так, на пачатковым этапе навучання варта выбіраць тэксты з простымі граматычнымі

канструкцыямі. Напрыклад, у песні «Касіў Ясь канюшыну» дамінуюць дзеясловы прошлага часу мужчынскага і жаночага роду: *касіў, паглядаў, жала, паглядала* і інш. З дапамогай песні можна ўвесці гэту форму або замацаваць яе ці ўвогуле часы дзеяслова (напрыклад, у словах песні замяняючы дзеясловы прошлага часу цяперашнім ці будучым: *касіць Ясь канюшыну, паглядае на дзяўчыну; а дзяўчына жыта жне, ды на Яся паглядае ці будзе касіць Ясь канюшыну, будзе паглядаць на дзяўчыну; а дзяўчына будзе жаць, ды на Яся будзе паглядаць*.

Варта заўважыць таксама і тое, што практыкаванні магчымыя як з песнямі, так і з музыкай. Можна, напрыклад, апісаць музыку (карыстаючыся прыметнікамі, дзеясловамі); апісаць адчуванні, выкліканыя музыкай; акрэсліць музычныя інструменты; абмеркаваць музыку; напісаць гісторыю, аповед, вершы, якія можна пакласці на гэтую музыку і г.д.

З пункту гледжання метадыкі выкладання замежных моў выкарыстанне песеннага матэрыялу мае шэраг станоўчых характарыстык. Адною з яго уласцівасцяў з'яўляецца аўтэнтычнасць тэксту, універсальнасць і разнастайнасць выкарыстання ў навучальных мэтах. Неабходна памятаць, што музыка, песня – гэта не толькі дадатковыя, цікавыя магчымасці ў выкладанні беларускай мовы як замежнай, гэта не толькі аб'ект вывучэння жывой гаворкі, душы народа, яго гісторыі, побыту, культуры, традыцый, паняццяў і нораваў. Музыка, песня – гэта спосаб, інструмент уздзеяння на навучэнцаў (эстэтычнае выхаванне, захапленне мовай і культурай, лепшы асабісты кантакт з групай і з настаўнікам). Несумненна, нельга вывучыць мову, выкарыстоўваючы на занятках толькі песні, але ў якасці дадатковага глотадыха матэрыялу ім, на нашу думку, канкурэнцыю знайсці складана.

Літаратура

Барысенка В., 2018, Песня як тэкст для аўдыявання на занятках па беларускай мове як замежнай, “Беларуская мова як замежная”, № 2, с. 37-43 [Barysenka V., 2018, *Pesnâ âk tэкst dlâ aўdyâvannâ na zanâtkah pa belaruskaj move âkzamežnaj*, “Belaruskaâ mova âk zamežnaâ”, № 2, s. 37-43].

Кочеткава В.А., Данова В.Н., 2012, Работа с музыкаль-

¹ Глотадыхацкі патэнцыял беларускай народнай і аўтарскай песні разглядае ў сваім артыкуле Песня як тэкст для аўдыявання на занятках па беларускай мове як замежнай Вольга Барысенка [2018]. Аўтар публікацыі падае перадтэкставыя і паслятэкставыя заданні, якія паспяхова можна выкарыстаць на занятках па беларускай мове.

Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове...

ным материалом как способ активизации речевой деятельности на уроке немецкого языка, [у:] Вестник Оренбургского государственного педагогического университета, Электронный научный журнал, № 1, с. 67-73, http://vestospu.ru/archive/2012/stat/koch_danova_2012_1.pdf [доступ 25.07.2021] [Kočetkovav.A., Danova V.N., 2012, Rabota smuzykal'nym materialom kak sposob aktivizacii rečevoj deâtel'nosti na uroke nemeckogo âzyka, [u:] «Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo pedagogičeskogo universiteta, Elektronnyj naučnyj žurnal», № 1, s. 67-73].

Тер-Минасова С. Г., 2000, Язык и межкультурная коммуникация, Москва [Ter-Minasova S. G., 2000, Âzyk i mežkul'turnaâ kommunikaciâ, Moskva].

Фрумкин К., 2008, Кризис российской художественной литературы с точки зрения социальных функций, «Критика», <http://www.pereplet.ru/text/frumkin10apr08.html> [доступ 25.07.2021] [Frumkin K., 2008, Krizis rossijskoj hudožestvennoj literatury s točki zreniâ social'nyh funkcij, «Kritika»].

Кацярына Півавар

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава (Беларусь)

e-mail: mrs.pivavar@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1760-3695>

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен: рэпрэзентацыя ў лінгвакультуралагічным слоўніку

Рэзюмэ

У даследаванні прадстаўлены слоўнікавыя артыкулы падрыхтаванага аўтарам дадзенай працы да друку выдання “Краіна Беларусь: Лінгвакультуралагічны слоўнік”, у якіх беларуская мова выступае як нацыянальна-культурны феномен. Мэта даследавання – абгрунтаваць неабходнасць уключэння ў рэестр лінгвакультуралагічнага слоўніка артыкулаў, прысвечаных апісанню асаблівасцяў беларускай мовы. Слоўнік павінен стаць не проста лінгвістычным выданнем, а таксама сродкам адлюстравання і спасціжэння культуры грамадства, яго нацыянальнай унікальнасці, накіраваным на прадстаўленне чытачу інфармацыі пра адметнасці беларускай мовы і культуры. Задача стваральніка слоўніка заключаецца ў тым, каб адлюстраваць мову, якая з’яўляецца выразнікам той культуры, у якой яна існуе.

Ключавыя словы: беларуская мова, лінгвакультуралогія, лексікаграфія, слоўнік новага тыпу, лінгвакультуралагічны слоўнік.

Abstract

Belarusian Language as a National and Cultural Phenomenon: Representation in the Linguistic and Cultural Dictionary

In this study, the author presented the dictionary entries of the reference book “Country Belarus:

Linguistic and Cultural Dictionary” prepared for publication, in which the Belarusian language is presented as a national-cultural phenomenon. The purpose of the study is to prove the need to include articles on the description of the Belarusian language in the register of the linguistic and cultural dictionary. The dictionary should become not just a linguistic publication, but also a means of reflecting the culture of society, national uniqueness, aimed at providing the reader with information about the peculiarities of the Belarusian language and culture. The task of the dictionary creator is to reflect the language that expresses the culture in which it exists.

Keywords: Belarusian Language, Linguistic and Cultural Studies, Lexicography, a New Type of Dictionary, Linguistic and Cultural Dictionary.

Роля слоўніка ў сучасным свеце відавочная і бяспрэчная. Слоўнік стаў не проста лінгвістычным выданнем, а кнігай, накіраванай на прадстаўленне чытачу інфармацыі пра свет і розныя культуры. Неабходна адзначыць, што назіраецца развіццё такіх падыходаў да стварэння слоўнікаў, пры якіх акцэнт робіцца на суадносіны мовы і культуры. Такім чынам,

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен...

лексікаграфічнае выданне выступае сродкам адлюстравання і спасціжэння культуры грамадства, яго нацыянальнай унікальнасці. Трэба адзначыць, што ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве выдадзены шэраг лінгвакультуралагічных слоўнікаў-даведнікаў, прысвечаных мове і культуры розных краін (Расіі [Лінгвокультурологический словарь 2007; Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь 2004], Украіны [Жайворонок 2006; Данилюк 2004]). Таму стварэнне грунтоўнага слоўніка дадзенага тыпу на беларускай глебе – важная задача для беларускай лінгвістыкі.

Мэта даследавання – абгрунтаваць неабходнасць уключэння і даць прыкладнае апісанне ў рэестр беларускага лінгвакультуралагічнага слоўніка артыкулаў, прысвечаных прэзентацыі асаблівасцяў беларускай мовы. У лінгвакультуралагічны слоўнік павінны быць уключаны тыя адзінкі мовы, якія валодаюць культурным фонам, г.зн. некаторым наборам дадатковых звестак і асацыяцый, звязаных з нацыянальнай гісторыяй і культурай, вядомых усім беларусам: словазлучэнні, якія называюць факты і з’явы прыроды, нацыянальнай гісторыі і культуры; уласныя імёны: тапонімы, антрапонімы (імёны рэальных людзей – гістарычных асоб, дзяржаўных дзеячаў, вучоных, пісьменнікаў; імёны міфічных персанажаў, фальклорных і літаратурных); назвы агульнавядомых літаратурных твораў, творы музыкі, тэатра, кіно.

На працягу некалькіх год намі вядзецца праца па ўкладанні беларускага лінгвакультуралагічнага слоўніка. Пры яго складанні мы абапіраліся на шматлікія крыніцы – гістарычныя і этнаграфічныя; зрабілі падрабязны аналіз беларускамоўных публіцыстычных і мастацкіх твораў. Артыкул падрыхтаванага лінгвакультуралагічнага слоўніка мае наступную структуру: загаловае слова з указаннем граматычных і стылістычных характарыстык, варыянтаў найменавання; тлумачэнне лексічнага значэння і паходжання слова; энцыклапедычная даведка, якая змяшчае інфармацыю пра месца і значэнне дадзенай рэаліі ў гісторыі і культуры Беларусі. У верасні 2021 года ў выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя” ў серыі “Вялікая энцыклапедыя маленькага прафесара” выйшла кніга “Традыцыйная культу-

ра і побыт беларусаў”, падрыхтаваная аўтарам дадзенай публікацыі ў суаўтарстве з Г.А. Арцямёнкам. Структура прадстаўлена наступнымі раздзеламі: “Традыцыйны побыт беларусаў”, “Свет беларускай прыроды”, “Матчына мова”, “Святочныя традыцыі беларусаў”. Слоўнікавы артыкул уключае загалоўнае слова, варыянты наймення ў дыялектах беларускай мовы; тлумачэнне лексічнага значэння і паходжання слова; энцыклапедычныя даведкі, якая змяшчае інфармацыю пра месца і значэнне дадзенай рэаліі ў гісторыі і культуры Беларусі. У раздзеле *Матчына мова* ў артыкулах *апостраф* [Півавар К., Арцямёнак Г. 2021: 103-104], *Літарпа “у”* [idiem: 111-112], асвятляюцца асаблівасці графічнай сістэмы беларускай мовы, фанетыкі – у артыкулах *аканне* [idiem: 102-103], *дзеканне* [idiem: 104-105] граматыкі – у артыкуле *клічны склон* [idiem: 108-109].

Важным фактам развіцця беларускай мовы з’яўляецца наяўнасць пісьмовых помнікаў, створаных у трох графічных варыянтах: лацінкай [idiem: 109-111], кірыліцай [idiem: 105-106], арабскай вяззю (артыкул *кітабь*) [idiem: 106-108].

Звернемся да матэрыялу, які падрыхтаваны для рознабаковага апісання беларускай мовы як нацыянальна-культурнага феномена ў лінгвакультуралагічным слоўніку, аднак не ўвайшоў у дадзенае выданне, якое арыентавана найперш на чытача малодшага і сярэдняга ўзросту.

Факты гістарычнага развіцця беларускай мовы часта з’яўляюцца вядомымі толькі спецыялістам-філолагам, бо гістарычныя дысцыпліны ўваходзяць у абавязковыя дысцыпліны, якія выкладаюцца на філалагічных факультэтах, а ў школьным курсе звесткі пра гісторыю развіцця беларускай мовы пададзены фрагментарна. Разам з тым, рэпрэзентацыя асноўных фактаў гістарычнага развіцця беларускай мовы ў даступнай і зямальнай форме – адна з задач складальнікаў лінгвакультуралагічнага слоўніка. Гэта дазволіць павысіць агульны культурны ўзровень чытачоў, супрацьстаяць ілжывай інфармацыі пра гістарычнае развіццё і функцыянаванне беларускай мовы, якая часам сустракаецца ў сеціве. У рэестр слоўніка мы прапануем наступныя артыкулы: *беласцяныя*

Кацярына Півавар

граматы, беларусізацыя, Наша ніва. У артыкулах Вялікае Княства Літоўскае, Рэч Паспалітая, БССР прапануем змясціць кароткія звесткі пра функцыянаванне беларускай мовы ў розныя гістарычныя перыяды. Прывядзём прыкладныя слоўніковыя артыкулы:

берасцяныя граматы – афіцыйныя і прыватныя пісьмовыя дакументы, якія здаўна ставараліся на старажытнарускай, пазней на старабеларускай глебе і функцыянавалі як помнікі дзелавой літаратуры. У залежнасці ад зместу і службовага прызначэння граматы былі дагаворныя, прывілейныя, дароўныя, духоўныя, купчыя, ахоўныя, укладныя, даравальныя, устаўныя і інш., а таксама дазволы. На тэрыторыі Беларусі на дадзены момант знойдзена 3 берасцяныя граматы: першая з іх – у Віцебску (атрымала назву “Ад Сцяпана к Няжылу”) – знойдзена ў 1959 г. на плошчы Свабоды ў цэнтры горада), яшчэ дзве – на Замкавай гары ў г. Мсціславе (знойдзены ў 1980 і ў 2014 г.). Берасцяныя граматы сведчаць, што на нашых землях пісьменнымі былі не толькі багатыя людзі і духоўнікі, але і “сярэдні” клас.

беларусізацыя – палітыка Кампартыі і ўрада БССР у 1920 – пачатку 1930-х гадоў, накіраваная на заканадаўчае замацаванне за беларускай мовай функцыі дзяржаўнай мовы (перавод на беларускую мову дзейнасці дзяржаўных, партыйных і грамадскіх устаноў і іх справаводства), пераход на беларускую мову навучання і выхавання ў большасці школ, устаноў вышэйшай і сярэдняй прафесійнай адукацыі, узрастанне ролі беларускай мовы ў галіне культуры, друку, сацыяльна-бытавога абслугоўвання, армейскай службы, дзяржаўнай і кааператыўнай дзейнасці пры адначасовай гарантыі іншым народам Беларусі права на карыстанне іх роднай мовай ва ўсіх сферах грамадска-палітычнага, эканамічнага і культурнага жыцця. Ініцыятарамі беларусізацыі былі творчая і навуковая інтэлігенцыя (Я. Купала, Я. Колас, Ц. Гартны, М. Гарэцкі, У. Ігнатоўскі), тагачасныя кіраўнікі ЦВК і СНК БССР (А. Чарвякоў, Я. Адамовіч і інш.).

Абавязковым у артыкуле з’яўляецца інфармацыя пра функцыянаванне лексемы ў сучасным маўленні: “у сучасным публіцыстычным дыскурсе выкарыстоўваюцца тэрміны

мяккая беларусізацыя і паўзучая беларусізацыя пры ўказанні фактаў пераходу брэндаў на беларускую мову, стварэння рэкламы на роднай мове, папярэння выкарыстання беларускай мовы ў якой-небудзь сферы”.

Ускосныя звесткі пра фарміраванне беларускай мовы згадваюцца ў артыкуле “балты”:

балты – група старажытных індаеўрапейскіх плямён, якія гаварылі на балцкіх мовах. Як адзначае В.У. Мартынаў, пытанне аб паходжанні беларускай мовы цесна звязана з балта-славянскай праблемай. Уся тэрыторыя Беларусі, апрача часткі Брэсцкай вобласці паміж Ясельдай і Прыпяццю, характарызуецца гідранімікай балцкага паходжання. Гэта значыць, што абсалютная большасць назваў рэк і вадаёмаў створана на аснове балцкіх моўных правіл (больш за 1000 назваў рэк, як мяркуюць гідранімісты, паводле паходжання балцкія): Доўжа, Дрыса, Обаль і г.д. Усё гэта сведчыць, што на асноўнай тэрыторыі краіны, да таго як сюды прыйшлі славяне, быў распаўсюджаны нейкі ўсходнебалцкі дыялект, які пасля VIII ст. н.э. паступова быў выцеснены ўсходнеславянскім.

У прадстаўленні гістарычнага развіцця мовы важнае месца займаюць імёны славытых беларускіх лінгвістаў. Паўстае пытанне, звесткі пра якіх мовазнаўцаў варта змяшчаць у слоўніку. Для гэтага выпрацаваны наступныя крытэрыі: імя навукоўцы замацавана ў сучасным дыскурсе (у назвах вуліц, пастаяннае ўзнаўленне ў перыядычным друку, правядзенне канферэнцый у гонар даследчыка, імя лінгвіста стала асновай утварэння іншых лексем, наяўнасць устойлівых перыфразаў, напрыклад, Я. Карскі – “бацька беларускай філалогіі”). Па гэтых крытэрыях намі ўключаны імёны наступных славытых мовазнаўцаў – Я. Карскага, Б. Тарашкевіча. У артыкулах прыводзяцца спіслы біяграфічныя звесткі, пералічваюцца асноўныя лінгвістычныя працы, акрэсліваецца іх важнасць для стаўлення і развіцця беларускай мовы. Прыводзяцца звесткі пра шанаванне памяці лінгвістаў (правядзенне канферэнцый да юбілейных дат, называнне вуліц, наяўнасць помнікаў і мемарыяльных дошак і г.д.).

Як кожная развітая нацыянальная мова, беларуская складаецца з дзвюх формаў – літа-

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен...

ратурнай і дыялектнай. Дыялекты беларускай мовы прадстаўлены паўночна-ўсходнім і паўднёва-заходнім, пра якія варта падаць інфармацыю спіслай і даступна:

паўднёва-заходні дыялект – адно з буйных тэрытарыяльных аб’яднанняў мясцовых гаворак у складзе асноўнага масіву гаворак беларускай дыялектнай мовы. Гэта гаворкі заходняй і цэнтральнай (на поўдзень ад Мінска) частак Беларусі, уключаючы ўсходнюю частку Палесся. Паўднёва-заходні дыялект размяжоўваецца на поўначы з сярэднебеларускай групай гаворак прыблізна па лініі Воранава – Дзяржынск – Бабруйск – Рэчыца. Паўднёва-заходняму дыялекту, асабліва слускай і заходняй групе, належыць важная роля ў фарміраванні і развіцці сучаснай беларускай літаратурнай мовы. На асаблівасці гаворак паўднёва-заходняга дыялекту абапіраліся ў сваёй творчасці Я. Чачот (Навагрудчына), А. Абуховіч (Случчына), Цётка (Гродзеншчына) і інш. На мове, блізкай да гаворак заходняй групы, звяртаўся да народа ў сваіх публіцыстычных творах К. Каліноўскі. У XX ст. дзякуючы творчасці многіх пісьменнікаў-выхадцаў з паўднёва-заходняй часткі Беларусі (К. Чорны, К. Крапіва, П. Глебка, І. Мележ, Я. Брыль і інш.) роля гэтых гаворак у выпрацоўцы норм літаратурнай мовы, у развіцці і ўзбагачэнні яе слоўніка робіцца вызначальнай. Роля гэтых гаворак у выпрацоўцы нормаў літаратурнай мовы, у развіцці і ўзбагачэнні яе слоўніка робіцца вызначальнай.

паўночна-ўсходні дыялект – адно з буйных тэрытарыяльных аб’яднанняў мясцовых гаворак у складзе асноўнага масіву гаворак беларускай дыялектнай мовы. Гэта гаворкі паўночнай і ўсходняй частак краіны, прыблізна на поўнач ад лініі Мядзел – Барысаў – Быхаў – Чачэрск. У галіне фанетыкі мясцовым гаворкам характэрна дысімілятыўнае аканне і яканне ([в’да], [тр’ва], [з’ім’а], але [вадз’э], [трав’э], [з’амл’э]); мяккі і цвёрды зычныя гукі [р] і [р’] і інш. Паводле групоўкі гаворак на падставе «Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы» паўночна-ўсходні дыялект складаюць тры групы гаворак: паўночная, віцебска-магілёўская і полацкая. Паўночна-ўсходні дыялект з’яўляецца спадкаемцам старажытнага ўсходнеславянскага племяннага дыялекту смаленска-полацкіх

крывічоў і вынікам яго структурнага змянення. Пры гэтым адбылася яго пэўная адаптацыя да мясцовых балцкіх дыялектных папярэднікаў пры іх асіміляцыі, а таксама і ўзаемадзеянне з гаворкамі паўднёва-заходняга беларускага дыялекту. На асаблівасці гаворак паўночна-ўсходняга дыялекту абапіраліся ў сваёй літаратурнай творчасці Ф. Багушэвіч, А. Гурыновіч, А. Ельскі, Я. Купала, Ядвігін Ш, З. Бядуля і інш.

Маўленчы этыкет – сістэма ўстойлівых формул зносін, прынятых у грамадстве, якія выкарыстоўваюцца ў тыповых камунікатыўных сітуацыях. Маўленчы этыкет выступае як форма выражэння ветлівасці, паважлівага, добразычлівага стаўлення да суб’екта. Этыкетнае маўленне з’яўляецца неад’емным складнікам нацыянальнай культуры. У маўленчым этыкеце кожнага народа праяўляецца яго нацыянальная спецыфіка, адметнасць ладу жыцця, менталітэту, звычаі і традыцыі. Веданне маўленчага этыкету вельмі важнае пры наладжванні паспяховай камунікацыі, пры вывучэнні мовы як замежнай формулы этыкету засвойваюцца найперш, таму ў лінгвакраіназнаўчы слоўнік уключаны цэлы шэраг дадзеных адзінак.

У раздзеле *Маўленчы этыкет* вышэйзгаданага даведніка “Традыцыйная культура і побыт беларусаў” змешчаны наступныя артыкулы мовазнаўчай тэматыкі: *дзякуй* [idiem: 116-117], *калі ласка* [idiem: 120-121] (у якіх акцэнтаецца ўвага на функцыянаванне лексем у гісторыі і сучасным маўленні, мастацкіх творах); *імя* [idiem: 118-119], *прозвішча* [idiem: 123-124] (як рэпрэзэнтантаў нацыянальнай адметнасці іменаслову беларусаў), *прыказка* [idiem: 124], *прымаўка* [idiem: 125], *прыпеўка* [idiem: 126], *фальклор* [idiem: 127-128] (у якіх у спіслай форме паказваецца адметнасць малых фальклорных жанраў як выразнікаў нацыянальных аксіялагічных і светапоглядных устаноў беларусаў).

Асаблівасцю лінгвакультуралагічнага слоўніка з’яўляецца арыентацыя на сучаснага чытача і сучасную моўную практыку. Улічваючы гэта, неабходна асвятляць пытанні моўнай інтэрферэнцыі, суіснавання дзвюх правапісных сістэм беларускай мовы. Сітуацыя беларуска-рускага білінгвізму прыводзіць да міжмоўнай інтэрферэнцыі, якая ў побытавым маўленні атрымала назву *трасянка*.

Кацярына Півавар

трасянка (іншыя назвы: беларуска-руское змяшанае маўленне) – гібрид беларускай літаратурнай мовы, а таксама яе розных тэрытарыяльных і сацыяльных разнавіднасцяў і рускай мовы. Першапачатковае значэнне слова трасянка абазначае перамяшанае сена і салому. Сваё новае значэнне – сумесь рускай і беларускай моў – слова атрымала прыблізна ў канцы 1980-х, калі з’явіліся публікацыі, прысвечаныя стану беларускай мовы ў савецкі перыяд. Існуе распаўсюджанае меркаванне, што выкарыстанне беларуска-рускай змяшанай мовы з’яўляецца паказчыкам нізкага ўзроўню адукацыі і недастатковага валодання рускай або беларускай літаратурнымі мовамі. Адсюль негатыўная канатацыя лексемы “трасянка”, для абазначэння якой ў лінгвістыцы існуе тэрмін “беларуска-руское змяшанае маўленне”. На тэрыторыі Беларусі двухмоўе існавала здаўна, хоць яго характар і састаўныя кампаненты мяняліся. Ужо ў перыяд Вялікага Княства Літоўскага (XIII–XVIII ст.) існавала беларуска-царкоўнаславянскае пісьмовае і вуснае двухмоўе. З пашырэннем на тэрыторыі Беларусі польскай мовы (пасля аб’яднання ВКЛ з Польскім каралеўствам – утварэннем Рэчы Паспалітай) пачало складвацца беларуска-польскае двухмоўе. Пазней, калі пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795 гг.) беларускія землі адышлі да Расійскай імперыі і функцыі афіцыйнай мовы стала выконваць руская мова, шырока развіваецца беларуска-руское двухмоўе. У раёнах сумеснага пражывання беларусаў з іншымі народамі фарміравалася беларуска-літоўскае, беларуска-латышскае, беларуска-яўрэйскае і г.д. двухмоўе. Сучасная моўная сітуацыя на Беларусі характарызуецца суіснаваннем і выкарыстаннем беларускай і рускай моў і вызначаецца як незбалансаванае беларуска-руское двухмоўе. Трасянка можа з’яўляцца стылістычным прыёмам, выкарыстоўваецца ў сучасных музыкальных праектах, літаратурных творах.

Не павінны застацца без увагі сучасныя моўныя працэсы. Безумоўна, для неабзванага чыгача незразумелым можа быць існаванне дзвюх нормаў беларускага правапісу, якія існуюць, напрыклад, у інтэрнэт-камунікацыі. Для гэтага ў слоўніку ўключаны артыкулы “наркамаўка”, “тарашкевіца”:

наркамаўка (першапачаткова – наркоммаўка) – назва акадэмічнай нормы правапісу беларускай мовы. Слова паходзіць ад “народны камісарыят” – установы, якая прымала рэформу граматыкі беларускай мовы ў 1933 г. Тэрмін адсутнічае ў сучаснай акадэмічнай лінгвістычнай тэрміналогіі, аднак зручны для размежавання дзвюх нормаў правапісу – тарашкевіцы і афіцыйнай (“наркамаўкі”). У некаторых публікацыях лексема наркамаўка можа быць апэрацыйнай, з адмоўнай канатацыяй “зрусіфікаванай, ідэалагізаванай”.

тарашкевіца (іншыя назвы: класічны (клясычны) варыянт, дарэформенны варыянт, першы ўнармаваны правапіс беларускай мовы) – назва нормы беларускай мовы, заснаваная на правапіснай традыцыі, выкладзенай у “Беларускай граматыцы для школ” Б. Тарашкевіча (адсюль і назва). Ужываецца паралельна з афіцыйна замацаванай правапіснай нормай (“наркамаўкай”), якая прыйшла на змену тарашкевіцы ў 1933 г. Адрозненні паміж абодвума стандартамі ахопліваюць амаль усе моўныя ўзроўні (за выключэннем фаналагічнага). На ўзроўні фанетыкі тарашкевіца вылучаецца мяккім [л’], звонкім [з] замест [с] (*філязофія* – *філасофія*); [т] замест [ф] (*катэдра* – *кафедра*) і інш. У галіне правапісу ў тарашкевіцкім варыянце пашыраецца фанетычны прынцып напісання, адлюстроўваецца на пісьме асіміляцыйная мяккасць: *ня быў*; *сьнег*, *насенне*. Многія лінгвісты выказваюць меркаванне, што арфаэпічна-пісьмовая практыка беларускай мовы пач. XX ст. складалася пад моцным польскім уплывам і не адпавядае сучаснай маўленчай практыцы. Тарашкевіцай карысталася беларуская эміграцыя. У 1988 г. з’явіўся адкрыты ліст “Рэпрэсаваны правапіс” (ЛіМ), у якім у абарону тарашкевіцы выступілі знакамітыя літаратары В. Быкаў, А. Сыс, У. Арлоў, А. Глобус і інш. Рымска-каталіцкі касцёл ў Беларусі ў 1990-х гг. прытрымліваўся тарашкевіцкага правапісу пры выданні рэлігійнай літаратуры. Сёння тарашкевіца выкарыстоўваецца некаторымі сродкамі масавай інфармацыі, пры выданні твораў мастацкай літаратуры, слоўнікаў і г.д. Акадэмік НАН Беларусі А. Лукашанец адзначаў, што тарашкевіца з’яўляецца беларускай гістарычнай культурнай, духоўнай традыцыяй. Прыводзяцца і іншыя азначэнні тарашкевіцы: тэрыторыя

Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен...

пурызму, “белая костка”, масток да лацінкі (С. Дубавец).

Завершым апісанне беларускай мовы ў лінгвакультуралагічным слоўніку прыкладам слоўнікавага артыкула, прысвечанага менавіта беларускай мове. Глустым выдзяленнем і зорачкай (*) пазначаны словы, якія з’яўляюцца загалоўнымі для асобных артыкулаў слоўніка. Такая падача матэрыялу дапаможа чытачу больш эфектыўна выкарыстаць выданне:

Беларуская мова – нацыянальная мова беларусаў, уваходзіць у індаеўрапейскую моўную сям’ю, славянскую групу, усходнеславянскую падгрупу. Пашырана ў асноўным у **Беларусі***. Распаўсюджана таксама і ў іншых краінах, галоўным чынам у Польшчы, Украіне і Расіі. Беларуская мова мае шмат агульных граматычных і лексічных уласцівасцяў з іншымі ўсходнеславянскімі мовамі. Алфавіт сучаснай літаратурнай мовы створаны на аснове кірыліцы, хаця ў гісторыі развіцця мовы выкарыстоўваліся лацінскі (гл. **лацінка***) і арабскі прыфты (гл. **кітабы***). Беларуская мова з’яўляецца старажытнапісьменнай, бо гісторыя беларускага пісьменства налічвае не менш за 10 стагоддзяў. Мова беларускага народа пачала складацца ў XIV—XVI стагоддзях у **Вялікім Княстве Літоўскім***, і была канчаткова сфармулявана ў канцы XIX—XX стагоддзяў. Згодна з этнаграфічнымі даследаваннямі на Міншчыне яшчэ ў 1886 годзе мяшчане называлі беларускую мову літоўскай. Гістарычна навукоўцы падзяляюць беларускую мову на два асноўныя дыялекты, **паўночна-ўсходні*** і **паўднёва-заходні***, размежаваныя сярэднебеларускімі гаворкамі. Розныя варыянты адрозніваюцца характарам акання, наяўнасцю мяккага [р], дыфтонгаў, дзекання і цекання і г. д. Таксама існуюць змешаныя гаворкі па суседстве з украінскімі, паўночна- і паўднёварускімі. Сучасная сітуацыя незбалансаванага беларуска-рускага білінгвізму адлюстравалася ў наступным жарце: *беларусы так берагуць сваю родную мову, што нават не выкарыстоўваюць яе*. Роля беларускай мовы ў павышэнні нацыянальнай самасвядомасці беларускага грамадства і фарміраванні яго духоўнасці відавочная, такім чынам, актуалізуецца сімвалічная функцыя беларускай мовы. У навуковым і публіцыстычным дыскур-

сах беларуская мова мае наступныя значэнні: гарант гуманітарнай бяспекі дзяржавы; адзін з атрыбутаў нацыянальнай адметнасці; фактар самасвядомасці; найважнейшы элемент культуры; гарант **незалежнасці***.

Заклучэнне. Агульнавядомы факт, што менавіта ў мове найбольш поўна адлюстраваны ўмовы жыцця, гаспадарчай і культурнай дзейнасці народа, якому яна належыць. Беларуская мова з часу свайго ўзнікнення з’яўляецца часткай і найважнейшым сродкам стварэння духоўнай культуры беларусаў. У ёй найбольш поўна (найперш на лексічным узроўні) адлюстраваны асаблівасці жыцця, гаспадарчай і культурнай дзейнасці беларускага этнасу. Беларуская мова – частка духоўнай культуры, нематэрыяльнай спадчыны, важны інструмент у захаванні і перадачы ведаў пра народ, яго гісторыю і культуру, а таму інфармацыя пра адметнасці нацыянальнай мовы (фанетычныя, графічныя, граматычныя), фарміраванне і гісторыю развіцця мовы, формы яе сучаснага ўжывання, традыцыйны маўленчы этыкет маюць вялікае значэнне ў структуры лінгвакультуралагічнага слоўніка.

Літаратура

- Данилюк Н., 2004, Украіна в словах: мовокраїнознавчий словник-довідник, Київ [Daniluk N., 2004, Ukraina v slovah: movokraїnoznavčijslovnik-dovidnik, Kiїv].
- Жайворонко В., 2006, Знаки української етнокulturи. Словник-довідник, Київ [Zajvoronok V., 2006, Znaki ukraїns’koї etnokul’turi. Slovnik-dovidnik, Kiїv].
- Пивавар К., Арцямёнак Г., 2021, Традыцыйная культура і побыт беларусаў, Мінск [Pivavar K., Arcāmėnak G., 2021, Tradycyjnaā kul’tura i pobyt belarusau, Minsk].
- Прохоров Ю. (ред.), 2007, Россия. Большой лингвострановедческий словарь, Москва [Prohorov Ū. (red.), 2007, Rossiā. Bol’soj lingvostranovedčeskij slovar’, Moskva].
- Брилева И., Гудков Д., Захаренко И., Красных В., 2004, Русское культурное пространство. Лингвокультурологический словарь, Москва [Brileva I., Gudkov D., Zaharenko I., Krasnyh V., 2004, Russkoe kul’turnoe prostranstvo. Lingvokul’turologičeskij slovar’, Moskva].

Алена Пагрэбняк

DOI: 10.32612/uw.bmz.2021.5.pp.36-43

Алена Пагрэбняк

e-mail: alenapogrebnyak@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7509-1352>

Кіеўскі нацыянальны ўніверсітэт імя Тараса Шаўчэнкі (Україна)

Аксана Палій

e-mail: oksap@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3166-9423>

Кіеўскі нацыянальны ўніверсітэт імя Тараса Шаўчэнкі (Україна)

**Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы
«Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура,
англійская мова» для студэнтаў
Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі**

Рэзюмэ

У артыкуле прааналізаваная новая рэдакцыя адукацыйнай праграмы для студэнтаў Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі «Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова», спецыялізацыя «Філалогія (славянскія мовы і літаратуры (уключаючы пераклад), першая – беларуская)», распрацаваная на аснове Стандарту вышэйшай адукацыі Украіны 2019 года. Разглядаюцца змены ў профілі праграмы, павелічэнне аб'ёмаў адукацыйных кампанентаў, узмацненне ролі вытворчай практыкі. Абгрунтаваецца канцэпцыя праграмы, накіраванай на спалучэнне акадэмічнага класічнага падыходу з прыкладнымі сучаснымі аспектамі, практыкай прафесійнага валодання замежнымі мовамі, асабліва беларускай.

Ключавыя словы: стандарт вышэйшай адукацыі, адукацыйная праграма, беларуская мова, беларусістыка, прафесійныя кампетэнцыі.

Abstract

The Conception of the Educational and Professional Program «Belarusian Language and Literature, Ukrainian Language and Literature, English Language» for Students of Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article analyzes a new version of the educational program for students of Taras Shevchenko National University of Kyiv «Belarusian language and literature, Ukrainian language and literature, English language», specialization «Philology (Slavic languages and literatures (including translation), the first – Belarusian)», developed on the basis of the

Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы...

Standard higher education in Ukraine since 2019. Changes in the profile of the curriculum, increase in the volume of educational components, strengthening the role of industrial practice are considered. Thus, the concept of the program aimed at combining the academic classical approach with applied modern aspects, the practice of professional knowledge of foreign languages, especially Belarusian, is substantiated.

Keywords: Standart of Higher Education, Educational Program, Belarusian Language, Belarusian Studies, Professional Competencies.

Адукацыйна-прафесійная праграма (далей – АП) «Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова» была распрацаваная на кафедры славянскай філалогіі Інстытута філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі дзесяць гадоў таму і стала першай вучэбнай праграмай па беларускай філалогіі ў гісторыі ўкраінскай славістыкі. Рэалізацыі АП спрыяе вучэбна-метадычная база па вывучэнні беларускай мовы і літаратуры, створаная пры ўдзеле беларускага боку, а менавіта – Цэнтр беларускай мовы, літаратуры і культуры імя Уладзіміра Караткевіча [Пагрэбняк 2019: 28]. Распрацоўка праграмы і падрыхтоўка дакументаў для ліцэнзавання ажыццяўлялася з улікам шматгадовага досведу выкладання замежных моў (у тым ліку беларускай у 90-я гады ХХ стагоддзя) і літаратур на кафедры славянскай філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі, у Львоўскім нацыянальным універсітэце імя Івана Франка ды іншых украінскіх вышэйшых навучальных установах. Аднак трохкампанентная структура праграмы, дзе першай мовай з’яўляецца беларуская (далучэнне англійскай мовы да вучэбнай праграмы у параўнанні з іншымі славянскімі праграмамі кафедры, у якіх гэты кампанент адсутнічаў), прывялі да інавацыйнага характару гэтай праграмы.

Мэта артыкула – прадставіць шырокай прафесійнай супольнасці апошняю версію адукацыйнай праграмы па беларусазнаўстве, уведзеную ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце ў 2020 годзе, для абмену досведам метадычнай арганізацыі выкладання беларускай мовы як замежнай.

На працягу дзесяці гадоў запрошаныя беларускія спецыялісты з вядучых навучальных і навучальных устаноў Рэспублікі Беларусь удзельнічалі ў распрацоўцы вучэбных праграм і рэалізацыі АП (2010 – 2015 рр. – дацэнты Старавайтава Н.П., Шышко (Давыдзенка) А.В., асістэнт Шваба Г.М.; 2016 – 2019 г. – асістэнт Анапрэенка Н.Я., дацэнт Савіцкая (Караткевіч) І.І.). У цяперашні час выкладанне здзяйсняецца штатнымі выкладчыкамі кафедры, якія прайшлі стажыроўку ў беларускіх установах вышэйшай адукацыі, навучанне ў Міжнароднай летняй школе беларусістыкі і маюць навуковыя працы па беларусазнаўстве (дацэнт Пагрэбняк А.А., асістэнт Стэбліна Л.М.), а таксама выпускнікі АП. Так, у асіпірантуры Інстытута філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта заканчвае падрыхтоўку навуковай працы Маслун А.А., якая з 2019/2020 навучальнага года праводзіць практычныя заняткі па беларускай мове ў межах індывідуальнага плана работы асіпіранта. Некаторыя лекцыі чытаюць запрошаныя спецыялісты з Беларусі (Караткевіч І.І., Караткевіч В.І. і інш.). Выкладаннем тэарэтычных дысцыплін славянскага кірунку займаюцца прафесары Чарныш Т.А. і Даніленка А.І., дацэнты Палій А.П. і Чмыр А.Р.

У працэсе рэфармавання сістэмы адукацыі Украіны ў адукацыйна-прафесійную праграму тройчы ўносіліся змены: у 2015 годзе студэнтам упершыню былі прапанаваныя вучэбныя дысцыпліны на выбар па некалькіх блоках спецыялізацый; з 2016 года ўведзены блокі вучэбных дысцыплін: «Літаратуразнаўства» і «Лінгвістыка». Апошнія выданне праграмы ў 2020 годзе было істотна змененае, у тым ліку адбылася змена блокаў дысцыплін на выбар студэнта: «Літаратуразнаўства» было змененае на «Багемістыка ў сістэме сучаснай славістыкі», «Лінгвістыка» – на «Інавацыйныя стратэгіі выкладання славянскіх моў». У сувязі з патрабаваннямі дзейнага Стандарту адносна аб’ёму адукацыйнай праграмы па крэдытах ECTS для спецыяльных прафесійных кампетэнцый гэтыя крэдыты былі значна павялічаныя. А менавіта: Комплексная дысцыпліна «Сучасная беларуская мова» (ад 18 да 25 крэдытаў), Комплексная дысцыпліна «Гісторыя беларускай літаратуры» (ад 13 да 25 крэдытаў), Комплексную дысцыпліну «Англійская мова» (28 крэдытаў) змянілі

Алена Пагрэбняк

на шматсеместравую дысцыпліну «Англійская мова» (25 крэдытаў) і шматсеместравую дысцыпліну «Тэарэтычны курс англійскай мовы» (5 крэдытаў). У сувязі з узмацненнем ролі набыцця практычных навыкаў у зацверджаным стандарце адукацыйны кампанент «Сацыяльна-камунікатыўная практыка» (8 крэдытаў) быў зменены на кампаненты: «Прафесійна-вытворчая практыка з адрывам ад тэарэтычнай падрыхтоўкі» (4 крэдыты) і «Перакладчыцкая практыка з адрывам ад тэарэтычнай падрыхтоўкі» або «Вытворча-педагагічная практыка з адрывам ад тэарэтычнай падрыхтоўкі» (у залежнасці ад абранага блока дысцыплін, 4 крэдыты) без змены агульнай колькасці крэдытаў. Акрамя таго, у вучэбную праграму былі ўведзеныя новыя вучэбныя дысцыпліны, а менавіта «Фальклор заходніх і ўсходніх славян», «Гісторыя ўкраінскай і беларускай літаратурных моў: параўнальны аспект», «Замежная літаратура XX стагоддзя» і г.д.

Працоўнай групай у складзе праф. Паламарчук В.А., дац. Пагрэбняк А.А., асіст. Стэблінны Л.М. былі распрацаваныя новыя скразныя міжпрадметныя патрабаванні да ведаў, уменняў і навыкаў, да авалодання кампетэнцыямі праграмнага навучання. Мэты і вынікі праграмнага навучання сфармуляваныя з улікам дзесяцігадовага досведу ўкаранення АП, Стандарту вышэйшай адукацыі Украіны ад 2019 года, пажаданняў працадаўцаў і вынікаў апытання выпускнікоў папярэдніх гадоў навучання і студэнтаў розных курсаў. Гарантам абноўленай праграмы стала к. філал. н., дац. Палій А.П. У 2009 годзе менавіта Аксана Паўлаўна Палій узначаліла толькі што створаны Цэнтр беларускай мовы, літаратуры і культуры імя У. Караткевіча, распрацавала, ліцэнзавала і ўкараніла гэтую інавацыйную праграму ў адукацыйны працэс, сфарміравала вучэбна-метадычнае забеспячэнне, наладзіла зносіны з беларускімі калегамі і партнёрамі. Сёння працоўная група пад кіраўніцтвам Гаранта працуе над падрыхтоўкай абноўленай АП для акрэдытацыі, што запланавана на 2023 год.

Мэта праграмы – падрыхтоўка спецыялістаў па беларускай мове і літаратуры, украінскай мове і літаратуры, англійскай мове з шырокімі магчымасцямі працаўладкавання [Опис

освітньої програми]. Унікальнасць праграмы абумоўлена спалучэннем аб'ектаў вывучэння і, адпаведна, напрамкаў прафесійнай дзейнасці выпускнікоў, што прадагледжвае доступ да сумежных сфераў. Спалучэнне дзвюх усходнеславянскіх і адной заходнеславянскай (чэшскай ці польскай) мовы з прафесійным валоданнем англійскай мае практычную накіраванасць і спрыяе падрыхтоўцы высокакваліфікаванага спецыяліста ў галіне славістыкі. Вывучаюцца таксама літаратура і вусны фальклор усходніх і заходніх славян, жанравыя і стылёвыя разнавіднасці тэкстаў, галіновы і мастацкі пераклад; міжасобныя, міжкультурныя і масавыя зносіны ў вуснай і пісьмовай форме. Праграма прадагледжвае вывучэнне чэшскай (або польскай) мовы ў поўным аб'ёме (25 крэдытаў у кожным выбарчым блоку) з акцэнтам на перакладчыцкую або выкладчыцкую дзейнасць на выбар студэнта. Такім чынам, студэнты-беларусісты вывучаюць чатыры мовы: беларускую, украінскую, чэшскую (або польскую) і англійскую. Такое ўнікальнае спалучэнне, па-першае, прыцягвае ўвагу абітурыентаў да АП, а па-другое – ведаў, уменні і навыкі, атрыманых пры вывучэнні трэцяй славянскай мовы і літаратуры – чэшскай (польскай) і засваенні дысцыплін спецыялізацыі, даюць дадатковую канкурэнтаздольнасць выпускнікам на сучасным рынку працы. Студэнты праходзяць абавязковую стажыроўку па спецыяльнасці і практыку паводле абранага кірунку (перакладчыцкая / вытворча-педагагічная) з адрывам ад тэарэтычнай падрыхтоўкі агульнай працягласцю восем тыдняў, што спрыяе паглыбленню прафесійных кампетэнцый і набыццю адпаведных навыкаў.

Дысцыпліны падзяляюцца на абавязковыя і выбаркавыя. Абавязковыя кампаненты праграмы аб'ядноўваюць лінгвістычныя і літаратурныя дысцыпліны і забяспечваюць фарміраванне тэарэтычнай базы (сістэмы навуковых тэорый, канцэпцый, прынцыпаў, катэгорый, метадаў і паняццяў філалогіі), практычных навыкаў і адпаведных светапоглядных арыентаў студэнта. Так, Уводзіны ў філалогію (12 крэдытаў), Мовазнаўства (4 крэдыты), Гісторыя беларускай літаратуры (25 крэдытаў), Гісторыя ўкраінскай літаратуры (25 крэдытаў) і іншыя фарміруюць фундаментальныя філалогічныя ведаў; Сучасная беларуская мова (25 крэдытаў),

Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы...

Англійская мова (25 крэдытаў), Украінская мова (23 крэдыты) – дысцыпліны, накіраваныя на практычнае выкарыстанне мовы. У другім семестры другога года навучання студэнтам прапануецца выбраць адзін з блокаў дысцыплін: «Багемістыка ў сістэме сучаснай славянскіх моў» або «Інавацыйныя стратэгіі выкладання славянскіх моў». Кожны з блокаў складаецца з 60 крэдытаў ECTS, што адпавядае 25% ад агульнай колькасці крэдытаў, вылучаных на засваенне АП. Дысцыпліны кожнага блока спрыяюць паглыбленню прафесійных ведаў і навыкаў студэнтаў, паколькі яны накіраваныя на атрыманне новых, фарміраванне і развіццё агульных і прафесійных кампетэнцый у межах абранай спецыялізацыі. Гэта забяспечвае якасную падрыхтоўку высокакваліфікаваных спецыялістаў у агульнай і вузкіх галінах.

Блокі на выбар забяспечваюць веданне адной з заходнеславянскіх моў (чэшскай або польскай) і магчымасць іх выкарыстання ў абранай прафесіі. Вынікамі праграмага навучання блоку «Багемістыка ў сістэме сучаснай славянскіх моў» з’яўляюцца:

- выкарыстанне ведаў розных узроўняў чэшскай мовы і метадаў аналізу, прынятых ва ўкраінскай, беларускай і чэшскай лінгвістыцы;
- вызначэнне шляхоў пераадолення цяжкасцяў перакладу з беларускай і чэшскай моў на ўкраінскую і з украінскай на беларускую і чэшскую мовы;
- ужыванне метадаў, прынятых ва ўкраінскім, беларускім і чэшскім літаратуразнаўстве для аналізу, інтэрпрэтацыі і крытычнай рэцэнцыі твораў чэшскіх (польскіх) пісьменнікаў розных эпох у кантэксце нацыянальнай і еўрапейскай літаратурнай традыцыі.

Вынікамі праграмага навучання блоку «Інавацыйныя стратэгіі выкладання славянскіх моў» з’яўляюцца:

- авалоданне ведамі розных узроўняў чэшскай / польскай моў;
- ўменне вызначаць і ўжываць адэкватныя метады і прыёмы для пераадолення цяжкасцяў міжславянскага літаратурнага і галіновага перакладу;

- выкарыстанне інавацыйных метадаў і стратэгий у выкладанні замежных (у тым ліку славянскіх) моў і літаратур.

Асноўная задача адукацыйнага працэсу – падрыхтоўка спецыяліста, які, дзякуючы ведам і навыкам, атрыманым у працэсе навучання, зможа вырашаць складаныя нестандартныя задачы і практычныя праблемы ў галіне філалогіі, ажыццяўляць прафесійную дзейнасць, звязаную з аналізам, стварэннем, пераўтварэннем і ацэнкай пісьмовых і вусных тэкстаў розных жанраў і стыляў, ужываць сучасныя інавацыйныя адукацыйныя падыходы ва ўласнай педагогічнай дзейнасці, арганізоўваць зносіны на розных мовах. Дысцыпліны агульнай падрыхтоўкі забяспечваюць фарміраванне агульных кампетэнцый, а цыкл дысцыплін прафесійнай падрыхтоўкі, у тым ліку дысцыплін на выбар, – спецыяльных. Засвойваючы дысцыпліны адукацыйнай праграмы, студэнты вучацца выкарыстоўваць інфармацыйна-даведкавыя сістэмы, сучасныя тэхналогіі перакладу. Пры напісанні курсавых і бакалаўрскіх прац студэнты атрымліваюць практычны досвед навуковай дзейнасці, ужываюць спецыяльныя філалагічныя метады аналізу моўных і літаратурных з’яў, метады філалагічных даследаванняў, інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій.

Гэтая адукацыйная праграма – адзіная праграма ва Украіне, прысвечаная магчымасці практычнага ўжывання тэарэтычных ведаў і прафесійнага валодання беларускай мовай і літаратурай, а таксама практыцы міжславянскага і англа-беларускага перакладаў. Пры фарміраванні мэтаў і вынікаў праграмага навучання ўлічваліся прапановы ўсіх зацікаўленых бакоў (стэйкхолдэраў): студэнтаў, выпускнікоў, супрацоўнікаў акадэмічных навукова-даследчых інстытутаў, прадстаўнікоў працоўнага дыпламатычных устаноў, міжнародных арганізацый і кампаній, работнікаў адукацыі і музейнай справы.

Такім чынам, канцэпцыя праграмы накіраваная на спалучэнне акадэмічнага класічнага падыходу з прыкладнымі сучаснымі аспектамі, практыкай прафесійнага валодання замежнымі мовамі, асабліва – беларускай.

У межах адукацыйнай праграмы студэнты могуць выбіраць не толькі паміж двума блокамі

Алена Пагрэбняк

спецыялізацыі, але і маюць права абіраць з блока факультатыўных прадметаў вучэбнай праграмы іншай АП таго ж адукацыйнага ўзроўню і з каталога прапанаваных курсаў. Як сведчыць практыка фарміравання індывідуальнай адукацыйнай траекторыі студэнтаў, іх у першую чаргу цікавіць выбар блокаў дысцыплін у межах той самай АП, таму што, па-першае, прыцягвае паглыбленая выкладчыцкая або перакладчыцкая спецыялізацыя, па-другое, змест навучальных прадметаў і выкладанне дысцыплін у межах АП улічвае асаблівасці працы з замежнымі камунікантамі. Студэнты таксама ўсведамляюць магчымасць распрацоўкі індывідуальнай адукацыйнай траекторыі пры выбары тэмы даследчай працы – курсавой і бакалаўрскай – у адпаведнасці з уласнымі навучальнымі і навуковымі інтарэсамі. Студэнты маюць права абіраць месца прафесійна-вытворчай практыкі (а таксама перакладчыцкай або выкладчыцкай практыкі ў межах дысцыплін на выбар). Для зацікаўленых асобаў арганізуюцца кансультацыі, асноўная мэта якіх – вызначэнне кола навуковых і прафесійных інтарэсаў студэнтаў. Студэнты маюць адзін месяц, каб выбраць тэму курсавой і бакалаўрскай працы са спісаў тэм, зацверджаных на пасяджэнні кафедры славянскай філалогіі (або прапанаваць уласную тэму і ўзгадніць яе з кіраўніком), і тры месяцы, каб вызначыцца з месцам вытворчай практыкі. Акрамя таго, пасля навучання паводле АП выпускнік мае магчымасць паступіць на наступны ўзровень падрыхтоўкі (у магістратуру) па іншых гуманітарных навуках. На кожным этапе навучання, які прадугледжвае выбар дысцыплін, праводзяцца кансультацыі з выкладчыкамі і гарантам АП, асноўная мэта якіх – інфармаванне студэнтаў пра канчатковыя вынікі навучання [Положэння про порядок рэалізацыі].

Грунтоўная падрыхтоўка ў Інстытуце філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі дазволіла лепшым выпускнікам-беларусістам працягнуць навучанне ў аспірантуры – С. Цярэшчанка і В. Тыханка (Інстытут мовазнаўства імя А. Патабні Нацыянальнай акадэміі навук Украіны), А. Маслун (Інстытут філалогіі КНУ).

Вучэбны план адукацыйнай праграмы складаецца з улікам патрэбаў студэнтаў

у набыцці і замацаванні атрыманых ведаў на практыцы [Положэння про проведення практыкі]. Набыццё практычных навыкаў адбываецца падчас семінараў, практычных заняткаў і прафесійна-вытворчай, перакладчыцкай або вытворча-выкладчыцкай практыкі. Асноўнай задачай прафесійна-вытворчай практыкі з’яўляецца падрыхтоўка высокакваліфікаваных філолагаў, якія валодаюць не толькі прафесійнымі, але і сацыяльнымі навыкамі зносін з прадстаўнікамі розных сацыяльных груп, набываючы навыкі сумеснай каманднай працы ў калектыве. Практыка праходзіць на базе Цэнтра беларускай мовы, літаратуры і культуры імя У. Караткевіча, Пасольства Рэспублікі Беларусь ва Украіне, Інстытута мовазнаўства НАНУ А. Патабні, што дае магчымасць супрацоўнічаць з патэнцыйнымі працадаўцамі. Кіраўнікі практыкі – спецыялісты гуманітарнага профілю (даследчыкі, перакладчыкі, літаратуразнаўцы), якія дзеляцца са студэнтамі ўласным прафесійным досведам, прыцягваюць іх да сумесных праектаў: удзелу ў міжнародных канферэнцыях, сімпозіумах, семінарах, падрыхтоўцы і публікацыі перакладаў. Такім чынам, прафесійная і вытворчая практыка як неад’емная частка АП забяспечвае падрыхтоўку спашукальнікаў да выканання прафесійных абавязкаў. Перакладчыцкая практыка прадугледжвае пісьмовы пераклад тэкстаў (мастацкага, навуковага, публіцыстычнага, афіцыйна-справавога, грамадска-палітычнага зместу); навыкі перакладчыка адпрацоўваюцца на ўкраінска-беларускіх адукацыйных, мастацкіх або бізнес-форумах. Студэнты праходзяць вытворча-педагагічную практыку на базе агульнаадукацыйных школ і гімназій г. Кіева, дзе авалодваюць прафесійнай настаўнікаў украінскай мовы і літаратуры або англійскай мовы. Навучэнцы таксама праводзяць факультатыўныя заняткі па беларускай мове ва ўстанове адукацыі «Ірпінская гімназія №1».

Такім чынам, у працэсе навучання студэнты авалодваюць навыкамі ўзаемадзеяння з іншымі ўдзельнікамі адукацыйнага працэсу, патэнцыйнымі супрацоўнікамі і працадаўцамі, атрымліваюць магчымасці для бесперапыннага прафесійнага і асобаснага росту, для вядзення прафесійнай дзейнасці на высокім узроўні з выкарыстаннем мноства тэхналогій і ўлікам

Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы...

мультикультурнасці асяроддзя. У прыватнасці, студэнты вучацца дзейнічаць і ўзаемадзейнічаць творча і актыўна; самасцвярджацца і самаўдасканалвацца ў сучасным глабалізаваным сацыякультурным асяроддзі; развіваць здольнасць да крытыкі і самакрытыкі; развіваць стратэгічнае мысленне; фарміраваць уменне адказваць за вынікі прафесійнай дзейнасці; развіваць лідарскія якасці арганізатара розных філалагічных мерапрыемстваў, здольнасць прэзентаваць уласныя прафесійныя праекты, разважліва дзейнічаць у канфліктных сітуацыях; дэманстраваць уласныя педагагічныя здольнасці; актыўна ўдзельнічаць у каманднай працы; выяўляць самакантроль; рацыянальна размяркоўваць свой час, прытрымліваючыся раскладу навучальнага працэсу.

Змест самастойнай работы студэнтаў і формы кантролю паспяховасці вызначаюцца вучэбнай праграмай кожнай дысцыпліны. Самастойная работа прадугледжвае падрыхтоўку да аўдыторных заняткаў; вывучэнне матэрыялу, дадзенага на самастойную апрацоўку; выкананне заданняў па дысцыпліне на працягу семестра; удзел у навуковых студэнцкіх канферэнцыях, семінарах і конкурсах; аналіз навуковых публікацый на вызначаную выкладчыкам тэму; пераклад тэкстаў з замежнай мовы; падрыхтоўка да ўсіх тыпаў кантрольных зрэзаў і г.д. У адукацыйным працэсе вынікі самастойнай працы студэнтаў пададзеныя ў выглядзе тэставання, падрыхтоўкі прэзентацый, вусных дакладаў, напісання канспектаў, рэфератаў (эсэ, творчых работ); выканання асобных задач выкладчыка. Формы самастойнай працы ўключаюць курсавую работу і кваліфікацыйную работу бакалаўра. Для метадычнага забеспячэння арганізацыі самастойнай працы студэнтаў выкладчыкі АП распрацавалі і апублікавалі спецыяльныя рэкамендацыі, што ўтрымліваюць як практычныя інструкцыі па напісанні асобных відаў работ, так і крытэрыі іх ацэнкі, а таксама ўзоры заданняў, якія выконваюцца студэнтамі кафедры славянскай філалогіі [Палій, Погребняк 2021].

Прафесійныя магчымасці спецыялістаў, якія валодаюць замежнымі мовамі – славянскімі ў спалучэнні з англійскай – адпавядаюць сучасным тэндэнцыям на рынку працы і патра-

баванням працадаўцаў, пра што сведчаць водгукі на АП [Опис освітньої програми]. Выпускнікі могуць працаваць у дзяржаўных установах, сродках масавай інфармацыі, сярэдніх і спецыялізаваных навучальных установах, адміністрацыйных установах. Акрамя таго, такая адукацыя дае магчымасць працы ў бізнес-структурах, арыентаваных на міжнароднае супрацоўніцтва, у міжнародных культурных кампаніях, рэкламных і перакладчыцкіх агенцтвах, дзе патрэбныя спецыялісты ў галіне выкладання, перакладу, стварэння і рэдагавання розных тыпаў тэкстаў і г.д. Як сведчыць дзесяцігадовы досвед падрыхтоўкі спашукальнікаў АП «Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова», нашыя выпускнікі запатрабаваныя на рынку працы дзякуючы шырокаму гуманітарнаму светапогляду, грунтоўнай падрыхтоўцы па шырокім спектры дысцыплін прафесійнай скіраванасці, набытым уменням і навыкам для эфектыўнага вырашэння розных задач, веданню некалькіх замежных моў – беларускай, англійскай, чэшскай (польскай) і ўкраінскай. Пасольства Рэспублікі Беларусь ва Украіне, украінска-беларускія прадпрыемальніцкія структуры, Усеўкраінскі саюз беларусаў і яго рэгіянальныя арганізацыі неаднаразова выказвалі зацікаўленасць выпускнікамі-беларусістамі. Сёння выпускнікі 2020 года В. Тыхэнка і У. Гросу працуюць у Пасольстве Рэспублікі Беларусь. Веды, атрыманыя студэнтамі ў працэсе засваення дысцыплін спецыялізацый, выкарыстоўваюцца ў педагагічнай дзейнасці. Працяглы час студэнты Г. Ткачэнка, К. Мішчанка праводзілі факультатывныя заняткі па вывучэнні беларускай мовы ў Ірпінскай гімназіі № 1. Важным аргументам для працадаўцаў з'яўляецца прафесійнае веданне англійскай мовы выпускнікамі АП, значная колькасць якіх працуе настаўнікамі ў сярэдніх школах Украіны (напрыклад, Т. Сасновіч, Д. Курчанка) або за мяжой (І. Пыраганчыч – Каралеўства Тайланд), перакладчыкамі (П. Мароз, Б. Даўгапола). Разнастайная і «шматмоўная» падрыхтоўка студэнтаў мае важнае значэнне ў сферы міжнароднага супрацоўніцтва ў дзяржаўных і прыватных установах: А. Курчанка (выпуск 2016) працуе каардынатарам еўрапейскай праграмы Erasmus + у міжнародным аддзеле КНУ; С. Цярэшчанка (выпуск 2016) – на пасадзе наву-

Алена Пагрэбняк

ковага супрацоўніка Інстытута мовазнаўства імя А. Патабні Нацыянальнай акадэміі навук Украіны; Н. Зінчук (выпуск 2019) – на тэлеканале ZIK, Г. Ткачэнка (выпуск 2019) – у міжнароднай кампаніі Preply. Многія студэнты старшых курсаў сумяшчаюць навучанне з працай, асабліва цяпер, ва ўмовах пераважна дыстанцыйнага навучання. Выпускнікі АП таксама могуць прафесійна рэалізаваць сябе ў сферы турыстычнага бізнесу або адкрыць бюро перакладаў, выкладаць замежныя мовы і г.д.

Рэгіянальны кантэкст таксама быў улічаны пры падрыхтоўцы АП – Украіна і Беларусь як суседнія дзяржавы маюць вялікі досвед добра-суседскіх адносін і супрацоўніцтва, агульнае культурна-гістарычнае мінулае; украінская і беларуская мовы блізкароднасныя, характарызуюцца высокай ступенню падабенства ў лексічных і граматычных сістэмах. Ва Украіне жыве вялікая колькасць беларусаў. Цэнтр беларускай мовы, літаратуры і культуры імя У. Караткевіча і кафедра славянскай філалогіі падтрымліваюць цесныя сувязі з Усеўкраінскім саюзам беларусаў (старшыня П. Лаішаў) і яго рэгіянальнымі аддзяленнямі, у прыватнасці Чарнігаўскім (старшыня Г. Варажбыт), Мікалаеўскім (старшыня Т. Дзяменнікава), Мелітопальскім (старшыня Н. Бернага), праводзяць культурна-асветніцкую і навуковую прафарыентацыйную працу для школьнікаў (Усеўкраінскі конкурс сачыненняў «Што я ведаю пра Беларусь?», Усеўкраінскі конкурс дзіцячага малюнка да твораў У. Караткевіча і г.д.). Цеснае культурнае супрацоўніцтва звязвае Цэнтр з сярэдняй школай вёскі Лісовічы Тарапчанскага раёна Кіеўскай вобласці, дзе працаваў У. Караткевіч. Сярод спашукальнікаў на АП значная колькасць студэнтаў беларускага паходжання (В. Кальцова, Т. Сасновіч, Г. Кругляк, А. Курчанка, Д. Курчанка, К. Мішчанка, А. Дольнік і інш.).

Мэты АП адпавядаюць місіі і стратэгіі КНУ, у прыватнасці, у пунктах аб фарміраванні якаснай сістэмы адукацыі, забеспячэнні разнастайнага развіцця студэнтаў, умацаванні навуковага кампанента адукацыйнага працэсу, інтэграцыі ў міжнародную адукацыйную прастору і іншае. Стратэгічны план развіцця ўніверсітэта на перыяд 2018-2025 гг. прадуг-

леджае пашырэнне супрацоўніцтва ў межах міжнародных партнёрстваў, што палкам рэалізуецца АП [Стратэгічны план]. Студэнты АП уздольнічаюць у еўрапейскай праграме Erasmus +, праходзяць інклюзійную адукацыю ва ўніверсітэтах-партнёрах Беларусі і Чэхіі на аснове двухбаковых міжуніверсітэцкіх пагадненняў (БДУ, Мінск, Беларусь; Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. Куляшова, Беларусь; Універсітэт Масарыка ў Брно, Чэхія; Палацкі ўніверсітэт у Аламоўце, Чэхія). На парытэтной аснове кафедра славянскай філалогіі прымае студэнтаў, якія вывучаюць украінскую мову ў гэтых універсітэтах, падтрымліваючы развіццё замежнага ўкраіназнаўства, што спрыяе ўсталяванню нацыянальных, культурных і агульначалавечых каштоўнасцяў як важнай перадумовы развіцця нашай дзяржавы.

Літаратура

Закон Украіны про вищу освіту, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>, [доступ 21.10.2021] [Zakon Ukraini pro vishu osvitu].

Опис освітньої програми “Білоруська мова і література, українська мова і література, англійська мова”, <https://drive.google.com/file/d/1vWQNEKe4Rke10bLevQIqCp2mjZIx0ELe/view>, [доступ 21.10.2021] [Opis osvithnoï programi “Bilorus’ka mova i literatura, ukrains’ka mova i literatura, anglijs’ka mova”].

Палій О., Погрэбняк О., 2021, Методичні рекомендації до організації самостійної роботи студентів з вивчення історико-літературних та літературознавчих дисциплін. Методична розробка, Київ [Palij O., Pogrebniak O., 2021, Metodichni rekomendacii do organizacii samostijnoi roboti studentiv z vivchennâ istoriko-literaturnih ta literaturoznavchih disciplin. Metodichna rozrobka, Kiiv].

Пагрэбняк А., 2019, Вывучэнне беларускай літаратуры ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі: традыцыі і перспектывы, “Беларуская мова як замежная”, № 3, с. 27-32 [Pogrebniak A., 2019, Vyvuchenne belaruskaj litaratury ŭ Kieŭskim nacyanaln’nym univertsitete imâ Tarasa Šaŭčënki: tradycyi i perspektyvy, “Belaruskâ mova âk zamežnaâ”, № 3, s. 27-32].

Положення про проведення практики студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка, https://philology.knu.ua/studentam/navchalnyi-protses/https://drive.google.com/file/d/11OXNr5QZYB_X9RcXrfn-f42DW7iSraB7/view, [доступ 21.10.2021] [Polozhennâ pro provedennâ praktiki studentiv Kiivs’kogo nacional’ного universitetu imeni Tarasa Ševčënka].

Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы...

Положення про порядок реалізації студентами Київського національного університету імені Тараса Шевченка права на вільний вибір навчальних дисциплін, <http://senate.univ.kiev.ua/?p=855>, [доступ 21.10.2021] [Položennâ pro porâdok realizacii studentami Kiïvs'kogo nacional'nogo unïversitetu imeni Tarasa Ševčenka prava na vil'nij vibir navčal'nih disciplin].

Стратегічний план розвитку Університету на період

2018-2025 року, затверджений Вченою радою Університету 25 червня 2018 року, <http://www.univ.kiev.ua/pdfs/official/Development-strategic-plan.pdf>, [доступ 21.10.2021] [Strategičnij plan rozvitku Universitetu na period 2018-2025 roku, zaverdženij Včenoû radoû Universitetu 25 červnâ 2018 roku].

Знаёмімся з фразеалагізмамі

Галоўны сімвал багацця, жыцця ў дастатку ў беларускай фразеалогіі

У працяг знаёмства з беларускім фразеалагізмам *вароты пірагамі падпёрты* і «прачытаня» яго культурнай інфармацыі пазнаёмімся з іншымі беларускімі фразеалагізмамі, што аб'яднаны агульным значэннем 'жыць у дастатку, багата, без турбот і клопату', тым самым выявім народныя сімвалы багацця, дастатку і задавальнення. Да такіх адносяцца фразеалагізмы, што прадстаўляюць гастронамічны код культуры беларусаў, які складаюць тыя найменні прадуктаў харчавання, страў, іх прыгатавання, якасцяў і інш., што надзелены дадатковымі сэнсамі культуры і абраны як кампаненты і аснова вобразаў пры ўтварэнні фразеалагічных адзінак, якія пачынаюць выконваць функцыю сімвалаў, эталонаў, стэрэатыпаў.

З ліку шматлікіх трафонімаў (ад гр. *trophē* = ежа, жыўленне), якім, акрамя наймення пэўнага прадукту, уласціва сімволіка 'багацце', 'дастаток', абраны толькі асобныя, і яны з далёкага мінулага адлюстроўваюць уяўленні беларусаў пра багатае жыццё, пра тую важную ролю ежы, без якой чалавек не можа жыць, з якой звязваюць увогуле пераход ад прыроды да культуры і якая стала адной з характарыстык жыцця чалавека. Гэта найперш лексема *хлеб*, якая самая частотная ў складзе трафонімных фразеалагізмаў, што тлумачыцца не толькі тым, што гэтае слова выступае найменнем асноўнага прадукту харчавання чалавека, але і тым, што яно называе найбольш сакралізаваны від ежы. Нашы продкі хлеб абагаўлялі, да яго адносіліся як да жывой істоты, хлеб выступае сімвалам жыцця, долі чалавека, з'яўляецца адным з самых важных паняццяў у культуры беларусаў, у тым ліку сімвалам багацця. І гэта адлюстравана ў фразеалагізмах *вароты хлеба адкрываць* і *есці хлеб поўным ротам*, якія маюць агульнае значэнне – 'багата, заможна жыць', але іх розныя вобразы даводзяць розныя сэнсавыя адценні, ацэнку.

Першы фразеалагізм пабудаваны на аснове нерэальнага вобраза з выкарыстаннем гіпербалічнага прыёму: хлеба так многа, што хлемам вароты адкрываюць. Хоць можна гэта разумець і па-іншаму: хлеба ў кагосьці многа, ім сустракаюць кожнага, ім дзеляцца. Тут важную ролю адыгрывае дзеяслоўны кампанент

адкрываць – зрабіць даступным, пусціць на сваю тэрыторыю (вароты як сімвал мяжы сваёй тэрыторыі), даць увайсці каму-небудзь, бо тут вароты адкрываюць хлемам – гэта магчымасць вобразна перадаць інфармацыю не толькі пра багацце, дастаток, а яшчэ і гасціннасць, адкрытасць. І фразеалагізм перадае стэрэатыпнае ўяўленне беларусаў пра заможнае жыццё чалавека, які жыве багата і можа падзяліцца, рады сустраць хлемам-солью.

А вось фразеалагізм *есці хлеб поўным ротам* заснаваны на аснове метафарызацыі наймення рэальнага дзеяння і выступае рэпрэзентантам гастронамічнага коду адразу праз два кампаненты: *хлеб* як найменне прадукту харчавання і *есці* як найменне аднаго з працэсаў ужывання ежы чалавекам. Праўда, фразеалагізм суадносіцца яшчэ і з саматычным кодам праз кампанент *рот*, без якога ўжыванне хлеба немагчыма ўявіць. А вось атрыбутыўны кампанент *поўным* служыць сродкам вымярэння і вызначае высокі ўзровень дастатку, багацця-хлеба (*поўны* – які змясціў у сабе ці ўмясціў у сябе найбольшую магчымую колькасць чаго-небудзь), але ў спалучэнні з назоўнікам *рот* ілюструе спосаб ужывання – *поўным ротам*. А гэта ўжо нядобра, неэтычна, таму фразеалагізм паведамляе пра багатае жыццё каго-небудзь, якое не выклікае захаплення і якое ацэньваецца з доляй іроніі і насмешкі.

Вольга Ляшчынская

Гомельскі дзяржаўна ўніверсітэт
(Беларусь)

e-mail: zshvedova@mail.ru

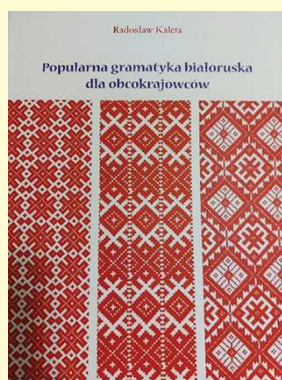
DOI: 10.32612/um.bmz.2021.5.pp.44

Рэцэнзіі

Recenzje

Reviews

Radosław Kaleta,
Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców,
Warszawa 2021, 106 с.

Папулярная беларуская граматыка для інашаземцаў падрыхтаваная дзеля папулярызаванай беларускае мовы па-за межамі Беларусі з думкаю пра тых, хто хоча хутка вывучыць беларускую мову, таму граматыка напісаная простаю моваю з мінімальнаю колькасцю лінгвістычных

тэрмінаў. Кніга прызначаецца ў асноўным пачаткоўцам (узроўні А1 – В2), якія не ў стане карыстацца беларускамоўнымі граматыкамі. Як заўважае Аўтар падручніка, граматычны матэрыял падаецца такім чынам, каб лёгка можна было перакласці яго на іншыя мовы, і таму граматыка мае ўніверсальны характар (с. 9).

З мэтай дакладнага адлюстравання беларускага вымаўлення, у граматыцы ўжываецца спрошчаная фанетычная транскрыпцыя. Лепшаму асваенню фанетычнага і граматычнага матэрыялу спрыяе прэзентацыя яго ў добра апрацаваных табліцах з выкарыстаннем розных колераў. Дадатковым плюсам з'яўляецца пазначэнне націску, што дапаможа навучэнцам, звыклым да сталага націску ў роднай мове, у правільным вымаўленні беларускіх лексем ды ў лепшым разуменні беларускага ненаціскавага вакалізму.

У першай частцы граматыкі апісваецца беларускі алфавіт, вымаўленне і націск, з улікам такіх асаблівасцяў, як: зацвярдзелыя зычныя, падоўжаныя зычныя, ётаваныя галосныя, мяккі знак і апостраф, нескладовае *у* (кароткае); звяртаецца ўвага на вымаўленне лексем з фрыкатывым і выбухным *з*, на аглушэнне і азванчэнне

зычных у розных пазіцыях (у сярэдзіне слова, на канцы), на асіміляцыйнае змякчэнне ці на артыкуляцыйнае прыпадабненне суседніх зычных, на прыстаўныя зычныя (*в, г*) і галосныя (*а, і*), а таксама на дзеканне і цеканне (пераход *д > дз'* і *т > т'*). Націск у беларускай мове можа падаць на розныя склады слова і змяняцца пры скланенні і спражэнні (рухомы націск) ці не змяняцца (сталы націск), выконваючы пры гэтым розныя функцыі (сэнсавую ці граматычную), што для інашаземцаў стварае асаблівыя цяжкасці, таму дакладнае асвятленне гэтай праблемы вельмі важнае. З націскам звязаныя такія фанетычныя працэсы як аканне і яканне, якія па-рознаму адлюстроўваюцца ў беларускай і запазычанай лексіцы, ды не заўсёды назіраецца супадзенне вымаўлення з напісаннем, што таксама знаходзіць асвятленне ў граматыцы.

Затым назіраецца пераход ад фанетычных асаблівасцяў да марфалагічных. У падручніку прадстаўлена дакладная характарыстыка розных часцін мовы (назоўнік, прыметнік, лічэбнік, займеннік, дзеяслоў і прыслоўе).

У катэгорыі назоўніка характарызуецца яго род (жаночы, мужчынскі, ніякі, агульны), у тым ліку спосабы вызначэння роду нескланяльных назоўнікаў; лік (адзіночны і множны); тры скланенні (першае – назоўнікі жаночага роду, другое – назоўнікі мужчынскага і ніякага роду, трэцяе – назоўнікі жаночага роду з нулявым канчаткам) ды склонавыя канчаткі назоўнікаў, залежныя ад тыпу скланення, характару асновы, катэгорыі адушаўлёнасці / неадушаўлёнасці, ліку, а таксама нескланяльных назоўнікі ды спецыфіка скланення назоўнікаў на *-мя* і назваў маладых істотаў.

РЭЦЭНЗІІ

Скланенне прыметнікаў, якія ў беларускай мове дапасуюцца да назоўнікаў і знаходзяцца ў прэпазіцыі, таксама падаецца ў залежнасці ад роду, ліку і характару асновы. Характарызуецца спосаб утварэння вышэйшай і найвышэйшай ступеняў параўнання двума спосабамі: сінтэтычным і аналітычным, і таксама звяртаецца ўвага на прыметнікавае кіраванне.

З думкаю пра славян і неславян, скланенне назоўнікаў і прыметнікаў падаецца ў двух варыянтах: традыцыйным, дзе прыводзяцца ўзоры словазмянення для розных лексем ва ўсіх склонах, ды спрошчаным, дзе пазначаюцца толькі канкрэтныя канчаткі, характэрныя для дадзенага склону і ліку. Гэта дазваляе і настаўнікам, і навучэнцам выбраць адпаведную для сябе схему вывучэння беларускага скланення.

Лічэбнік характарызуецца з падзелам на колькасныя, парадкавыя, дробавыя і зборныя. Аўтар звяртае ўвагу на родавыя адрозненні лічэбнікаў *адзін* (*адна, адно*), *два* (*дзве*), ды лікавыя: *адзін* (*адны*), на асаблівасці скланення лічэбнікаў простых, складаных і састаўных, з улікам іх спалучальнасці з назоўнікамі ў залежнасці ад характару апошняга лічэбніка: калі гэта 1, то назоўнік павінен быць у назоўным склоне адзіночнага ліку, калі 2-4, то назоўнік павінен быць у назоўным склоне множнага ліку, а калі 5-9, то назоўнік павінен быць у родным склоне множнага ліку. Парадкавыя лічэбнікі скланяюцца як прыметнікі, але калі такі лічэбнік складаецца з некалькіх слоў, тады скланяецца толькі апошняе, што адрознівае беларускую мову ад польскае і таму важна для польскіх навучэнцаў. Аўтар дакладна апісвае спосаб утварэння і скланення дробавых лічэбнікаў і зборных, а таксама іх спалучальнасць з назоўнікамі і займеннікамі.

Далей ідзе дакладны вопіс утварэння і скланення займеннікаў з падзелам на разрады: асабовыя, зваротны, узаемны, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пыгальна-адносныя, няпэўныя, адмоўныя.

Характарыстыку дзеяслова Радаслаў Калета пачынае з аналізу інфінітыва і ягоных суфіксаў (*-ці, -ць, -чы*), залежных ад характару асновы – заканчэння галосным гукам, зычным ці заднеязычным; звяртае ўвагу на дзеясловы зваротныя з постфіксам *-ца (-ся)* і незварот-

ныя; апісвае дзеясловы закончанага і незакончанага трывання ды спосабы іх утварэння, не абмінаючы чаргаванняў, якія назіраюцца ў аснове дзеяслова. Затым пераходзіць да аналізу дзеясловаў першага і другога спражэння ды рознаспрагальных. Чарговая дакладна апісаная праблема – гэта ўтварэнне прошлага і будучага часу, ды ўмоўнага і загаднага ладу. Не застаецца па-за ўвагай Аўтара і дзеяслоўнае кіраванне.

Дзеяслоў мае дзве формы, якія набліжаюць яго да прыметніка (дзеепрыметнік) і да прыслоўя (дзеепрыслоўе) – Радаслаў Калета выразна піша, якія формы найбольш характэрныя для беларускае мовы, якія ўжываюцца спарадычна, а якія не павінны з'яўляцца, таму што яны нехарактэрныя для беларускае мовы і парушаюць яе норму.

Агляд часцін беларускае мовы заканчвае прыслоўе. Аўтар аналізуе спосабы ўзнікнення прыслоўяў ад розных часцін, утварэнне вышэйшай і найважэйшай ступеняў параўнання сінтэтычным і аналітычным спосабамі, уключна з суплетывізмам асноў, ды чаргаванні, якія з'яўляюцца ў аснове дзеясловаў.

Падсумоўваючы, трэба сказаць, што ў *Папулярнай беларускай граматыцы для ініяземцаў* выяўляюцца несупадзенні, адрозненні паміж беларускім правапісам і вымаўленнем, пры гэтым улічваюцца прасадычныя асаблівасці, кратка і зразумела характарызуюцца розныя часціны мовы, апісваюцца іх словаўтварэнне і скланенне ды спражэнне, а таксама – што вельмі важна – спецыфіка іх выкарыстання ў словазлучэннях і сінтаксічных канструкцыях. Структура падручніка і ўпарадкаваны спосаб прэзентацыі граматычнага матэрыялу дазваляе лёгка ім карыстацца, што ў сваю чаргу будзе спрыяць хуткаму вывучэнню граматычных правілаў і набыццю моўнай кампетэнцыі ў галіне беларускае мовы, каб – па словах Радаслава Калеты – лепш размаўляць па-беларуску і гэтым самым лепш разумець культуру Беларусі (с. 10).

Ніна Баршчэўская

Варшаўскі ўніверсітэт (Польшча)

e-mail: nbarszcz@uw.edu.pl

DOI: 10.32612/um.bmz.2021.5.pp.45-46

Новыя выданні па БМЗ

І. Каліта, А. Садоўская,
Н. Старавойтава,
*Фразеалагічны мінімум беларускай
мовы: задачы
і перспектывы,*
пад аг. рэд. І. Каліты,
Л. Яўдошынай, Р. Калеты,
Ústí nad Labem 2021.

Напрыканцы 2021 года ў Чэхіі выйшла калектыўная манаграфія *Фразеалагічны мінімум беларускай мовы: задачы і перспектывы* (на беларускай мове). Міжнародны аўтарскі калектыў складаецца з выпускніц філалагічнага факультэта БДУ: Іна Каліта (Чэхія, г. Успі над Лабэм, Універсітэт імя Яна Эвангелісты Пуркінэ), Анжаліка Садоўская (Беларусь, Мінск, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт), Надзея Старавойтава (Беларусь, Мінск, Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт).

Манаграфія выдадзена пры падтрымцы чэшскага ўніверсітэта імя Я. Э. Пуркінэ. У межах гранта “Кампаратыўныя аспекты славянскай фразеалогіі” ў 2020 г. выйшла манаграфія І. Каліты “Актуальныя пытанні сучаснай славянскай фразеалогіі” (Чебоксары: ИД «Среда», 136 с. DOI 10.31483/a-10247) і ў 2021 г. – кніга, якая з’яўляецца плёнам шматгадовай працы названых аўтарак. Першая – віншавальная старонка кнігі дае кароткую гісторыю абедвюх навучальных устаноў па-беларуску і па-чэшску і адрасуе віншаванні ўніверсітэтам-юбілярам. 2021 год – знамянальная дата ў гісторыі ВНУ, якія маюць дачыненне да выхаду названай кнігі: Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт адзначае 100-гадовы юбілей, універсітэт імя Я. Э. Пуркінэ – 30-гадовы юбілей.

Манаграфія абгрунтоўвае ідэю неабходнасці стварэння фразеалагічнага мінімуму беларускай мовы. Аўтарскі калектыў паказвае літаратурныя і дыялектныя фразеалагізмы, прапануе метады і формы працы з фразеалогіяй, падае прыклады заданняў. І частка І. Каліты прысвечана абгрунтаванню неабходнасці стварэння фразеалагічнага мінімуму беларускай мовы і падае кароткую гісторыю беларускай мовы ў новай ролі – як замежнай (БМЗ), геаграфічную карту яе распаўсюджвання ў свеце. II частка А. Садоўскай акрэслівае акцэнтны этналінгвістычнага і лінгвакультуралагічнага даследавання нацыянальна-культурна маркіраваных фразеалагізмаў і спосабы адлюстравання этнакультуры ў іх семантыцы і кампанентным складзе. III частка Н. Старавойтавай знаёміць з філалагічнымі эсэ як сродкам

навучання і ўтрымлівае каштоўны Банк аўтарскіх філалагічных эсэ. Актуальнасць абранай аўтарскім калектывам тэмы абумоўлена агульнай цікавасцю сучаснікаў да авалодання замежнымі мовамі, з аднаго боку, і патрэбай няспынай мадэрнізацыі моўнай адукацыі, з другога боку. Надзённасць распрацоўкі дадзенай тэмы ўзмацняецца і нераспрацаванасцю пытання фразеалагічнага мінімуму ў беларускай лінгвістыцы, што стрымлівае інавацыю навукова-метадычных падыходаў да вывучэння мовы як роднай і як замежнай. Аўтаркі разглядаюць шэраг важных пытанняў, аб'яднаных агульнай ідэяй распрацоўкі канцэптуальных асноў і шляхоў фарміравання фразеалагічнага мінімуму беларускай мовы. Кнігу можна разглядаць і як прапанову для далейшага маштабнага міжнароднага супрацоўніцтва. Пастаўленая ў манаграфіі задача стварэння фразеалагічнага

мінімуму беларускай мовы звернута як да беларускіх настаўнікаў, лінгвістаў і выкладчыкаў беларускай мовы як замежнай у самой Беларусі, так і да беларусістаў, якія выкладаюць беларускую мову за межамі Беларусі.

Кніга даступная ў электронным рэпазіторыі ўніверсітэта імя Яна Эвангелісты Пуркіна.

https://arl.ujep.cz/arl-ujep/cs/detail-ujep_us_cat-0295775-Frazealagicny-minimum-belaruskaj-movy-zadacy-i-perspektyvy/?disprec=5&iset=1

Іна Каліта

Усці над Лабэм (Чэхія)

e-mail: inna.kalita@ujep.cz

DOI: 10.32612/um.bmz.2021.5.pp.47-48

К.С. Півавар, Г.А. Арцямёнак,
“Традыцыйная культура
і побыт беларусаў”,
Мінск 2021

У выдавецтве “Беларуская энцыклапедыя” выйшла кніга пад назвай “Традыцыйная культура і побыт беларусаў”, аўтарамі якой з’яўляюцца дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Кацярына Сяргееўна Півавар і светлай памяці былы загадчык кафедры Геннадзь Антонавіч Арцямёнак.

Выданне выйшла ў серыі “Вялікая энцыклапедыя маленькага прафесара” і адрасавана чытачам малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту, аднак будзе цікавым і карысным чы-

тачам усіх узростаў. У слоўнік уключаны тыя адзінкі мовы, якія валодаюць культурным фонам, г. зн. некаторым наборам дадатковых звестак і асацыяцый, звязаных з нацыянальнай гісторыяй і культурай.

Кніга – вынік глыбокага аналізу ўсходнеславянскіх лінгвакраіназнаўчых і лінгвакультуралагічных слоўнікаў, а таксама збору матэрыялу на беларускай глебе – лінгвістычных, гістарычных, этнаграфічных, энцыклапедычных крыніц, публіцыстычных і мастацкіх твораў. Структура слоўніка прадстаўлена прадмовай, у якой даецца азначэнне лінгвістычных тэрмінаў – лінгвакультурамы і лінгвакраіназнаўчай лексікі – і наступнымі раздзеламі: “Традыцыйны побыт беларусаў”, “Свет беларускай прыроды”, “Матчына мова”, “Святочныя традыцыі беларусаў”. Усяго прапанавана больш за 120 слоўнікавых артыкулаў.

Ідэя вывучаць мову ў кантэксце культуры, жыцця народа не новая і вельмі распаўсюджаная, што выклікала выхад цэлага шэрагу лінгвакраіназнаўчых і лінгвакультуралагічных слоўнікаў (“Россия. Большой лингвострановедческий словарь” (Масква, 2007), “Русское культурное пространство” (Масква, 2004), “Україна в словах: мовоукраїнознавчий словник-довідник” (Кіеў, 2004) у Расіі, Украі-

VARIA

не; “Слоўніка культурнай пісьменнасці” Э.Д. Хірша у ЗША і г.д. Безумоўна, і беларусам неабходна мець падобныя лексікаграфічныя выданні.

Трэба адзначыць, што ва ўсходнеславянскім мовазнаўстве выдадзены шэраг лінгвакраіназнаўчых слоўнікаў-даведнікаў, прысвечаных мове і культуры розных краін (напр., “Россия. Большой лингвострановедческий словарь”, Масква 2007, “Русское культурное пространство”, Масква 2004, “Україна в словах: мовоукраїнознавчый словник-довідник”, Кіеў 2004). Таму стварэнне ґрунтоўнага слоўніка на беларускай глебе – запаўненне лакуны ў беларускай лінгвістыцы. Не выклікае сумнення важнасць выдання прадстаўленага

слоўніка для мовазнаўства, беларусазнаўства, лінгвадыдактыкі, міжкультурнай камунікацыі. Дадзеныя слоўніка могуць быць выкарыстаны пры наладжванні кантактаў замежных грамадзян з беларускай дзяржавай у сферы турызму, бізнесу, адукацыі, пры вывучэнні беларускай мовы і культуры жыхарамі Беларусі і іншых краін.

Кацярына Півавар

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Г.М. Маішэрава (Беларусь)

e-mail: mrs.pivavar@gmail.com

DOI: 10.32612/um.bmz.2021.5.pp.48-49

Беларуская мова як замежная.

Уводны курс для

кітайскіх навучэнцаў =
白俄 罗斯语入门教程 /

Г. М. Валочка, Фу Мэйянь,

Юань Хаа. – Мінск :

Вышэйшая школа,

2020. – 94 с.

Вучэбны дапаможнік прызначаны для кітайскіх студэнтаў, якія вывучаюць беларускую мову як замежную і ў пэўнай ступені валодаюць рускай мовай. Уводны курс разлічаны на 34 гадзіны і ўключае 11 заняткаў, кожныя з якіх дазваляюць працаваць над фанетыкай (гукамі і інтанацыяй), лексікай і граматыкай (марфалогіяй і сінтаксісам), маўленчым этыкетам.

Паралельна з авалоданнем фанетычнымі навыкамі навучэнцы маюць магчымасць пазнаёміцца з пэўнымі лексічнымі і граматычнымі асаблівасцямі беларускай мовы, навучыцца не толькі слухаць, чытаць і паўтараць, але і адказваць на пытанні, удзельнічаць у дыялогах, ствараць выказванні ў адпаведнасці з рознымі камунікатыўнымі сітуацыямі (прывітанне, развітанне, падзяка, прабачэнне).

Уводны курс з’яўляецца прапедэўтычным (выступае асновай для далейшага навучання беларускай мове) і інтэґраваным. З аднаго боку, ён фанетыка-лексіка-граматычны (аднак асноўнае месца належыць фанетыцы, бо ад яе залежыць уключэнне ў адукацыйны працэс пэўнай лексікі і граматычных катэгорый); з другога – камунікатыўна накіраваны, а гэта азначае, што навучэнцы ўвесь час павінны быць уключаны ў вусную (аўдзіраванне, гаварэнне) і пісьмовую (чытанне, пісьмо) камунікацыю. Пры гэтым вялікае значэнне надаецца працы з маўленчымі ўзорамі (мадэль сцвярдзальных і адмоўных сказаў, апавядальных сказаў, пытальных сказаў з пытальным словам і без яго, са злучнікамі а) і пэўнымі інтанацыйнымі канструкцыямі (4 тыпы інтанацыйных канструкцый), засваенне якіх дае магчымасць уступаць у працэс маўленчых зносін ужо з першых заняткаў.

На электронным дадатку (праз QR-коды) змешчаны матэрыял для выпрацоўкі слыха-вы-

маўленчых навыкаў, што будзе спрыяць больш эфектыўнай працы не толькі на вучэбных занятках, але і самастойна.

Ганна Валочка

Нацыянальны інстытут адукацыі
(Беларусь)

Цяньюцзінскі ўніверсітэт замежных моў (Кітай)

e-mail: h.valochka@mail.ru

DOI: 10.32612/um.bmz.2021.5.pp.49-50

Да 5-годдзя часопіса Беларуска- ская мова як замежная

У 2021 г. часопіс «Беларуская мова як замежная» адзначае юбілей 5-годдзя. Ідэя стварыць часопіс узнікла яшчэ ў 2015 годзе, падчас працы VI Міжнароднага кангрэса беларусістаў у траўні 2015 года ў Мінску. У праграме Кангрэса была адна з самых вялікіх секцыяў «Беларуская мова як замежная», пасяджэнне якой праходзіла ў кабінете праф. Аляксандра Лукашанца (тагачаснага дырэктара Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа). У секцыі ўдзельнічалі прадстаўнікі розных навуковых асяродкаў Беларусі, Польшчы і Японіі. Першы нумар быў надрукаваны ў Майстэрні беларусістычнай глотыдактыкі Кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта пры падтрымцы даследчыкаў з розных замежных і беларускіх навуковых цэнтраў, у тым ліку з Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта, Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Дата першага выпуску (2017 год) не была выпадкова, а вельмі сімвалічная – 500-годдзе беларускага кнігадрукавання, звязанае з кніжна-выдавецкай спадчынай беларускага асветніка Францыска Скарыны, які ў друкарні, заснаванай у Празе выдаў у 1517 годзе Псалтыр – першую друкаваную беларускую кнігу. Менавіта таму ў часопісе друкуюцца матэрыялы не толькі пра беларускую мову, але таксама пра беларускую літаратуру, культуру, а значыць – пра усё, што будзе цікава не толькі выкладчыкам беларускай мовы, але таксама і замежнікам, якія вывучаюць беларускую мову і хочучь яшчэ больш даведацца пра Беларусь. Тэксты паказваюць Беларусь (яе мову, культуру, літаратуру) вачыма

замежных гасцей і для замежных гасцей. Наш часопіс – гэта таксама навуковая прастора для даследчыкаў, якія хочучь абменьвацца думкамі і дзяліцца сваімі ідэямі ды досведам. Мэта часопіса – спрыяць пастаяннаму развіццю не толькі даследчыкаў, але таксама самой галіны навукі, якой з’яўляецца беларусістычная глотыдактыка. За 5 гадоў было надрукавана 41 артыкул, 7 паведамленняў пра новыя выданні па БМЗ і 4 рэцэнзіі. Далей прэзентуем спіс артыкулаў, надрукаваных у 5 нумарах часопіса.

НУМАР 1/2017

Радаслаў Калета, Часопіс «Беларуская мова як замежная» у даследаваннях беларусістычнай глотыдактыкі. *Arnold Mcmillin*, What the British Think about Belarusian Language and Literature. *Вольга Барысенка*, Вучэбна-метадычныя дапаможнікі па беларускай мове як замежнай. Дыхранічны аспект. *Агата Ракава*, Электронны навучальны курс па беларускай мове як замежнай. *Аксана Семянкевіч*, Выкладанне беларускай мовы як замежнай у Мінскім дзяржаўным лінгвістычным ўніверсітэце. *Лідзія Сямешка*, Міжнародная летняя школа беларусістыкі: з гісторыі правядзення. *Надзея Старавойтава*, Арганізацыя курсаў беларускай мовы як замежнай у Беларуска-Мінскім дзяржаўным эканамічным ўніверсітэце. *Кацярына Канчужская*, Горадзень, Gardinas, Гародня, Grodno, Гродна...

НУМАР 2/2018

Ларыса Гедзімін, Да 100-годдзя “Граматыкі беларускай мовы” Браніслава Тарашкевіча. *Лідзія Сямешка*, Міжнародная летняя школа беларусістыкі: мэты і матывы вивучэння беларускай мовы. *Ларыса Кныш*, Праца з лексікай: адбор, спосабы ўвядзення і семантызацыі (пры навучанні беларускай мове як замежнай). *Надзея Старавойтава*, Выкарыстанне інтэрнэт-рэсурсаў у выкладанні беларускай мовы як замеж-

VARIA

най. *Радаслаў Калета*, Выбраныя матэрыялы па вывучэнні беларускай мовы як замежнай (1973 – 2017 гг.). *Вольга Барысенка*, Песня як тэкст для аўдыявання на занятках па беларускай мове як замежнай. *Алена Калечыц*, 3 досведу выкладання беларускай мовы як замежнай (ва ўмовах падрыхтоўкі спецыялістаў па праграме “Усходнеславянскія мовы і культуры” ва Універсітэце імя Канстанціна Філасафа ў Нітры (Славакія)). *Надзея Старавойтава*, *Арыём Тэадаровіч*, Гісторыя і практыка арганізацыі размоўных клубаў (на матэрыяле працы Беларускага размоўнага клуба ў Кіеве). *Сяргей Новікаў*, Лагер смерці Трасцянец у еўрапейскай культуры памяці. *Віктар Корбут*, Мінск. Спадчына сталіцы Беларусі. *Лідзія Сямешка*, Праграма беларуская мова як замежная ў кантэксце сучаснай культурна-філасофскай інтэрпрэтацыі мовы і кампетэнтнаснай адукацыйнай парадыгмы. *Уладзімір Куліковіч*, Азярод.

НУМАР 3/2019

Радаслаў Калета, Беларусістычная глотадактыка як паўнабартасная галіна навукі. *Алена Калечыц*, Вывучэнне фразеалагізмаў на занятках па беларускай мове як іншаславянскай. *Алена Пагрэбняк*, Вывучэнне беларускай літаратуры ў Кіеўскім нацыянальным універсітэце імя Тараса Шаўчэнкі: традыцыі і перспектывы. *Надзея Старавойтава*, Методыка працы з “абломкамі словаў” на занятках беларускай мовы як замежнай. *Генадзь Арыямёнак*, *Кацярына Півавар*, Краіназнаўства ў люстэрку лінгвістыкі: лексікаграфічнае вымярэнне. *Наталля Сівіцкая*, Асаблівасці навучання роднай мове ў кантэксце этнапедагагічнай традыцыі беларусаў. *Віктар Корбут*, Беларускі і літоўскі элементы творчасці і ідэнтычнасці Станіслава Манюшкі і яго бацькі Чэслава. *Ганна Жаброўская*, Край Блакітных азёраў: падарожжа па наваколлі. *Анхела Эціноса Руіс*, Зраднік, стваральнік, пасярэднік: як Рыгор Барадулін адкрыў Федэрыка Гарсія Лорку беларускамоўным чытачам.

НУМАР 4/2020

Ганна Валочка, Кампаненты сістэмы навучання беларускай мове як замежнай. *Вольга Аляшчынская*, Фразеалагізмы – крыніца пазнання і сродак развіцця культурна-моўнай кампетэнцыі. *Вольга Барысенка*, Выкладанне беларускай

літаратуры ў Кітаі. *Кацярына Півавар*, Набыткі лінгвакраіназнаўства і лінгвакультуралогіі пры выкладанні беларускай мовы як замежнай. *Надзея Старавойтава*, Канцэптуальная мапа беларускага маўленчага этыкету. *Радаслаў Калета*, Выбраныя навуковыя працы па беларускай мове як замежнай (спіс літаратуры за 1994-2019 гг.).

НУМАР 5/2021

Лідзія Сямешка, Вучэбны дапаможнік «Беларуская мова для кітайскіх студэнтаў»: метадычная канцэпцыя выдання. *Вольга Шахаб*, Асаблівасці навучання кітайскіх студэнтаў беларускаму вымаўленню. *Алена Калечыц*, Імпліцытны характар формул прабачэння ў маўленчых паводзінах беларусаў. *Ганна Жаброўская*, Песня як мастацкі тэкст на занятках па беларускай мове як замежнай. *Кацярына Півавар*, Беларуская мова як нацыянальна-культурны феномен: рэпрэзентацыя ў лінгвакультуралагічным слоўніку. *Алена Пагрэбняк*, *Аксана Палій*, Канцэпцыя адукацыйна-прафесійнай праграмы «Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова» для студэнтаў Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі.

Радаслаў Калета

Варшаўскі ўніверсітэт

e-mail: rkaleta@uw.edu.pl

DOI: 10.32612/uw.bmz.2021.5.pp.50-51

Звесткі пра аўтараў

Баршчэўская Ніна, доктар філалагічных навук, праф. ВУ, беларусістка, мовазнаўца, выкладчыца, рэдактарка, загадчыца кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта ў гадах 2009-2014 і 2016-2018 ды кіраўнік беларускай службы Польскага радыё ў гадах 1992-2018. З кастрычніка 2018 на пенсіі. Навуковыя зацікаўленні: гісторыя беларускай мовы, мова беларускай эміграцыі, пытанні моўнага памежжа, дыялекталогія, анамастыка, перакладазнаўства, культура мовы, сацыялінгвістыка, лексікалогія і лексікаграфія. Аўтарка і суаўтарка звыш 100 навуковых публікацый, у т.л. кніг «Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы», «Dialektologia białoruska», «Kulturowo-jezykowe dziedzictwo Podlasia», а таксама шматлікіх папулярных атрыманых ўзнагароды: Primus Inter Pares (1980), Узнагарода міністра нацыянальнай адукацыі (1996), Бронзавы крыж за слуг (2006), Юбілейны медаль 80-годдзя Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (2013), Залаты медаль за шматгадовую службу (2015), Медаль за ўклад у развіццё культуры Беларусі (2016), Юбілейны медаль Варшаўскага ўніверсітэта (2016).

Валочка Ганна, галоўны навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі, кандыдат філалагічных навук, доктар педагагічных навук, прафесар. Займаецца навукова-метадычным забеспячэннем працэсу навучання беларускай мовы ў сістэме агульнай сярэдняй адукацыі Рэспублікі Беларусь. Навуковы кіраўнік аўтарскага калектыву па распрацоўцы канцэпцыі вучэбнага прадмета “Беларуская мова” ва ўстановах агульнай сярэдняй адукацыі, адукацыйных стандартаў базавай і сярэдняй адукацыі, нормаў ацэнкі вучэбнай дзейнасці вучняў, вучэбных праграм па беларускай мове для 5 – 11 класаў. Аўтар і суаўтар звыш 250 навуковых і навукова-метадычных работ, сярод якіх манаграфіі, даведнік па арфаграфіі і пунктуацыі беларускай мовы, вучэбныя і вучэбна-метадычныя дапаможнікі, вучэбна-метадычныя комплексы па арганізацыі факультатывных заняткаў, электронныя адукацыйныя рэсурсы па беларускай мове, артыкулы ў “Беларускай педагагічнай энцыклапедыі” і г.д. Прымала ўдзел у распрацоўцы новай рэдакцыі “Правіл беларускай арфаграфіі і пунктуацыі”. Навуковыя

зацікаўленні: метадыка выкладання беларускай мовы (як роднай і замежнай), пераклад, лінгвістыка тэксту, развіццё маўлення, ацэнка якасці адукацыі, функцыянальная адукаванасць.

Жаброўская Ганна, мовазнаўца, кандыдат філалагічных навук, працуе ў Інстытуце рускай і ўкраінскай філалогіі (Універсітэт імя Адама Міцкевіча ў Познані). У цэнтры навуковых зацікаўленняў аўтара знаходзіцца беларуская мова і яе дыялекты, а таксама сацыялінгвістычная праблематыка беларуска-польска-літоўскага памежжа, якім прысвечаная кніга даследчыцы «Komarowszczyzna. Język pogranicza białorusko-polsko-litewskiego», 2019, а таксама шэраг артыкулаў, напрыклад, «Мінуўшчына вачамі жыхароў беларуска-літоўска-польскага памежжа (на прыкладзе выбраных вёсак Мядзельскага і Валожынскага раёнаў)», 2018; «Моўная сітуацыя беларускай вёскі на беларуска-літоўска-польскім памежжы», 2017; «Zróźnicowanie systemu wartości starszego i młodszeo pokolenia mieszkańców Komarowszczyzny na Białorusi», 2015 і інш.

Калета Радаслаў, доктар філалагічных навук, прафесар Варшаўскага ўніверсітэта, беларусіст, паланіст, мовазнаўца, настаўнік, выкладчык, рэдактар, загадчык кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Навуковыя зацікаўленні: параўнальная лінгвістыка, перакладазнаўства, сучасныя польска-беларускія моўныя кантакты, гісторыя беларускага правапісу, культура мовы, польская і беларуская мова як замежная (глотыдактыка), сацыялінгвістыка, лексікалогія і лексікаграфія. Аўтар больш як 60 артыкулаў і 4 манаграфій, у т.л. першай манаграфіі, прысвечанай цалкам беларускай мове як замежнай «Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej» = «Памылкалогія ў беларусістычнай глотыдактыцы» (2018) і «Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców» = «Папулярная беларуская граматыка для іншаземцаў» (2021). У 2015 г. ініцыяваў адкрыццё Майстэрні беларусістычнай глотыдактыкі, якая выдае з 2017 г. часопіс «Беларуская мова як замежная». У 2019 г. узнагароджаны памятным знакам У гонар 90-годдзя Інстытута мовазнаўства Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі «за значны ўклад у распрацоўку праблем глотыдактыкі, удасканаленне метадыкі выкладання замежных моў».

Патрабаванні да афармлення

Калечыц Алена, мовазнаўца, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры русістыкі Філасофскага факультэта Універсітэта імя Канстанціна Філасафа ў Нітры (Славакія), навуковы сакратар кафедры русістыкі, каардынатар па міжнародных сувязях (лектараты, Erasmus, SAJA і пад.), аўтар і суаўтар звыш 50 навуковых і вучэбна-метадычных прац (сярод іх, напрыклад, 1 манаграфія: «Мастацкі тэкст у іншаславянскай аўдыторыі: кагнітыўна-дзеісны падыход», Саарбрукен: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2016; і 17 вучэбна-метадычных дапаможнікаў для школьнікаў, абітурыентаў і студэнтаў, а таксама настаўнікаў і выкладчыкаў ВНУ: напрыклад, апошніх гадоў: «Марфалогія беларускай мовы», Нітра: УКФ, 2013; «Слово к слову: метод. пособие для преподав. и студентов», Нітра: УКФ ФФ, 2013 і інш.). Поле навуковых зацікаўленняў: навуковая тэрміналогія, лексікаграфія, мова мастацкага твора, эгапрэзентацыя, медыялінгвістыка, метадыка выкладання беларускай і рускай моў як замежных.

Каліта Іна, мовазнаўца, доктар філасофіі, кандыдат філалагічных навук, навуковы супрацоўнік кафедры багемістыкі Універсітэта імя Яна Эвангелісты Пуркінэ ў г. Успі над Лабэм (Чэхія). Аўтарка звыш 100 навуковых публікацый, 7 манаграфій, «Чэшска-беларускага фразеалагічнага слоўніка» (2017), 4 аўтарскіх вучэбных дапаможнікаў па рускай мове як замежнай, напрыклад «Основы межкультурной коммуникации. Знакомство с постсоветскими государствами» (2012) і 3 падручнікаў у суаўтарстве. Сфера навуковых зацікаўленняў: славістыка, моўная і літаратурная кампаратывістыка, фразеалогія, сацыялінгвістыка (трасянка, слэнг). Спецыялізацыя ў межах славістыкі: беларуская мова, выкладанне рускай мовы як замежнай. Асноўныя публікацыі: «Современная Беларусь: языки и национальная идентичность», 2010; «Очерки по компаративной фразеологии. Серая палитра в национальных картинах мира русских, белорусов и чехов», 2016; «Очерки по компаративной фразеологии II. Цветная палитра в национальных картинах мира русских, белорусов, украинцев и чехов», 2017; артыкулы, прысвечаныя беларускай фразеалогіі і рэкламе.

Ляшчынская Вольга, беларускі лінгвіст і педагог, доктар філалагічных навук, прафесар

кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны. Спецыяліст у галіне фразеалогіі, фразеаграфіі, лінгвакультуралогіі, дэрываталогіі, лексікаграфіі, тэрміназнаўства, анамастыкі, лінгвадыдактыкі. Аўтар 450 работ па розных галінах беларускага мовазнаўства і метадыкі выкладання беларускай мовы, у ліку якіх 8 манаграфій: «Метафара ў паэзіі Янкі Купалы» (2003), «Слова ў паэзіі Янкі Купалы» (2004), «Фразеалагічныя адзінкі ў мове Янкі Купалы» (2008), «Фразеалагічная эмацыянальная канцэптасфера беларусаў» (2012), «Базавыя канцэпты фразеалагічнай карціны свету» (2015), «Канцэпты прыродных стыхій у фразеалагічнай карціне свету беларусаў: агонь, вада, зямля і паветра» (2018), «Кагнітыўны і лінгвакультуралагічны аспекты вывучэння фразеалагічных адзінак беларускай мовы» (у сааўтарстве, 2019), «Два фрагменты фразеалагічнай карціны свету беларусаў» (2020); шматлікія слоўнікі, вучэбна-метадычныя дапаможнікі і інш.

Пагрэбняк Алена, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры славянскай філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі, спецыяліст па славянскіх мовах і літаратурах. Абараніла дысертацыю па спецыяльнасці 10.01.05 – Параўнальнае літаратуразнаўства. Навуковыя зацікаўленні А.А. Пагрэбняк ахопліваюць шырокі спектр праблем у галіне гісторыі развіцця заходне- і ўсходнеславянскіх культур і літаратур, параўнальнага даследавання сучасных славянскіх літаратур, міжлітаратурных і міжкультурных сувязяў. Удзельнік і дакладчык на міжнародных і нацыянальных навукова-практычных канферэнцыях. З’яўляецца аўтарам больш за 30 навуковых і вучэбна-метадычных публікацыяў.

Палій Аксана, кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры славянскай філалогіі Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта імя Тараса Шаўчэнкі. Навуковыя зацікаўленні А.П. Палій ахопліваюць гісторыю чэшскай літаратуры і параўнальнае вывучэнне славянскіх літаратур, у прыватнасці перыяду постмадэрну. Абараніла дысертацыйную працу на тэму «Раманы Мілана Кундэры: праблематыка, паэтыка, нарматыўныя стратэгіі» (2005). З’яўляецца аўтарам больш за 90 навуковых і вучэбна-ме-

тадычных публікацый ў нацыянальных і замежных выданнях. Першы дырэктар Цэнтра беларускай мовы і культуры імя У. Караткевіча Кіеўскага нацыянальнага ўніверсітэта (2009-2012), гарант адзінай ва Украіне адукацыйнай праграмы «Беларуская мова і літаратура, украінская мова і літаратура, англійская мова».

Півавар Кацярына, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М. Машэрава (факультэт гуманітарыстыкі і моўных камунікацый). Навуковая спецыяльнасць: беларуская мова; навуковыя зацікаўленні: лексікалогія, разнастайныя аспекты ўзаемадзейненняў беларускай мовы з культурай і грамадствам, мова беларускай мастацкай літаратуры; метадыка выкладання беларускай мовы (у тым ліку як замежнай), беларуская тэрміналогія ветэрынарнай і медыцынскай сфер. З’яўляецца аўтарам больш як 50 навуковых публікацый.

Сямешка Лідзія, кандыдат філалагічных навук, дацэнт, вядучы навуковы супрацоўнік лабараторыі гуманітарнай адукацыі Нацыянальнага інстытута адукацыі; навуковая спецыяльнасць – беларуская мова, сфера навуковых даследаванняў: сацыялінгвістыка, праблемы рэпрэзентацыі моўнай сістэмы і беларускай культуры дзеля дыдактычнай мэты, метадалогія моўнай адукацыі, тэорыя і практыка выкладання беларускай мовы як замежнай, сучасныя тэхналогіі навучання і кантролю. Аўтар больш за 100 навуковых і вучэбна-метадычных прац, у тым ліку падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, адукацыйных праграм па беларускай мове для ўстаноў вышэйшай адукацыі, нарматыўных і вучэбна-метадычных распрацовак ў галіне дыдактыкі беларускай мовы як замежнай.

Шахаб Вольга, у 1991 годзе скончыла Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт па спецыяльнасці “Беларуская мова і літаратура, руская мова і літаратура”. Кандыдат педагагічных навук (тэорыя і метадыка навучання (беларуская мова), дацэнт (мовазнаўства). З 2017 г. працуе ў Цяньцзінскім універсітэце замежных моў Кітайскай Народнай Рэспублікі. З 2018 г. – запрошаны прафесар. З 2019 г. – дырэктар Цэнтра Якуба Коласа. Выкладае на факультэтах беларускай і рускай моў. Удзельнічае ў выкананні навуковых праектаў у КНР і Беларусі. Мае шэраг рэспубліканскіх і замежных узнагарод. Аўтар звыш 60 навуковых артыкулаў, вучэбных дапаможнікаў для школ і вунз з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. Аўтар-складальнік кнігі 奧莉加•沙哈卜. 白俄罗斯概况 [M] 广州: 世界图书出版社 2020 (Краіназнаўства Беларусі. Хрэстаматыя, Гуанчжоў: Выдавецтва “World Book”, 2020 – 216 с.). Суаўтар калектыўнай манаграфіі «Тэарэтыка-метадычныя аспекты навучання беларускай мове кітайскіх студэнтаў». Сфера навуковых інтарэсаў – тэорыя і метадыка навучання беларускай мове як замежнай, сінтаксіс і стылістыка беларускай мовы, перакладазнаўства, гендарныя даследаванні. Перакладае паэзію і прозу з персідскай, кітайскай, рускай моў, піша вершы. Аўтар вершаванага перакладу кнігі выбраных вершаў іранскага паэта Гейсара Амірпура з персідскай мовы. Кіраўнік калектыву перакладчыкаў серыі кніг “Ключавыя канцэпты кітайскай думкі і культуры” (кнігі 4–9) на беларускую мову.

**Патрабаванні да афармлення артыкулаў
і рэцэнзіяў для часопіса
«Беларуская мова як замежная»**

Запрашаем усіх ахвотных дасылаць свае матэрыялы на электронную пошту rkaleta@uw.edu.pl.

Афармленне артыкула

Імя (не ініцыял) і прозвішча аўтара

Імя і прозвішча аўтара па-англійску (як у пашпарце)

Месца працы аўтара (напр. Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт)

Адрас электроннай пошты аўтара

Асабісты нумар навукоўца ORCID

Загалавак

Рэзюмэ па-беларуску

5 ключавых слоў па-беларуску (да 500 знакаў)

Загалавак па-англійску

Рэзюмэ па-англійску (да 500 знакаў)

5 ключавых слоў па-англійску

Асноўны тэкст

Літаратура (ненумараваны алфавітны спіс)

Цытаты падаюцца ў двукоссі ("") – без курсіву.

Ілюстрацыйны матэрыял вылучаецца курсівам.

Спасылкі на літаратуру змяшчаюцца ў артыкуле ў квадратных дужках, падаем прозвішча аўтара або рэдактара, год выдання і старонку, напр.:

1 аўтар: [Трацяк 2015: 58],

рэдактар: [Барысенка (рэд.) 2015: 54],

Працы аднаго аўтара, выдадзеныя ў адным годзе: [Калета 2015а: 65, 2015б: 120-124],

2 аўтары адной працы: [Барысенка, Калета 2015: 65],

3 аўтары адной працы: [Барысенка, Калета, Трацяк 2015: 65],

шмат аўтараў: [Калета і інш. 2015: 65].

Дапускаюцца аўтаматычна прастаўленыя спасылкі знізу старонкі для дадатковых заўваг і каментароў, але не для звычайных спасылак на літаратуру.

Бібліяграфічны спіс, размяшчаецца ў канцы артыкула ў нenumараваным алфавітным парадку. Кірылічныя і лацінаграфічныя працы нельга падаваць уяўна агульным спісам. Кірылічныя бібліяграфічныя пазіцыі павінны быць транслітараваныя ў адпаведнасці з PN-ISO 9:2000. Транслітаруем на сайце: <https://www.ushuaia.pl/transliterate/> (сістэма PN-ISO 9: 2000). Першым падаецца арыгінал, а пасля ў квадратных дужках транслітараваны варыянт.

Прыклады:

Манаграфія

Важнік С., 2008, Кантрастыўны сінтаксіс польскай і беларускай моў. Семантыка і дыстрыбуцыя дзеяслоўнага прэдыката, Мінск [Važnik S., 2008, Kantrastyŭny sintaksis pol'skaj i belaruskaj moŭ. Semantyka i dystrybucyâ džeâsloŭnaga prèdykata, Minsk].

Манаграфія пад рэдакцыяй

Лагвінец А., Чуліцкая Т. (рэд.), 2013, Беларусь і беларусы сярод суседзяў: гістарычныя стэрэатыпы і палітычныя канструкты, Варшава [Lagviniec A., Čulickaâ T. (rèd.), 2013, Belarus' i belarusy sârod suseddzâŭ: gîstaryčnyâ stèrèatypy i palityčnyâ kanstrukty, Varšava].

Раздзел у манаграфіі пад рэдакцыяй

Лобач У., 2013, Вобразы суседніх народаў у традыцыйным светапоглядзе беларусаў, [у:] А. Лагвінец, Т. Чуліцкая (рэд.), Беларусь і беларусы сярод суседзяў гістарычныя стэрэатыпы і палітычныя канструкты, Варшава, с. 39-52 [Lobač U., 2013, Vobrazy susednih narodaŭ u tradycyjnym svetapoglâdze belarusaŭ, [u:] A. Lagviniec, T. Čulickaâ (rèd.), Belarus' i belarusy sârod suseddzâŭ gîstaryčnyâ stèrèatypy i palityčnyâ kanstrukty, Varšava].

Артыкул у часопісе

Калета Р., 2013, Пра беларуска-польскіх “фальшывых сяброў перакладчыка”, “Acta Albaruthenica”, т. 13, с. 135-144 [Kaleta R., 2013, Pra belarуска-pol'skih “fal’syvyh sâbroŭ perakladčyka”, “Acta Albaruthenica”, t. 13, s. 135-144].

Публікацыі з Інтэрнэту

Калета Р., Выкладчык беларускай мовы з Польшчы: „Беларусы не павінны баяцца рабіць памылкі і павінны гаварыць па-беларуску”, [online] <https://radiokultura.by/be/news/vykladchuk-belaruskay-movy-z-polshy-belarusy-ne-pavinny-bayacca-rabic-pamyłki-i-pavinny-gavaryc> [доступ 4.11.2016] [Kaleta R., Vykladčuk belaruskaj movy z Pol'sšcy: „Belarusy ne pavinny baacca rabič' pamyłki i pavinny gavaryč' pa-belarusku].

Афармленне рэцэнзіі

Ініцыял і прозвішча аўтара або аўтараў, заглавак кнігі, выдавецтва, месца і год выдання, колькасць старонак

Асноўны тэкст

Імя і прозвішча аўтара рэцэнзіі

Месца працы аўтара рэцэнзіі (напр. Рэспубліканскі інстытут вышэйшай школы, Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт)

Адрас электроннай пошты аўтара

Рэдакцыя пакідае за сабой права адбору матэрыялаў для публікацыі, а таксама іх рэдагавання.